

Pro gradu -tutkielma
Maantiede
Kulttuurimaantiede

IDEAALISUBJEKTIN TUOTANTO KANSALLISISSA OPETUSSUUNNITELMISSA

Eetu Hauta-aho

2017

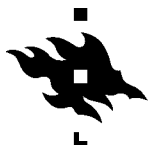
Ohjaaja: Sami Moisio

HELSINGIN YLIOPISTO
MATEMAATTIS-LUONNONTIETEELLINEN TIEDEKUNTA
GEOTIETEIDEN JA MAANTIETEEN LAITOS
MAANTIEDE

PL 64 (Gustaf Hällströmin katu 2)
00014 Helsingin yliopisto

Tiedekunta/Osasto Fakultet/Sektion – Faculty Matemaattis-luonnontieteellinen tiedekunta		Laitos/Institution – Department Geotieteiden ja maantieteen laitos
Tekijä/Författare – Author Eetu Hauta-aho		
Työn nimi / Arbetets titel – Title Ideaalikansalaisen tuotanto kansallisissa opetussuunnitelmissa		
Oppiaine / Läroämne – Subject Maantiede		
Työn laji/Arbetets art – Level Pro gradu	Aika/Datum – Month and year 10/2017	Sivumäärä/ Sidoantal – Number of pages 91 + liite
<p>Tiivistelmä/Referat – Abstract</p> <p>Muutoksen, monimutkaistumisen ja globalisaation puhetavat saavat runsaasti painoarvoa nykykeskustelussa. Muun muassa näiden diskurssien pohjalta muodostetaan kuvaa maailman tilasta ja yhteiskunnallista muutostarpeista. Diskursiiviset muutokset eivät tapahdu sattumanvaraisesti, vaan ne ovat osa tarkoituksellista hallintaa. Väestön hallinta toteutuu moderneissa yhteiskunnissa hallinnan rationaliteettien, teknologioiden ja subjektifikaation muodostamana kokonaisuutena. Tutkielmassa tarkastellaan valtiollisten opetussuunnitelmien roolia subjektintuotannossa. Koulujärjestelmä on keskeinen väestönhallinnan instituutio, joten tutkimalla opetussuunnitelmasta löytyvää ideaalisubjektin kuvausta päästään käsiksi hallitseviin yhteiskunnallisiin kehitystrendeihin. Opetussuunnitelmasta löytyvän ideaalisubjektin mallin lisäksi tutkielma perehtyy tekijöihin, jotka vaikuttavat opetussuunnitelmasta löytyvien sisältöjen taustalla.</p> <p>Aineistona tarkastellaan vuoden 2016 peruskoulun opetussuunnitelman perusteita, jotka määrittävät lähtökohdat Suomessa toteutettavalle perusopetukselle. Sisällönanalyysin keinoin määritetään opetussuunnitelmassa vaikuttavimmat teemat, joiden pohjalta muodostuu kuva opetussuunnitelmasta löytyvästä subjektin ideaalista. Tämän lisäksi teoriaan pohjautuen nostetaan esille teemoja opetussuunnitelman sisältöjen taustalta.</p> <p>Opetussuunnitelmasta löytyvä subjektin ideaali määrittyy taloussubjektiksi, joka toteuttaa itsensä hallintaa uusliberalistisen rationaliteetin määrittämän taloudellisen rationaalisuuden mukaan. Tietyntyyppisen ideaalisubjektin tarve muodostetaan diskursiivisesti problematisoinnin ja ratkaisujen tarjoamisen keinoin. Yhteiskunnan nykytilanne määritetään tietyntyyppiseksi, jonka pohjalta argumentoidaan mitä tulisi tässä tilanteessa tehdä. Problematisointiin pohjautuen muokataan yhteiskunnan rakenteita ja sitä millainen yksilö määritetyssä tilanteessa on hyödyllinen. Taloussubjekti määrittyy osaksi kokonaisuutta, jossa talouden globalisaatio asettaa yhteiskuntien kehityksen suunnan sekä tavan, jolla yksilön tulee toimia. Yksilön tulee sisäistää kansainvälinen orientaatio, kehittää inhimillistä pääomaansa sekä toteuttaa itsensä hallintaa yrittäjähenkisyyden ideaalin mukaan.</p> <p>Globaalin määrittämässä maailmassa hyödylliseksi järkeilty ideaaliyksilö määrittyy osaksi topologista vallan tilallisuutta, jossa yksilön, valtion ja globaalin talouden päämäärät muodostuvat yhdeksi ja samaksi. Tämä tapahtuu, kun valtion tehtäväksi määrittyy osallistuminen valtioiden väliseen taloudelliseen kilpailuun. Ideaaliyksilö määrittyy valtiolle asetettujen taloudellisten tavoitteiden pohjalta.</p>		
Avainsanat – Nyckelord – Keywords hallinta, transnationaalisuus, uusliberalismi, opetussuunnitelmat, sisällönanalyysi, topologia,		
Säilytyspaikka – Förvaringställe – Where deposited HELDA		
Muita tietoja – Övriga uppgifter – Additional information		

Tiedekunta/Osasto Fakultet/Sektion – Faculty Faculty of Science		Laitos/Institution – Department Department of Geosciences and Geography	
Tekijä/Författare – Author Eetu Hauta-aho			
Työn nimi / Arbetets titel – Title Producing an ideal citizen in national curricula			
Oppiaine / Läroämne – Subject Geography			
Työn laji/Arbetets art – Level Master's thesis		Aika/Datum – Month and year 10/2017	Sivumäärä/ Sidoantal – Number of pages 91 + appendix
<p>Tiivistelmä/Referat – Abstract</p> <p>Themes of change, complexity and globalization have established themselves firmly in modern discourse. Among other discourses these produce a picture of the state of the world and society. Changes in discourse do not act out randomly. They are a part of deliberate control. Governmentality in modern societies consists of governmental rationalities, technologies and subjectification. The thesis focuses on the role of national curricula in subject production. School is a crucial part of governing the population. Focusing on how a curriculum depicts an ideal citizen reveals current trends in society. Among the ideal subject in a curriculum the thesis focuses on factors impacting what the curriculum forms to be like.</p> <p>The thesis studies Finnish elementary school curriculum from 2016 that sets the basis for elementary school teaching in Finland. By means of content analysis the thesis does define the most influential themes in the curriculum. Basing on these themes forms a picture of ideal subject found in the curriculum. Basing on literature the thesis also studies themes working on the background of the curriculum.</p> <p>The ideal subject found from the curriculum is defined to be an economic subject that manages oneself basing on economical rationality that the neoliberal rationality defines. Demand for certain ideal subject forms discursively through problematization and determining solutions for problems. The current situation and problems are defined, and basing on that definition is justified what should be done. Through problematization the structure of society is modified. Model of an ideal individual does also change in this context. Economic individual establishes oneself as a part of an ensemble where economical globalization defines the direction of societal development. The subject has to internalize global orientation, enhance her human capital and manage herself with entrepreneurial spirit.</p> <p>In the world that is defined by globalization, an ideal subject is part of topological power. The purpose of individuals, nations and global economy become one and the same. This happens when the purpose of nations is defined as competing with each other. An ideal citizen is defined based on nation's economic ambition.</p>			
Avainsanat – Nyckelord – Keywords governmentality, transnationality, neoliberalism, curricula, content analysis, topology			
Säilytyspaikka – Förvaringställe – Where deposited HELDA			
Muita tietoja – Övriga uppgifter – Additional information			

SISÄLLYSLUETTELO

1. JOHDANTO	6
2. VALLAN TILALLISUUS	8
2.1. Ajattelutapoja vallan tilallisuudesta	10
2.1.1. Valta topografisena	11
2.1.2. Valta verkostoina	14
2.1.3. Topologinen valta	16
2.2. Yhteenveto	18
3. HALLINTA JA BIOPOLITIikka	19
3.1. Hallinta.....	20
3.1.1. Hallinnan osa-alueet.....	21
3.1.2. Totuuden tuotannon systeemit – poliittinen rationaliteetti.....	21
3.1.3. Auktoriteettijärjestelmät.....	22
3.1.4. Subjektifikaation toteutuminen.	23
3.2. Biopolitiikka	24
3.2.1. Biopolitiikan muutos.....	24
3.2.2. Uusi biopolitiikka	26
3.3. Hallinta uusliberaalissa poliittisessa rationaliteetissa	27
3.3.1. Talouden muutos.....	29
3.3.2. Kansalaisuuden muutos.....	31
3.3.3. Tilan muutos	31
3.3.4. Vastuun muutos	32
3.3.5. Uudet hallinnan diskurssit	33
3.3.6. Yrittäjäkansalaisen identiteetin luominen.....	35
4. HALLINNAN MEKANISMIIEN TARKASTELUA – KOHTEENA VUODEN 2016 PERUSKOULUN OPETUSSUUNNITELMA	36
4.1. Johdanto	36
4.2. Kansalaisuuden luominen – opetussuunnitelman rooli osana väestön hallintaa	37
4.3. Ongelmakentän asettelu	41
4.4. Opetussuunnitelman sisältö	43
4.5. Metodologisia huomioita	48
4.6. Opetussuunnitelmasta löytyneiden teemojen esittely	50
4.6.1. Kansainvälisyys	50

4.6.2. Työn muutos	52
4.6.3. Yrittäjähenkisyys.....	57
4.6.4. Kriittisyys	59
4.6.5. Yksilöiden osallisuus yhteiskunnallisten ja kansallisten tavoitteiden toteuttajina	61
4.6.6. Kestävä kehitys	63
4.6.7. Arvot	65
5. SUBJEKTIFIKAATION PÄÄMÄÄRÄ – TALOUSSUBJEKTI	66
5.1. Koulujärjestelmän rooli subjektien tuotannossa.....	66
5.2. Vuoden 1970 diskurssien tarkastelua peruskoulun opetussuunnitelmaan tutustumalla.....	69
5.3. Miten talousvetoinen subjekti muodostuu ja millainen se on?	71
5.3.1. Inhimillisen pääoman, kansallisen kilpailukyvyn ja taloudellisen kasvun yhteys,	73
5.3.2. Globalisaatio ja kansainvälinen orientaatio	75
5.3.3. Yksilön rooli maailman muutoksessa	77
5.3.4. Ideaali-ihmisen elämälleen asettamat tavoitteet – tiivistelmä taloussubjektista	79
6. JOHTOPÄÄTÖKSET JA POHDINTA	81
KIRJALLISUUS	85
LIITE.	92

1. JOHDANTO

Tarkastelen tutkielmassa modernia vallan tilallisuutta, jossa valta rakentuu topologisista yhteyksistä. Modernin hallinnan tutkimus määrittää vallan väestön hallintana toteutettuna biopolitiikkana. Tutkielmassa tarkastelen vallan kompleksisia sidoksia ja sitä kuinka ne ilmenevät nykyajan globaalien topologisten yhteyksien määrittämässä maailmassa. Tutkimukseni yhdistyy keskusteluun, jota on käyty jo vuosikymmeniä uusliberalismin yhteiskuntia ja yksilöitä muokkaavasta luonteesta ja tavasta ylläpitää ja luoda globaaleja vallan sidoksia. Tarkastelen hallinnan rationaliteettien ja diskurssien vaikutusta, sekä yksilöiden muokkaamista valtiosubjekteina ja kansan osina.

Hallinta toteutuu ja sitä muokataan sekä ylläpidetään diskursiivisesti. Tarkastelen tätä hallinnan diskursiivista rakentumista tavoitteenani muutoksen ja väestön hallinnan trendien paikantaminen. Pyrin pääsemään käsiksi siihen millaisten teemojen kautta valtiohallintaa tuotetaan, mitkä asiat muodostuvat keskeisiksi hallintaa, valtion tulevaisuutta ja tavoitteita määrittäviksi teemoiksi ja mitä yksilöltä vaaditaan tässä yhteydessä. Tutkinkin sitä miten hallinnallisia ja yhteiskunnallisia muutostarpeita syntyy nykyaikaisesta hallinnan rationaliteetista käsin ja millaiset teemat määrittävät muutostarpeita nykyajan Suomessa. Miten Suomen rooli määrittyy globaalissa topologisesti määrittyvässä tilassa ja kuinka globaaleihin muutoksiin vastataan? Tarkastelen myös kuinka näkemystä muutostarpeista tarkoituksellisesti aikaansaadaan ja perustellaan, kun tavoitteena on valtiotilan "tehokas" hallinta. Kuvaan tätä aikaa määrittävimpiä teemoja ja sitä millainen yksilön tulisi tässä maailmassa olla, jotta hän sopeutuisi toimimaan topologisten vallan verkostojen vaatimilla tavoilla.

Tutkimuskysymyksiä on kaksi.

1. Millaista ideaalikansalaista valtiollisissa opetussuunnitelmissa tuotetaan?
2. Mitä eri näkökulmia on mahdollista nostaa esiin valtiollisista opetussuunnitelmista kirjallisuuden pohjalta?

Vastatakseni ensimmäiseen tutkimuskysymykseen tarkastelen millaista ideaalikansalaisen mallia tuotetaan uusimmassa vuonna 2016 käyttöön otetussa peruskoulun opetussuunnitelmassa. Tarkastelen näin Suomessa hallitsevia diskursseja, valtiohallinnan trendejä sekä Suomen osuutta globaaleissa vallan verkostoissa. Opetussuunnitelma luo aikansa hallinnan järjestyksen ja diskurssien

pohjalta muodostuvaa valtiokansalaisen mallia. Opetussuunnitelmassa esiin tulevia teemoja tarkastelemalla muodostan näkemyksen siitä millaista ideaalisubjektin mallia opetussuunnitelma pyrkii tuottamaan.

Toinen tutkimuskysymykseni muodostuu yhteydessä käsittelemääni kirjallisuuteen. Kirjallisuuteen pohjautuen tarkastelen sitä mitä eri näkökulmia voidaan nostaa esiin opetussuunnitelman sisältöjen taustalta. Tähän liittyen tarkastelen muun muassa opetussuunnitelman taustalla vaikuttavia diskursseja, vallan topologista rakentumista globalisaatiokehityksen muokkaamassa maailmassa sekä tapaa, jolla opetussuunnitelman kuvaama ideaalisubjekti muodostuu globaaliksi sommitelmaksi, joka toimii osana sekä paikallisia että globaalin kapitalismin tavoitteita. Kirjallisuuteen perehtymällä keskityn tällaisiin teemoihin pyrkien selvittämään mitkä tekijät vaikuttavat valtiollisten opetussuunnitelmien sisältöjen ja tavoitteiden taustalla

Tarkastelussani vastaan tarpeeseen, joka syntyy hallinnan diskurssien muuttuessa, erityisesti yhteiskuntaan ja maailmaan kohdistuvien muutosten myötä. Koska nykyaikaisten puhetapojen mukaan ajatellaan yleisesti eletävän hyvin suurta muutokautta, jossa maailman ajatellaan muuttuvan nopeasti ja arvaamatta, tarvitaan yhä enemmän keskittymistä diskurssien ja niiden pohjalta perusteltujen toimien tarkasteluun.

Nykyaika määritettään usein monien koko maailman jakamien ongelmien aikakaudeksi, ja tästä johtuen myös tavat muokata nykyajan asettamiin haasteisiin vastaavia yksilöitä ovat tutkimuksen kannalta oleellisia. Globalisoitumispuheen täyttämässä maailmassa Suomeen kohdistuu globaalin muutoksen ja omien sisäisten seikkojen takia uudenlaisia haasteita ja uudistustarpeita. On huomattavissa, että Suomessa eletään suurta diskurssien muutosaikaa koko hallinnan rationaliteetin ja kansalaisen tuotannon tavoitteiden muuttuessa uudenlaisten päämäärien pohjalta rakentuviksi.

Maantieteelliseen tilaan pohjautuva analyysi koskien yhteiskunnan muutoksia ja tässä mukana olevaa valtaa on hyvin tärkeää siitä syystä, että tällä tavalla on mahdollista päästä käsille kokonaisuuksiin, pitkäaikaisiin kehityskulkuihin ja taustoihin, keskittymällä kuitenkin ainoastaan nykyhetken diagnoosiin. Vallan mekanismien ymmärtäminen on välttämätöntä, jotta päästään käytettyä kieltä ja osoitettuja muutostarpeita syvällisempään tarkasteluun.

Tutkielma rakentuu osista, joista ensimmäisessä kuvaan vallan tilallisuutta. Näin muodostan kehyksen, koko hallinnan teoreettiselle tarkastelulle. Toisessa osassa esittelen kuinka valta ilmenee moderneissa yhteiskunnissa sekä perehdyn siihen mitkä teemat hallitsevat uusliberalistisen hallinnan rationaliteetin pohjalta rakentuvaa hallintaa. Tämän jälkeen sisällönanalyysin keinoin

perehdyn vuoden 2016 opetussuunnitelman perusteista löytyviin teemoihin, joiden pohjalta määritän kuvauksen opetussuunnitelmasta löytyvästä ideaalisubjektista. Tämän jälkeen perehdyn vielä kirjallisuuteen pohjautuen siihen mitä eri näkökulmia opetussuunnitelman sisällöistä voidaan nostaa esiin. Perehdyn tällöin vielä tarkemmin opetussuunnitelman taustalla vaikuttaviin kehityskulkuihin.

2. VALLAN TILALLISUUS

Kuvaan tässä kappaleessa erilaisia ajattelutapoja vallan tilallisuudesta. Tarkastelen sekä ajan myötä muuttunutta vallan luonnetta että sitä koskevien ajattelutapojen kokemaa muutosta. Vallan muuttuva luonne kuvaa yhteiskunnissa ja maailmassa yleensä tapahtuneita muutoksia. Vallan tilallista ilmenemistä tarkastelemalla pääsen käsiksi sen erilaisiin ilmenemistapoihin ja siihen kompleksiseen muotoon, jolla sen nykyaikana ajatellaan ilmenevän.

Suuri osa tila-ajattelun kokemista muutoksista on seurausta ihmistoiminnan aiempaa globaalimmasta luonteesta. Tämän muutoksen ajatellaan tapahtuneen ensin uusien liikkumismuotojen ja myöhemmin teknologisten innovaatioiden myötä. Kyseisen niin kutsutun globalisaatiokehityksen on monesti ajateltu vähentäneen tilan merkitystä, maailman muututtua vähemmän läsnäoloa vaativaa vuorovaikutusta korostavaksi. (esim. Harvey 1989). Globalisaatiokehitys jäsentyy yhdeksi nykyaikaa määrittävimmäksi teemaksi.

Doreen Massey (2005) kuvaa kirjassaan *For Space* eurooppalaisten Amerikkaan saapumista. Kulttuurien kohdatessa kohtasivat samalla erilaiset tilakäsitykset (Massey 2005: 5). Monesti tällöin tapahtunut nähdään jopa yhden tilakäsityksen voittona toisesta. Todellisuudessa maailmassa on yhä vallalla useita erilaisia tilakäsityksiä (Harvey 1989). Tilan muutoksen yksinkertaistaminen yhdensuuntaiseksi toimii tietynlaisen tilakäsityksen ja kehityksen tukijana. Esimerkiksi Neil Smith (1984) on kuvannut tilakäsitystä monenlaisia muutoksia kohdanneena. Hän ei kuitenkaan samaista näitä muutoksia kaikkia koskevaksi.

Tieteessä tilan arvostus on löydetty vasta viime vuosikymmeninä. Edward Soja (1989: 18) kirjoittaa 1980-luvun tilallisesta käänteestä. Tilallinen käänne toi hänen mukaansa tilan yhteiskuntateoriaan. On myös kritisoitu tapaa, jolla tilan kuvaaminen saa hallitsevan tilakäsityksen vaikuttamaan normaalilta, siten ylläpitäen vallitsevaa asioiden tilaa (Duncan & Ley 1993: 3). Puhe- ja

ajattelutapojen vakiintuminen on oleellinen osa valtaa ja sen diskursiivisesti muodostuvaa luonnetta. Keskityn myöhemmin juuri vallan diskursiivisuuteen.

Michel de Certeau (1984) kuvaa tilaan liittyvää vallankäyttöä teoksessaan *The practice of everyday life*. Tilan kuvaaminen on hänen mukaansa aina poliittista. Edward W. Soja (1989: 6), väittää, että kun luodaan käsitys tilasta, tilakäsityksen seuraukset poistuvat näkyvistä. Tilakäsitys toimii hänen mukaansa valtaa normalisoivana ja ylläpitävänä ajatusrakennelmana. Yksi Massey'n (2005: 11) *For Space* kirjassa esittämistä pääväitteistä on, että vain kun tila nähdään avoimena, on mahdollisuus asioihin vaikuttamiselle.

Post-strukturalistisen lähestymistavan voidaan ajatella toimineen aiemmin pysähtyneinä pidettyjen rakenteiden dynamisoijana. Rakenteet eivät olleet enää sosiaalisesta riippumattomia. Tämä mahdollisti Massey'n mukaan myös tilan todellisen mukaantulon ajatteluun (2005: 42). Tähän ajattelutavan muutokseen vaikuttavana tekijänä toimi ajatus maailman muuttumisesta yhä globaalimmaksi. Tämä, uudempi globaalistuminen ei tapahtunut enää niinkään liikkumisen nopeutumisen johdosta, vaan sen sai aikaan teknologinen kehitys. On jopa puhuttu tilan merkityksen vähentymisestä globaalien yhteyksien, ja verkostojen myötä. Tämän verkostoihin keskittyvän ajattelutavan edustajista tulen esittelemään myöhemmin esimerkiksi Manuel Castellsin (2010b) ja Saskia Sassenin (2007) ajattelutapoja. Myös toimijaverkkoteorian verkostoihin keskittyvä ajattelutapa on vaikuttanut globaalien verkostojen tarkasteluun. Tähän liittyen olen perehtynyt esimerkiksi Bruno Latourin (2005) näkemyksiin.

Tila mielletään nykyään usein enemmänkin sosiaalisena kuin fyysisenä ulottuvuutena. Esimerkiksi Doreen Massey (2005, 2008) on keskittynyt tilan sosiaaliseen muodostumiseen. Tilan voidaan ajatella muodostuvan myös kokemuksen kautta. Tällaista näkemystä edustavat esimerkiksi non-representational theory (esim. Thrift 2008), sekä Gaston Bachelardin (1964) ajattelu. Nämä ajattelutavat edustavat suhteellista tilakäsitystä. Martin Jones (2009) on kritisoinut tätä nykyisin yleistä tapaa hahmottaa tilaa. Hän on ehdottanut vaihtoehtoiseksi tavaksi tilan ajattelemista vaihetilana (phase space), joka määrittää kaikki tilan mahdolliset kehityskulut. Jonesin mukaan vaihetila auttaa hahmottamaan herkästi spatiaalisen ajallisen kehityksen ja sen yhteyden erilaisiin kehityskulkuihin (2009: 499–501). Tämä näkemys muistuttaa tilan topologista käsitteellistämistä. Topologinen tila määrittyy toiminnallisten yhteyksien perusteella. Esimerkiksi John Allen (2003, 2009, 2016) on kirjoittanut topologisesta tilanäkemyksestä.

Topologisen valtakäsityksen mukaan valta toimii rakenteissa ja nämä rakenteet useimmiten säilyttävät vallan epätasaisen jakautumisen. Tämä ei tarkoita, että valta varsinaisesti säilyisi tietyillä

toimijoilla. Valtaa ei voida irrottaa topologisen valtakäsityksen mukaan sen seurauksista. Esimerkiksi John Allen (2003, 2009, 2016) on kirjoittanut vallan moninaisesta luonteesta. Hän korostaa eri vallan tyyppien ymmärtämisen merkitystä. Vallalla on erilaisia ilmenemismuotoja. Näitä ovat esimerkiksi dominointi, pakkovalta, viettely, auktoriteetti ja manipulointi. Kaikilla vallan tyypeillä on omat heikkoutensa, vahvuutensa ja tilanteensa, joissa ne toimivat parhaiten. Eri vallan tyyppien pimentoon jääminen yksioikoisen vallan käsitteen alle on Allenin mukaan ongelmallista. Kaikkia vallan eri puolia käytetään modernissa globaalien topologisten yhteyksien kautta muodostuvassa hallinnassa.

Usein jotkut vallan muodoista nähdään "pehmeämpinä" kuin muut. Tämän pehmeiden mielletään syntyvän siitä kuinka paljon vallan kohteella ajatellaan olleen mahdollisuutta toisin toimimiselle. Dominointia tai pakkovaltaa ei usein ajatella voitavan vastustaa. Mutta kuten Allen kuvaa: pehmeys on harhaa. Toiminnan ajateltu pehmeys voi olla juuri kuviteltua "kovuutta", sillä nämä pehmeämmät vallan muodot helposti piilottavat toiminnan tarkoituksensa (Allen 2016: 72). Tämän kaltainen intressien piiloon jääminen voidaankin nähdä jopa kovempaa valtaa, sillä sen ilmenemistä ei edes välttämättä huomata. Nykyaikainen hallinta ei toteudu vallan kohteen tahtoa vastaan vaan hallinnan kohteen omasta tahdosta. Onkin ongelmallista hahmottaa valtaa sen kovuuden tai pehmeiden kautta. Topografisesti määrittyvästä pakkovallassa on siirrytty juuri sen ongelmien vuoksi käyttämään monimutkaisempia vallan mekanismeja. Tämä on osa muutosta kohti nykyistä modernia hallintaa.

Tähän liittyen on oleellista huomata, ettei vallan tilallisuus synny vain rakenteiden kautta, vaan nämä rakenteet muuttuvat niiden kuvaamisen myötä. Asiat on helppoa muokata ihmisten huomaamattomiin, niin sanotusti normaaliksi. Diskursiivisesti määrittyvä valta muokkaa yksilöiden näkemyksiä vallasta, heidän näkemystä itsestään ja samalla yhteiskunnan rakenteita.

Nyt kuvaan vielä tarkemmin valtaa topografisena, verkostoina ja topologisena. Tässä tarkastelussa nyt antamani yleiskatsaus selkeytyy ja muodostuu kokonaisuudeksi, jossa valta saa tilaulottuvuuden takaisin, kuten John Allen (2003) on kuvannut.

2.1. Ajattelutapoja vallan tilallisuudesta

John Allen (2003, 2009, 2016) määrittää kolme tapaa käsitteellistää vallan tilallisuus. Valta voidaan käsitteellistää topografiseksi, verkostoiksi tai topologiseksi. Topografinen ajattelutapa on vallan

verkostoihin keskittyvän ajattelutavan tavoin tilan fyysisyyttä korostava. Vallalla on niissä selkeät keskuksensa ja vaikutusalueensa ja valta leviää fyysisessä tilassa. Topografinen valta säilyy vuorovaikutuksen myötä, kun taas verkostoina ilmenevä valta syntyy ja säilyy vallan virtauksen kautta. Molemmat ajattelutavat keskittyvät siis tilaan alueellisesti ilmenevänä. Tämän seurauksena myös vallalla on sijaintinsa, keskittymänsä, sekä verkostoihin perustuvan ajattelutavan mukaan virtauksensa. Verkostoina määritetty valta eroaa puhtaasti topografisesta ajattelutavasta siinä, että se ei keskity yhtä puhtaasti alueelliseen. Valta vaikuttaa myös fyysistä vuorovaikutusta laajemmalle.

Valtaa on mahdollista hahmottaa myös topologisen tilan avulla. Sen mukaan verkostoihin keskittynyt ajattelutapa on kadottanut alueellisen merkityksen. Alueilla on sen mukaan yhä merkitystä, vaikka alueellisuus toimiikin nykyään eri tavoin kuin aiemmin. Topologisella ajattelutavalla onkin yhteyttä myös topografiseen ajattelutapaan, vaikka sen tapa nähdä alueellinen on hyvin erilainen. Topologisen ajattelun mukaan alueet vaikuttavat yhä, mutta alueiden rajat ovat muodostuneet huokoisemmiksi ja alueiden hallinta ja vallan käyttö on levinnyt sekä alueiden rajojen sisä- että ulkopuolelle. Verkostoihin keskittyvän ajattelutavan mukaan toiminnan vaikutukset ulottuvat kauas. Kauas ulottuva valta ei ole kuitenkaan perustavanlaatuisesti erilaista kuin paikallinen fyysiseen läsnäoloon perustuva. Sama valta voi ilmetä sekä fyysisen kanssakäymisen että globaalien yhteyksien kautta.

2.1.1. Valta topografisena

Valta on topografisessa ajattelussa perinteisesti nähty "power over"-valtana. Tämän näkemyksen mukaan joku käyttää valtaa toisen joutuessa alistumaan. Tämän kaltaisella vallalla voidaan ajatella olevan häviäjänsä ja voittajansa. Esimerkiksi valtiot, yritykset, tai yksilöt voivat näin käyttää valtaansa saavuttaakseen omat tavoitteensa. Tällaista valtaa käytetään yhä tietyissä tilanteissa, mutta suuri osa nykyaikaisesta vallasta toteutuu hallintana yksilöiden vapauden kautta, valtion säilyttäessä oikeutensa "power over"-vallan käyttöön. Topografinen valta ajatellaan usein ainoastaan suvereenina valtana, jonka ei ajatella soveltuvan modernin yhteiskunnan hallinnoinnin tarpeisiin.

Valta on topografisen näkemyksen mukaan kuin resurssi, jota voidaan pitää ja käyttää tarpeen tullen. Valta on tällöin kuin määrällinen ilmiö (Allen 2003: 15–17). Nämä resurssit eivät ole vain taloudellisia, vaan Danny Rye (2015: 304) on kuvannut vallan rakentuvan myös esimerkiksi normien, sääntöjen ja käytäntöjen myötä. Jotta valtaa voitaisiin käyttää ulospäin, päämäärien saavuttamiseen, tulee vallan käyttäjän auktoriteetin olla kunnossa. Auktoriteetti voidaan määrittää

kyseenalaistamattomaksi hyväksynnäksi. Auktoriteetin syntymiseen vaikuttavat Ryen mainitsemat tekijät. Ilman auktoriteettia yksilö tai muu toimija ei voi vaikuttaa itseään pidemmälle. Topografisen ajattelun mukaan valta tarvitsee läsnäoloa ja jatkuvaa ylläpitämistä. Valtasuhteen ylläpitäminen muodostuu vaikeammaksi ja vastustuksen mahdollisuus todellisemmaksi auktoriteetin heiketessä.

Topografinen valta onkin kiinnittynyt tiukasti fyysisiin paikkoihin ja alueisiin. Valtaa on ylläpidettävä läsnäolon kautta ja se heikkenee mitä kauemmas sen keskuksesta liikutaan. Tämä ajattelutapa voi tuntua hyvinkin intuitiiviselta pohdittaessa erilaisia vallan symboleita, kuten kaupunkeja joihin vallan usein ajatellaan keskittyvän. Erilaisilla symboleilla voidaan pyrkiä saavuttamaan vaikutelmaa vallasta. Tällaisissa paikoissa uskotaan olevan valtaa, vaikka sitä ei edes käytettäisi (Allen 2003: 17–18). Vallan symbolit toimivat tärkeinä vallan ylläpitäjinä, jos niihin uskotaan.

Barry Hindess (1996) kuvaa kirjassaan *Discourses of Power* vallan määrällistä ulottuvuutta. Valta takaa mahdollisuuden toimia, mutta valtaan voidaan ajatella liittyvän myös oikeutus toiminnalle. Auktoriteetti onkin topografiselle valtakäsitykselle oleellinen vallan muoto ja tärkeä vallan mahdollistaja. Hindess kuvaa kirjassaan tärkeitä vallan teorian ajattelijoita, joista hän ottaa käsittelyyn myös Robert Dahlin. Dahl kritisoi aikanaan vahvasti vaikuttanutta käsitystä vallan sijoittumisesta poliittisen eliitin käsiin. Hänen mukaansa poliittinen eliitti saa todellisuudessa vallan aina äänestäjiltä. Tämän jälkeen vallan saaneet pyrkivät tukahduttamaan vastustuksen. Hallinnollinen valta on siis hänen mukaansa aina kansan antamaa (Dahl 1961). Myös Steven Lukes (2005: 85) kritisoi ajattelua vallasta puhtaasti dominointina. Hänen mukaansa valinnan mahdollisuuksien poistaminen ei välttämättä ole vapauden tuhoamista, vaan voi jopa edistää sitä.

Valta ei aina ole vain yksittäisen toimijan toimintaa oman etunsa hyväksi muiden kustannuksella. Arendt (1958, 1993) on nähnyt vallassa myös mahdollistavan puolen. "Power to" on yhteenliittymistä yhteisen päämäärän taakse. Kaikenlainen väkivalta heikentää tätä yhteistä toimintaa. Väkivaltana on Arendtin mukaan vallan vastakohta ja vihollinen. Näin määritettynä valta onkin heikkoa ja vaatii tästä syystä ylläpitämistä jos se toimii "power over" tyyppisesti. Arendtin voimaannuttava valta pysyy koossa yksilöiden toimiessa yhteisen päämääränsä edistämiseksi. Esittelen Arendtin näkemystä tarkemmin vielä seuraavaa valtanäkemyistä tarkastellessani.

Vallan ylläpitämisen voisikin ajatella olevan sitä työläämpää mitä enemmän sillä pyritään saamaan ihmisiä tekemään asioita, joita he eivät itse halua. Siksi erilaiset tavat ylläpitää valtaa ovat erityisen tärkeitä. Jotta valvonta ja väkivalta voidaan saattaa minimiin, on oleellista että vallan käyttö tapahtuu ihmisten huomaamatta. Vielä parempi, jos tämä tapahtuu ihmisten omasta tahdosta. Siksi

onkin tärkeää ymmärtää kuinka tavat, asenteet ja maailmankatsomus institutionalisoituvat ja muodostuvat normaaleiksi. Steven Lukes (2005) kuvaa kirjassaan *Power – A radical view* erilaisia tapoja hahmottaa dominointi. Toisen Lukesin esittelemän näkemyksen mukaan dominoinnin uhrien kyky nähdä mahdollisuuksia toisin toimimiselle katoaa helposti. Toisen hänen kuvaaman näkemyksen mukaan dominoinnin kohteilla on aina mahdollisuus toimia toisin.

Jotkut ovat määrittäneet vallan muodostuvat kahdesta kilpailevasta vallan tyypistä: dominoinnista ja vastustuksesta. Esimerkiksi Henri Lefebvre (1991) ja Michel de Certeau (1984) jakavat vallan näin. De Certeau (1984: 38) jakaa vallan strategioihin ja taktikoihin. Strategiat ovat ylhäältä päin tulevaa vallankäyttöä ja taktikat harkittua vastustusta ja toisin toimimista. Nämä molemmat vallan muodot ovat yhtäläillä harkittua vallankäyttöä. Suuret vallankäytön välineet rajoittavat yksilöiden toimintaa, jota vastaan voidaan taistella yksilön tietoisien vastustuksen kautta. De Certeau ajattelussa on vahvasti mukana myös tilallinen ulottuvuus. Hän sijoittaa vastustuksen arkipäiväisiin tiloihin. Hän näkee myös tilassa itsessään suunnitelmallista vallankäyttöä. Erilaiset tilat ja niiden suunnittelu ylläpitävät valtaa. Yhtenä de Certeau päätavoitteista teoksessa *Practice of everyday life* on tuoda valtaa koskeva analyysi suurista rakenteista arkipäiväiseen toimintaan.

Henri Lefebvren (1991) *The production of space* teoksessa esittämässä ajattelussa on nähtävissä samanlainen kahtiajako: ylhäältä päin tuotettu ja eletty tila. Lefebvre antaa kuitenkin mahdollisuuden myös näiden yhdistymiselle tilallisten käytäntöjen myötä. Sekä de Certeau että Lefebvren ajattelutavat ovat taistelua alistavan ja voimaannuttavan vallan välillä. Valtaa onkin vaikeaa ajatella olevan olemassa erillään sen seurauksista. Yksilöt voivat myös toisin toiminnallaan pyrkiä vastustamaan valtaa.

Dominoinnin ja vastustuksen voidaan mieltää olevan osa konfliktia koskien tilan oikeaa käyttöä. Samassa fyysisessä tilassa eri ihmiset voivat elää eriävässä sosiaalisessa tilassa, jonka käyttötavat ja merkitykset eroavat toisistaan. Dominointi syntyy vasta silloin kun eri käyttötavat suljetaan pois (Allen 2003: 162). Ihmisiä ei yksinkertaisesti hallita, vaan tilassa toimii useita sosiaalisesti muodostuneita käyttötarkoituksia. Tilan käyttöön vaikutetaan monilla erilaisilla fyysisillä rajoituksilla (Allen 2003: 172).

Valta ei ole myöhemmin esiteltyjen kahden muun näkemyksen mukaan yhtä tiiviisti kiinni paikoissa, ihmisissä ja resursseissa kuin topografisessa näkemyksessä. Niissä valta ei ole resursseja, eikä sitä voida omistaa. Vaikka esimerkiksi yrityksellä voidaan katsoa olevan valtaa, se ei tarkoita että näin tulisi olemaan jatkossakin. Resursseja voidaan käyttää huonosti tai olla käyttämättä

ollenkaan. Valtio ei myöskään ole alueensa sisällä ainoa toimija, eikä se toimi vain siellä. Valtio voi käyttää valtaansa ulkopuolellaan ja samalla vahvistaa sitä sisällään.

Seuraavassa kappaleessa keskityn valtaan verkostoina. Tämä näkemys voidaan ajatella erityisesti kritiikiksi määrittää valta topografisena. Tärkein vaikuttaja verkostoihin keskittyvän valtakäsityksen nousulle oli ajatus globalisaatiosta tilaa merkittävästi muuttaneena voimana.

2.1.2. Valta verkostoina

Verkostojen kautta jäsentyvä valta pohjautuu globalisaatiota ja sen merkitystä korostavaan ajatteluun. On puhuttu jopa tilan merkityksen vähentymisestä maailman muodostuessa globaaleista vallan verkostoista. Toisaalta eri paikoilla voidaan nähdä myös olevan aiempaa enemmän merkitystä. Esimerkiksi ylikansallinen yritys on koko ajan toiminnassa. Yritysten on mahdollista siirtää toimintaansa minne päin maailmaa tahansa. Verkostoihin keskittyvän ajattelutan mukaan, ei ole enää järkevää ajatella valtaa paikkoihin sitoutuneena ja fyysisen etäisyyden myötä heikkenevänä.

Verkostoihin pohjautuvassa ajattelussa valta voi syntyä myös toiminnan ja yksilöiden mobilisaation myötä. Tästä mainiona esimerkkinä toimii Hannah Arendtin jo mainitsemani tapa määrittää valta ihmisten yhteisen päämäärän taakse organisoitumisena. Tämän valtanäkemyksen mukaan valta ei ole mitattavia ja keskittyneitä resursseja. Valta ei ole resurssi, vaan syntyy vasta resurssien aktualisoituessa (Arendt 1958: 200). Nämä resurssit eivät ole myöskään pelkästään taloudellisia tai fyysisiä, vaan Arendt korostaa niiden moninaisuutta ja keskittymistä inhimillisiin ominaisuuksiin.

Hannah Arendtin (1958, 1993) kuvaama valta muodostuu yksilöiden välisten yhteyksien kautta. Valta on yhteenliittymistä ja ihmisiä voimaannuttavaa toimintaa. Väkivalta, minkälainen tahansa, on sen vihollinen. Kun ihmiset asettuvat yhteisen asian taakse se voimaannuttaa heidät ja vasta tästä yhteydestä syntyy valta. Silloin kun yhteinen tarkoitus katoaa, myös valta katoaa helposti. Toinen mahdollisuus vallan katoamiselle on väkivalta, joka voi viedä voimaannuttavalta yhteistoiminnalta pohjan.

Myös Michael Mann (2012) kuvaa valtaa sosiaalisen vuorovaikutuksen verkkojen muodostamana kirjassaan *The sources of social power*. Hänen mukaansa valta syntyy sosiaalisen vuorovaikutuksen myötä. Sosiaalisen vuorovaikutuksen kautta syntyy historian myötä toistensa päälle muodostunut verkko. Mann näkee vallan yksinkertaisesti kykynä saada toinen tekemään jotain mitä vallan kohde

ei muuten tekisi. Valta voidaan jakaa Mannin mukaan neljään luokkaan, jotka ovat: ideologinen, taloudellinen, sotilaallinen ja poliittinen.

Vallan verkostoihin keskittyvät ajattelijat eivät ole kuitenkaan luopuneet ajatuksesta vallan keskittymistä. Verkostot muodostuvat erilaisista keskuksista, joiden välillä valta siirtyy erilaisten yhteyksien myötä. Tämä tapahtuu monesti sosiaalisen vuorovaikutuksen kautta. Teknologisen kehityksen myötä fyysinen kontakti ei ole enää välttämätöntä. Yhteyksiä ja auktoriteettia voidaan ylläpitää nykyaikana myös ilman fyysistä kanssakäymistä. Vaikka yhteydenpito ja yhteyksien koossa pitäminen voi tapahtua vaikkapa Internetin välityksellä, niin etteivät ihmiset ole koskaan tavanneet toistaan, he ovat silti yhteydessä keskenään. Paikkojen välillä tapahtuu vallan virtausta. Tämä näkemys onkin yhä fyysiseen sitoutunut. Vaikka ylitetyt etäisyydet ovat suurempia ja niiden välillä liikuttaessa kulunut aika on olematon, vallan koetaan liikkuvat.

Myös Saskia Sassen (2007) on korostanut globalisaation merkitystä. Hän on keskittynyt globalisaation moninaisuuteen: hän ajattelee globalisaation muodostuvan sekä ylikansallisista että paikallisista kehityskuluista, jotka ovat molemmat osa globalisaatiota (Sassen 2007: 6). Myös globaalissa yhteyksien maailmassa paikallisuudella on merkitystä. Ash Amin ja Nigel Thrift (2005: 82) väittävät ettei kaupungeilla ole koskaan ollut selkeitä rajoja, vaan niiden toiminnan mahdollistavat niiden yhteydet ulospäin.

Teoksessaan *The rise of the network society* Manuel Castells (2010b) keskittyy kuvaamaan uudentyyppistä globaalien yhteyksien ja virtausten muodostamaa maailmaa. Hän keskittyy tässä erityisesti tietoverkkojen luomiin vaikutuksiin ja mahdollisuuksiin. Castellsin (2010b: 442) mukaan tietoteknologia mahdollistaa hallitsevien rakenteiden ja dominoinnin ylläpitämisen aiempaa laajemmalla alueella. Institutionaaliset rakenteet saavat mahdollisuuden levitä ja ne ylläpitävät hallitsevia voimasuhteita. Tämä virtausten tila on erityisen tärkeää vallan vaikutusta tutkittaessa, sillä vaikka se ei Castellsin mukaan ole ainoa tilallinen logiikka, niin se on tärkeä, koska hallitseva eliitti käyttää sitä. Stephen Graham (2002) kuvaa tähän liittyen, kuinka kommunikaatiovälineiden epätasainen jakautuminen vaikuttaa vallan epätasaiseen jakautumiseen.

Myös toimijaverkkoteoria kuuluu verkostoihin keskittyviin ajattelutapoihin. Siinä verkostot muodostuvat elollisista ja elottomista toimijoista. Toimijoiden väliset yhteydet mahdollistavat vallan toteutumisen. Tämä, esimerkiksi Bruno Latourin (2005) edustama, ajattelutapa keskittyy myös yhteyksiin ja erilaisten toimijoiden verkostoihin. Toimijoita ovat myös ei-inhimilliset kohteet. Ash Amin ja Nigel Thrift (2002: 78) pitävät tätä ajattelua itsestään selvänä, sillä heidän mukaansa teknologiaa ei ole mahdollista erottaa ihmisestä ulkoiseksi. Se on ihmistoiminnan jatke.

On tärkeää huomata että tässä ajattelutavassa on myös topologiseen ajatteluun viittaavia piirteitä. Onkin oleellista huomata, että jaottelu eri luokkiin ei ole yksiselitteistä eikä eri ajattelutapojen ero ole niin suuri kuin jaottelu voisi antaa ymmärtää. Eri ajattelutavoilla on erilaisia yhteyksiä toisiinsa. Seuraavaksi siirryn tarkastelemaan topologista valtaa.

2.1.3. Topologinen valta

Topologinen valtanäkemyks toimii osaltaan vastavoimana verkostoihin perustuvan ajattelun mukaan tapahtuneelle alueiden merkityksen vähentymiselle. Alueellisuus on topologisen näkemyksen mukaan edelleen merkityksellistä, eivätkä erilaiset rajat ole kadonneet minnekään, vaikka niiden fyysinen merkitys onkin heikennyt.

Topologisen tilakäsityksen mukaan rajojen määritetään muuttuneen huokoisemmiksi (esim. Massey 2008; Paasi 2009; Amin 2012; Allen 2016). Amin ja Thrift (2002) väittävät, että kaupungit eivät ole koskaan muodostunut fyysisten rajojensa mukaan, vaan toiminnalliset yhteydet ovat aina yhdistäneet ne ympäristöönsä. Sisä- ja ulkopuolen raja on topologisen, rajojen huokoisuutta korostavan, ajattelun mukaan epäselvä. Walkerin (1993) mukaan sisä- ja ulkopuolen jaon pohjautuminen fyysisiin rajoihin erottelee myös ihmiset. Alueiden hahmottaminen fyysisin rajoin mahdollistaa myös ihmisten erottelun. Tätä ajattelua rajojen huokoisuudesta tulen esittelemään myöhemmin lisää erityisesti John Allenin (2003, 2016) teosten *Lost geographies of power* ja *Topologies of power* kautta.

Globalisaation ja vapaan liikkuvuuden luomasta näennäisestä vapaudesta huolimatta, ihmiset eivät ole valmiita luopumaan omista etuoikeuksistaan. Liikkuvuus voi olla vapaata toisille, toisille taas ei. Kansallisuus ja kansallistunne ovat tärkeitä ihmisten erottelun välineitä nykyäänkin. Ihmiset eivät ole globaalissa maailmassa yhtäläisessä asemassa. Topologinen valtakäsitys pystyy kuvaamaan hyvin tätä kompleksisuutta. Valta ei ilmene tarkoituksenmukaisena suorana toimintana jonkin toimijan toimesta, eikä sillä ole keskusta. Se ei myöskään heikkene fyysisen etäisyyden kasvaessa.

Tila ei ole vain fyysinen ulottuvuus, vaan se muodostuu myös sosiaalisesti sekä kokemuksen kautta. Fyysinen on vain osa tilaa eikä aina suinkaan tärkein. Verkostojen merkitystä korostavien ajattelijoiden inspiroimana voisikin ajatella, ei tilan, vaan tilan fyysisyyden merkityksen vähentyneen globalisaatiokehityksen myötä. Yksilöt ovat yhä vähemmän tekemisissä tilan

fyysisyyden kanssa. Elämä muodostuu toiminnasta, joka on yhä vähemmän fyysisestä riippuvaista. Eletty tila muodostuu topologisten toiminnallisten yhteyksien kautta.

Yksilö kokee tilan kokemuksen kautta. Yksilön toiminta ei ole sitoutunut tilaan fyysisenä, vaan tila muodostuu topologisten yhteyksien muodostamana. Tilan topologisuus syntyy toiminnassa, joka ylittää tilan, paikan ja ajan rajat (Wylie 2005). Wylie kuvaakin, maailman olevan topografinen esimerkiksi liikuttaessa jalkaisin paikasta toiseen. Tilan fyysisyys syntyy vain kokemuksen kautta.

Kaukaiset paikat voivat yhdistyä yksilön elämään eri tavoin, fyysisesti aivan lähellä olevien pysyessä vieraina. Samalla logiikalla fyysisesti kaukana olevat ihmiset voivat olla yksilölle tärkeämpiä kuin lähellä olevat. Kun fyysisen tilan ajatellaan muodostuvan vasta yksilön luodessa sille merkityksen kokemuksen myötä, voidaan nähdä, ettei eri kohteiden välimatkoilla ole merkitystä. Nykyaikaisten liikkumismuotojen ja teknologian myötä fyysisesti kaukaiset paikat voivat olla yhteydessä yksilön elämään eri tavoin.

Topologia on matematiikan tutkimusalue, joka kuvaa muotojen muokkaamista erilaisiksi, niin että ne säilyttävät omat ominaisuutensa. Soveltaessa tätä ajattelua maantieteeseen tehdään tavallaan tämän kaltainen topologinen muokkaaminen, jonka myötä topologia muuttuu erilaiseksi pysyen kuitenkin samana. Tarkasteltaessa valtaa topologian kautta on oleellista huomata, kuinka valta tilan mukaan voi kääntyä, venyä ja muuttua käyttötarkoituksesta riippuen. Valta ei sijaitse keskuksessa, sillä se ei ole fyysisesti missään. Sitä käytettäessäkään, tai paremmin sen toimiessa, se ei siirry fyysisesti paikasta toiseen. Sen sijaan valta voi tuoda paikat yhteyteen keskenään. Valta ei ole erillisiä toimintoja eri paikoissa. Samaa valtaa on esimerkiksi kansalaisjärjestöjen toiminta kannatuksen saamiseksi ja sen käyttö yrityksen painostamiseksi (Allen 2016: 104–106). Vallalle merkityksellistä ovat sen päämäärät. Päämääriä voidaan pyrkiä saavuttamaan eri paikoissa eri keinoin. Valta on eri paikoissa samaa, mutta kuitenkin erilaista.

Danny Rye (2015: 302) kirjoittaa kansalaisjärjestöjen toiminnasta kuvaten niiden toiminnan rakentumista eri vallan tyyppien yhteistoimintana. Kansalaisjärjestöjen käyttämä valta tavoitteidensa saavuttamiseksi perustuu samalla sekä dominointiin että yksilöiden voimaantumiseen. Samassa vallassa voi toimia sekä dominoinnin, että voimaantumisen puolia. Ne eivät ole toistensa vastaisia ja poissulkevia asioita. Myös Saskia Sassenin (2007) teoksessa *A sociology of globalization* tila määrittyy topologisesti. Globalisaatio vaikuttaa saamalla ylikansallisesti sekä paikallisesti.

Topologisessa ajattelussa valta toimii subjekteissa ja yhteiskunnassa ihmisten läpi. Yksilöt voivat vaikuttaa toimintaansa, mutta kaikki valinnat eivät ole mahdollisia. Hannah Arendt (1958) kuvaa tätä kirjassaan *The Human Condition*. Ihmiset toimivat aina osana vuorovaikutuksen verkkoa. Ajatus individualistisesta toiminnasta ja vallankäytöstä on harhaa (Arendt 1958: 194). Valtaa voidaan pitää normaalina, joka yhteiskunnassa vallitsee. Normaalin muodostumiseen vaikuttaa vallankäyttö valtion edun edistämiseksi. Tämän eteen tehdään enimmäkseen hiljaista työtä, jota yhteiskunnan normaaliin tottuneen on vaikea huomata. Tämä toiminta on helppoa ymmärtää inklusion ja eksklusion kautta. Valtion valta ei toimi aina rajoitusten, vaan myös vapauden, vaikkakin näennäisen myötä.

Valtioiden rajat ovat, kuten jo käsittelin, laajentuneet sekä ulos että sisään. Rajat voimistuvat niiden muodostuessa tällä tavoin huokoisemmiksi. Rajat ovatkin yhä tärkeä osa valtioiden vallankäyttöä ja valtiot ovat yhä merkittäviä toimijoita, vaikka päätäntävalta on monista asioista siirtynyt niiden ulkopuolelle. Euroopassa päätöksiä tehdään yhä enemmän esimerkiksi EU-tasolla. Nämä päätökset ovat kuitenkin usein samoja eksklusiota vahvistavia kuin valtioiden oma rajavalvonta ja ihmisten hallinta rajojen sisäpuolella. Sama erottelua tukeva valta voi toimia sekä kansainvälisellä tasolla että valtion toimesta sen ulko- ja sisäpuolella.

2.2. Yhteenveto

Muodostin juuri yleiskatsauksen eri valtakäsityksistä ja niiden kokemista muutoksista. Esittelin myös joitain merkittäviä teoreetikoita ja ajattelutapoja, jotka ovat vaikuttaneet siihen, kuinka tila ja valta nykyaikana määritetään. On tärkeää tuntea, mitkä tekijät ovat vaikuttaneet eri ajattelutapojen kehitykseen, sillä erot eri ajattelutapojen välillä ovat hyvin hienovaraisia, ja on oleellista tuntea niiden kaikkien toiminta.

Topologinen valtakäsitys yhdistyy parhaiten jatkossa käyttämäni teoriaan nykyaikaisesta hallinnasta, biopolitiikasta ja vallasta. Valta ei ole tässä ajattelussa "power over" - ajattelutavan mukaan yksilön tahtoa vastaan toimimista, vaan juuri päinvastoin yksilöiden omaan tahtoon vaikuttamista. Nykyaikainen hallinta toteutuu yksilöiden oman tahdon kautta. Yksilöt hallinnoivat itse itseään. Tämä hallinta toteutuu topologisen käsityksen tilan pohjalta.

Topologisuus yhdistyy siihen, kuinka nykyaikainen hallinnan järkeily muodostuu ylikansallisten vaikutteiden ja kansallisten päämäärien yhdistelmäksi. Jatkossa tulen muotoilemaan kuvaa tästä ja

kuvaamaan sen kuinka nykyaikainen valta ilmenee tällä tavalla topologisesti. Topologinen valtakäsitys yhdistyykin seuraavaan osioon, jossa käsittelen nykyaikaista tapaa määrittää valta hallintana.

3. HALLINTA JA BIOPOLITIikka

Siirryn nyt käsittelemään hallinnan ja biopolitiikan teoriaa. Keskityn erityisesti yrittäjähenkisen subjektin ideaalin syntyyn johtaneeseen hallinnan tilalliseen muutokseen. Hallinnan päämäärien sekä biopoliittisten tavoitteiden muutokset vaikuttavat siihen, millaisia ihmisiä yhteiskunnissa luodaan. Edelliseen kappaleeseen pohjautuen käsittelen tätä kehitystä topologisesti määrittyvässä vallan tilallisuudessa. Biopoliittisen hallinnan kautta pyritään luomaan nykyaikana yksilöitä, jotka sopeutuvat muuttuvan talouden luomiin haasteisiin.

Tässä osiossa siirryn siis vähitellen abstraktimmalta aiheen käsittelyn tasolta kohti ilmiöiden ilmenemistä reaali maailmassa. Seuraavassa osiossa käsittelen aihetta nykyajan Suomi-yhteydessä ilmenevien ilmiöiden kautta. Pyrin osoittamaan, että Suomessa vallitseva yrittäjähenkisyyttä korostava diskurssi ei ole sattumanvarainen tai ilmene vain täällä. Tämä puhetapa on täysin riippuvainen talouden muutosta perusteluna käyttävästä poliittisesta rationaliteetista. Tulen korostamaa läpi tekstin, että vaikka kyseessä onkin globaalisti ilmenevä diskurssi, niin ilmiöt muodostuvat paikallisesti omanlaisikseen kyseisen alueen historian sekä maantieteen vaikutuksesta. Yrittäjähenkisyyden diskurssi ei ole identtinen kaikkialla, eikä myöskään tämän aikaansaava uusliberaali rationaliteetti vaikuta kaikkialla samalla tavalla.

Uudenlainen biopoliittinen hallinta korostaa vapautta kaikkein korkeimpana arvona. Muuttuva tilallisuus vaatii ihmisiltä sopeutumista toimimaan sen logiikan mukaan. Ei riitä enää, että valtio toteuttaa ihmisten perustarpeet, ihmiset tulee saada oman yritteliäisyytensä kautta toimimaan "kollektiivisen" taloudellisen edun mukaisesti. Nykyaajan vapaus on vastuuta toimia oman itsensä parhaan mukaan. Yksilöt omaksuvat uudenlaisen identiteetin subjektifikaation kautta. Oman identiteetin muodostaminen on muuttuvaan tilallisuuteen sopeutumista ja nykyajan ideaali on yrittäjähenkisen sekä kansainvälinen yksilö, joka sitoutuu yhä paikallisen edun edistämiseen. Tämä näyttäytyy yksilöille väistämättömänä kehityksenä. Välttämättömyyden vaikutelman aikaansaaminen eli de-politisaatio oikeuttaa minkä tahansa kehityksen.

3.1. Hallinta

Hallinnan ala on kehittynyt "liberaaleille" yhteiskunnille tärkeiden kysymysten pohjalta. (Miller & Rose 2008: 1-2). Tarkasteltaessa hallintaa keskitytään tarkastelemaan valtaa yhteiskunnissa, joissa kaikkein määräävimmin toimintaan vaikuttaa niin kutsuttu liberaali vapaa talous. Käytännössä tämä tarkoittaa vallan tarkastelua tilanteissa, joissa se on jakautunut heterogeenisille toimijoille, joiden joukosta löytyy julkisia, yksityisiä ja yleishyödyllisiä toimijoita sekä yksittäisiä ihmisiä. Eri toimijoilla on omat välineensä hallinnan päämäärien tavoitteluun. Jokaisella valtiolla on oma toimijoista muodostuva sekoituksensa, johon vaikuttavat tekijät sen historiasta sekä nykyisyydestä.

Michel Foucaultn (1979: 20) mukaan hallinta muodostuu instituutioiden, toiminnan, laskennan ja taktiikoiden yhdistymisestä: nämä tekijät yhdessä mahdollistava kompleksisen vallan muodon toteutumisen. Tarkasteltaessa hallintaa vallan tyyppinä ei mielletä valtaa valtioihin, eikä yleensääkään minnekään fyysisesti sitoutuneena, vaan hallinnan toteutumiseen vaikuttavat erilaiset paikalliset, ylikansalliset sekä kansainväliset toimijat. Myös paikallisiin toimijoihin vaikuttavat globaalit lainalaisuudet ja globaalit vallan verkostot. Valta ilmeneekin aiemmin esittelemälläni tavalla topologisesti. Ylikansallisuus (transnationality) on yksi nykyaikaa hallitsevimista piirteistä. Nykyaikaa hallitseva moninaisuus on tärkeä osa uudenlaista hallintaa ja sen nykyisenkaltaisen ilmenemisen mahdollistaja.

Eri toimijat ja hallinnan päämäärät yhdistyvät sekä paikallisiksi että ajallisiksi sidoksiksi. Nämä sidokset ovat aina ainutlaatuisia ja riippuvaisia kontekstista. Tällaista ajattelutapaa kutsutaan genealogiaksi. Genealogia on nykyhetken diagnoosia, jonka yksi tärkeimmistä tehtävistä on itsestäänselvyyksien problematisointi (Dean 2010). Hallinnan ja biopolitiikan tutkimuksen historiaa voidaan pitää problematisoinnin historiana. Menneisyydestä ei pyritä löytämään vastauksia nykyisyyden kysymyksille. Vaikka historia vaikuttaa nykyisyyden syntymiseen, niin se tapahtuu aina paikallisella tasolla ja tässä hetkessä. Genealoginen ajattelutapa ei pyri löytämään kysymyksiin vastauksia suurista kehityslinjoista tai selitä ilmiöitä suurten kaikkea määrittävien rakenteiden, käsitteiden tai kertomusten perusteella. (Hänninen & Karjalainen 1997: 7) Genealogia on ennen kaikkea annettujen itsestäänselvyyksien kyseenalaistamista.

3.1.1. Hallinnan osa-alueet

Hallinnan osa-alueiksi voidaan määrittää totuuden tuotannon systeemit (systems of production of truth), auktoriteettijärjestelmät (regimes of authority) sekä subjektifikaation toteutuminen (practices of subjectification) (Miller & Rose 2008: 6). Näitä kaikkia tarvitaan, jotta hallinnan pyrkimykset sisäistetään onnistuneesti. Mitchell Dean (2010: 27) kuvaa hallinnan osa-alueet hyvin samalla tavalla. Hän kuvaa näitä kolmea osa-aluetta termeillä valta, totuus ja identiteetti. Nyt esittelen lyhyesti tämän kolmijaon pohjalta näiden eri osa-alueiden sisältöä.

3.1.2. Totuuden tuotannon systeemit – poliittinen rationaliteetti

Poliittisen rationaliteetin käsite kuvaa poliittisen järjen muotoa, joka koostuu perusoletuksista, uskomuksista ja tavoitteista. Tämä ei ole neutraalia tietoa, vaan tapa esittää asioita totuutena (Lemke 2002: 55). Totuuden tuotannon menetelmät eivät ole ideologioilta vapaita. Kunkin aikakauden poliittinen ajattelu ja hallintokäytänteet nojautuvat vallan rakenteisiin. Ne ovat yhteydessä siihen millaista politiikkaa harjoitetaan ja mitä tavoitteita halutaan edistää ja saavuttaa.

Perinteisesti totuuden tuotannon koneisto on ollut lähes täysin itsenäisten valtioiden omassa käytössä. Kansalaisten hallinta valtioiden edun saavuttamiseksi oli biopolitiikan alkuperäinen muoto. Väestö oli yksinkertaisesti valtion resurssi ja voimavara, jonka tehokas hyödyntäminen tuotti varallisuutta. Nykyaikana valtion hallinnan pyrkimyksiin ovat yhdistyneet yksityisten yritysten sekä monikansallisten toimijoiden ja ajattelutapojen tavoitteet. Nykyaikanakin kansalaisia kasvatetaan valtion tarpeisiin, nämä tarpeet ovat vain kokeneet suuria tilallisia ja laadullisia muutoksia.

Valtion merkityksen ajatellaan usein vähentyneen ja joskus muuttuneen jopa olemattomaksi. Yksittäisten valtioiden mahdollisuuksia kansalaistensa hallintaan on vähennetty erilaisilla kansainvälisillä sopimuksilla. Nykyinen totuuden tuotannon koneisto on valtion ja yksityisen sektorin muodostama hybridi. Valtiokin toimii hyvin paljon yksityisten taloudellisten pyrkimysten edistäjänä ja mahdollistajana. Valtion voidaan jossain määrin siis ajatella menettäneen itsenäisyyttään, mutta ei perinteistä merkitystään. Kansalaisia tarvitaan erilaisiin tarkoituksiin kuin aiemmin. Uusliberaalin rationaliteetin pohjalta muodostuva hallinta tarvitsee kansalaisten

taloudellista toimintaa edistääkseen valtion kansainvälistä kilpailukykyä. Yksilöt elävät nykyaikana sekä globaalin talouden että valtion etua varten, sillä nämä ovat toisiinsa tiukasti sidoksissa.

Nykyaikainen hallinta ei ole yksin valtioiden toteuttamaa, vaan kuten olen jo valtaa käsitellessäni todennut, topologinen valta rakentuu globaalin ja paikallisen yhteisvaikutuksessa (Rose 1999: 15). Kysymykseen valtion merkityksestä liittyy itsestään selvästi kysymys siitä, millä tahoilla on valta määrittää vallitseva totuus. Tarvitaan resursseja totuuden luomiseen ja sopiva infrastruktuuri sen levittämiseen (Rose 1999: 30). Valtiolla on yhä suuri merkitys tämän totuuden luomisessa ja sitä järjestystä ylläpitävänä rakenteena, koska siltä löytyy siihen tarvittava infrastruktuuri. Tästä syystä valtio ei ole noin vain lakannut olemasta oleellinen toimija hallinnan sektorilla. Sen sijaan valtioiden päämäärät ja keinot niiden tavoitteluun ovat muuttuneet.

Nykyaikaisia totuuden tuotannon järjestelmiä on muokannut ja muokkaa edelleen tapahtuva talouden ja vallan tilallisuuden muutos. Globalisaatio ja kansainvälistyminen vaikuttavat ajattelutapojen leviämiseen sekä eri toimijoiden etujen toisiinsa kietoutumiseen fyysisestä tilasta riippumatta. Ajattelutavat leviävät valtioiden rajoista riippumatta. Globalisaatiota käytetään myös perusteluna toteutettaville yhteiskunnallisille muutoksille. Diskurssit muodostuvat totuudeksi ilmeten eri paikoissa kunkin alueen erityispiirteiden pohjalta.

3.1.3. Auktoriteettijärjestelmät

Valtiolla on, tilallisista muutoksista huolimatta, säilynyt auktoriteetin ja järjestyksenpitäjän rooli. Kansainvälisyys ja globalisaatio ovat luoneet valtioiden suvereenia päättävältä rajoittavia rakenteita. On syntynyt myös aivan uudenlaisia auktoriteetteja kuten valtioiden taloudellista kestävyyttä tarkastelevat luottoluokittajat, ja ihmisoikeuksien toteutumista valvovat ihmisoikeusjärjestöt. Eri tasojen toimijoihin: yrityksiin, kollektiiveihin ja yksilöihin vaikuttavat monenlaiset auktoriteetit, mutta myös valtioita ja niiden toimintaa rajoittavat eri auktoriteetit monesti toisistaan poikkeavien ja täysin vastakkaistenkin vaatimusten pohjalta. Valtioilta vaaditaan nykyaikana monenlaista vastuullisuutta ja sopimusten noudattamista. Nämä kaikki tasot vaikuttavat myös yksittäisten ihmisten elämään.

Valtioilla on yhä pysynyt ylin valta rangaistusten asettamiselle ja kurinpidollisille toimille. Tästä huolimatta tämän toiminnan tulisi tapahtua myös kansainvälisten sopimusten mukaan.

Ihmisoikeudet voivat olla ristiriidassa esimerkiksi taloudellisten etujen kanssa ja valtiot toimivat monesti myös täysin kansainvälisten sopimusten vastaisesti. Joskus auktoriteetiksi voi nousta myös toinen itsenäinen valtio, joka puuttuu itseään haittaavaan toimintaan.

Hallintaa käsiteltäessä on pidettävä suuri paino myös puhetapojen eli vallan diskurssien tarkastelussa. Puhetavoilla perustellaan tarve tietynlaiselle toiminnalle, erilaiset auktoriteetit ohjaavat väitteiden sisäistämistä ja totuuden muodostuminen syntyy yksilöiden subjektifikaation kautta. Hallintaa käsiteltäessä tutkitaan hallinnan diskursseja sekä päämääriä eikä niinkään toteutuvia seuraamuksia. Valitut puhetavat ja ajattelu- ja puhetapojen vakiintuminen normaaliksi on itsessään tärkeä osa hallintaa (Miller & Rose 2008: 29). Hallinnan kokemat muutokset muodostuvat pitkäaikaisten diskursiivisten muutosten seurauksena. Diskurssien vakiintuminen ja ylläpito on Millerin ja Rosen (2008: 31) mukaan osa valtasuhteiden eli vallitsevan yhteiskunnallisen tilanteen oikeuttamista. Tavoitellusta tilanteesta ja toteutettavasta toiminnasta puhutaan usein ainoana vaihtoehtona, vaikka kyseessä onkin vain toivomus valtasuhteiden säilyttämisestä tai muuttamisesta.

Hallinta koostuu lukemattomista pienistä osatekijöistä aina arkkitehtuurista kansalle esitettyihin kyselytutkimuksiin. Nämä ovat hallinnan teknologioita (Rose 1996: 31, Miller & Rose 2008: 32). Hallinnan teknologiat ovat Nikolas Rosen mukaan tarkoituksenmukaisia keinoja valvoa ja tuottaa tietynlaisia ihmisiä ja tuloksia. Hallinta on kompleksista eri tekijöiden yhteistoimintaa hallinnan teknologioiden kautta (Miller & Rose 2008: 55). Rose mainitsee esimerkkinä 1800-luvulla toteutetun kansallisen matematiikan koulutuksen, jonka avulla pyrittiin tietoisesti luomaan tietynlaisia rationaalisia ja laskelmoivia ihmisiä. Matemaattiset perustaidot omaavan ihmisen ajateltiin osaavan suhtautua koko elämäänsä rationaalisesti. Erilaisia hallinnan teknologioita käytettiin myös kansallisvaltiota luotaessa (Giddens 1985). Tällöin luotiin näkemys yhteisestä tilasta ja ajasta. Kansan yhteiseen kohtaloon voidaan uskoa vain kun ylläpidetään sitä koossa pitäviä hallinnan teknologioita. Luotaessa kansallistunnetta ihmiset tulee saada uskomaan yhteiseen tarinaan, jonka he uskovat olevan ainoa totuus.

3.1.4. Subjektifikaation toteutuminen.

Subjektifikaatiossa yksilö sisäistää hallinnan pyrkimykset muokaten identiteettiään. Valtiolle hyödylliseksi ajatellun yksilön mallin myötä määrittyy millainen yksilön tulee olla luonteeltaan, mitä hänen tulee tavoitella ja mistä hänen tulee nauttia. Tavoite vaadittavasta yksilöstä määrittyy aina vallitsevan hallinnan rationaliteetin kautta. Ihmisten halutaan kasvavan tietynlaisiksi kansalaisiksi, haluavan tiettyjä asioita ja edistävän yhteisiä päämääriä omasta halusta sekä velvollisuudesta yhteiskunnan jäsenenä.

Nykyaikainen hallinta määrittyy yksilöiden omien tavoitteiden ja vapauden kautta muodostuvaksi. Yksilön tavoitteita ja kiinnostuksenkohteita muokataan kuitenkin talouden rationaliteetin mukaan. Nyt luodaan ideaalia tuottavasta ja aktiivisesta itseohjautuvasta yksilöstä (Miller & Rose 2008:43–48). Ihmisistä halutaan muodostuvan yksilöitä, jotka hallitsevat itse itseään ja pyrkivät aina kehittymään paremmiksi omasta halustaan. Ideaaliyksilön elämää hallitsevat vapauden ideaali sekä henkilökohtaisen hyödyn edistäminen.

3.2. Biopolitiikka

Biopolitiikka tutkii elämää politiikan ja hallinnan kohteena. Michel Foucault kuvailee biopolitiikkaa tapana, jolla elämä siirtyi poliittisten strategioiden keskiöön (Lemke 2011: 33). Hän kuvailee biopolitiikan syntymistä historiallisena katkoksenä poliittisessa ajattelussa aikana jolloin suvereeni valta muutti muotoaan. Nykyinen biopolitiikan tutkimus keskittyy suurelta osin ihmiselämään liittyvien hallinnan mekanismien monimutkaistumiseen viime vuosikymmeninä. Tämä on tapahtunut erilaisten teknologian innovaatioiden mahdollistettua elämän suurten kysymysten kuten syntymän ja kuoleman aiemman suuremman hallinnan. Biopolitiikka ei ole kuitenkaan pelkästään tätä, vaan biopolitiikkaa on kaikki ainakin jossain määrin tietoinen ja tarkoituksenmukainen ihmiselämän hallinta. Tähän liittyy hyvin keskeisenä osana identiteettien luominen. Syvennyn seuraavassa juuri biopolitiikan tähän ulottuvuuteen.

3.2.1. Biopolitiikan muutos

Tietynlaisen kansalaisen luomisen ja kansan potentiaalin maksimoimisen pyrkimyksellä on pitkä historia. Lemke (2011: 9–10) kuvaa kuinka joissain yhteyksissä valtiosta on puhuttu jopa elävänä olentona, jossa jokainen yksilö on osanen. Kansalaisten hallinnan pyrkimysten keskiössä ovat olleet pitkään kysymykset valtion sotavoimista sekä teollisuuden tuotannon maksimoimisesta. Viime vuosikymmeninä kasvatuksen ja tietoisten poliittisten päätösten avulla on pyritty luomaan ihmisiä, jotka pystyvät sopeutumaan kovenemaan kansainväliseen taloudelliseen kilpailuun.

Biopolitiikan keskittymisen kohteet ovat vaihtuneet suurten puheenaiheiden muuttuessa. Biopolitiikan keskittyminen aina tiettyyn asiaan osoittaa kulloinkin tärkeinä pidettyjen teemojen toimivan hallinnan pyrkimysten pohjana. Esimerkiksi 1960–70 luvuilla puhetavoissa keskityttiin Rooman klubin esittämiin negatiivisiin tulevaisuuden näkymiin. Tällöin keskityttiin muun muassa “väestöräjähdyksen” aikaan saamiin tulevaisuuden ongelmiin (Lemke 2011: 23–32). Nykyisissä puhetavoista esimerkiksi ilmastonmuutoksen uhka ja todellisten päätösten tekeminen sitä koskien tuntuu jääneen täysin taloudellisen kriisipuheen varjoon. Uhkien on esitetty moninaistuneen. Puhutaan myös asioiden muuttumista epävarmoiksi. Vaikka asioista tiedetään enemmän kuin koskaan, ihmisille syntyy käsitys asioiden epävarmuudesta. Tätä epävarmuutta luodaan myös tietoisesti.

Biopolitiikka on asioiden problematisointia. Biopolitiikan historia koostuu tietynlaisten elämää koskevien ilmiöiden problematisoinnista sekä mahdollisten ratkaisujen kehittämisestä. Biopolitiikan keskittymisen kohteiden muutokset eivät ole tapahtuneet suoraviivaisesti eivätkä sattumalta. Ne eivät ole myöskään ilmenneet kaikkialla samalla tavalla, samaan aikaan. Eri valtiot ja muut politiikastaan päättävät tahot vaikuttavat itse siihen minkä ajatusmaailman pohjalta ja millä tavoin ne toteuttavat omaa hallintaansa.

Riskien moninaistumista korostavasta puhetavasta huolimatta nykyinen painotus korostaa taloutta. Suurimmiksi toimintaa määrittäviksi tekijöiksi ovat monin paikoin nousseet taloudellisen kehityksen turvaaminen, talouden tasapainotus ja valtion menojen leikkaaminen. Maailmassa, jossa riskejä on monia ja ne ovat yhteisiä, tulisi edistää yhteistyötä, mutta globaalin talouden maailmassa eletään suurta sisäänpäin kääntymisen aikaa. Usein väitetään, ettei valtioilla ole varaa ajatella muuta kuin omaa hyötyään. Tämä konteksti määrittää, mikä toiminta on nykyaikana oikein ja mikä väärin. Se määrittää myös kuinka ja miksi ihmisiä tulee hallita ja millaisia heidän tulee olla.

3.2.2. Uusi biopolitiikka

Hallinnan oikeutusta määrittää nykyaikana toimitaanko talouden sääntöjen ja markkinoiden mekanismien mukaan. Toiminnan legitimitetti ja oikeutus syntyy markkinamekanismien noudattamisesta, tai ainakin taloudellisesti rationaalisesta toiminnasta (Lemke 2011: 46). Tämä johtaa myös yksityisen ensisijaisuuteen julkisesta (Lemke 2011: 57). Markkinalogiikka toimii niin, että jotkut saattavat joutua kärsimään, kun ajatellaan voitettavan kokonaisuutena. Koska yksilön oikeudenmukainen kohtelu ei nouse talouteen pohjautuvassa päätöksenteossa yhtä korkealle kuin toiminnasta saatava taloudellinen hyöty, niin jotkut ihmiset voidaan katsoa uhraamisen arvoisiksi.

Myös Hardt ja Negri keskittyvät talouden muuttuvaan luonteeseen elämän kysymysten muuttuessa talouden kysymyksiksi. Uusi biopolitiikka muodostuu moni- ja ylikansallisten instituutioiden muodostamasta uudenlaisesta vallasta. Valtiot menettävät aiempaa suvereniteettiaan ja merkitystään. Yhä suurempi osa ihmisten elämää koskevista päätöksistä ratkaistaan talouden määrittämältä pohjalta (Lemke, 2011: 65–68).

Nykyisessä ajattelutavassa parhaan avun ihmisten ongelmiin ajatellaan monesti löytyvän perhepiiristä. Tällä on osittain perusteltu valtion vähentyvää roolia ihmisten hyvinvoinnin turvaajana. Valtion tulee tämän ajattelutavan mukaan auttaa vasta viimeisenä vaihtoehtona. Tämän ajattelutavan sisäistämistä pyritään ajamaan nykyään monilla puhetavoilla. Se onkin yksi suurimmista perusteluista julkisen sektorin merkityksen vähentämiseksi. Tämä ajattelu on osa taloudellista tehokkuusajattelua, mutta se voidaan myös ajatella haikailuna menneeseen maailmaan, jota ei todellisuudessa ole koskaan ollut olemassa sellaisena kuin se esitetään. On muodostettu kertomus siitä kuinka ennen oltiin yhteisöllisempiä ja perhe ja muu lähipiiri tukivat vastoinikämisissä. Yhteiskunta ei ole kuitenkaan tällainen, varsinkaan elämänpiirin rakentuessa nykyaikana hyvin yksilöllisesti ihmisten asuessa yksin ja muutenkin viettäessä hyvin vähän aikaa perheen kanssa. Tämä on biopolitiikkaa sen laajimmassa merkityksessä. (Lemke 2011: 106).

Tämän kaltainen puhe on erityisen suosittua siitä syystä, että käytännössä kaikki voivat yhtyä siihen. Perheen ja läheisten tuki tuntuu parhaalta mahdolliselta tavalta pärjätä ja saada apua. Ihmisten arvot, asenteet ja käsitys moraalisesta oikeasta ohjaavat ajattelemaan tällä tavalla. Tulee kuitenkin muistaa, että biopolitiikka ei määrity oikean ja väärän mukaan. Asioiden välille syntyy ristiriita siitä syystä, että ihmiset ovat oppineet ajattelemaan asioita oikean ja väärän kautta, politiikan toimiessa aivan eri lainalaisuuksien mukaan. Tästä syystä ihmisiä on niin helppo johtaa harhaan tunteisiin vetoavilla puhetavoilla.

3.3. Hallinta uusliberaalissa poliittisessa rationaliteetissa

Kuten jo olen esitellyt, nykyinen biopoliittinen hallinta perustuu itseään omaehtoisesti hallitsevien yksilöiden tuottamiseen. Yksilöiden tulee olla halukkaita kehittämään itseään ennalta asetettujen vaatimusten mukaisesti. Onnistuneen subjektifikaation myötä yksilö näkee oman identiteettinsä sekä elämään kohdistamansa odotukset itsestään selvinä sekä normaaleina. Subjektifikaatio tapahtuu kun yksilö muokkaa itseään, eikä pelkästään toimi annettujen sääntöjen pohjalta. Yksilöiden ei tule kyseenalaistaa vaatimuksia, jotka hänen elämänsä ja luonteenpiirteisiinsä kohdistuvat. Liberaali demokratia hallitsee yksilön omien halujen ja vapauden kautta, ei niistä huolimatta ja vastaan (Rose 1996: 155). Todellisuudessa monet tekijät myös rajoittavat yksilöiden toiminnan mahdollisuuksia, eikä väitetty vapaus ole kuin näennäistä.

Asioiden sisäistäminen tapahtuu hallinnan teknologioiden, strategioiden, taktiikoiden ja rajoitusten vaikutuksesta. Ne määrittävät hallinnan kohteena olevaa subjektia. Yksilön identiteetin syntyyn vaikuttavat hallinnan pyrkimykset, institutionaaliset rakenteet sekä eettisyys (Rose 1996: 152). Kokonaisuudessa voidaan määrittää olevan kyseessä erilaiset kansalaisen luomisen projektit (citizenship projects) (Rose & Novas 2005: 439). Yksilön subjektifikaation kautta syntyvä identiteetti on monien hallinnan päämäärien sekä muiden harkitsemattomien ja ristiriitaistenkin vaikutteiden tuotosta.

Nyt tulen keskittymään yrittäjähenkisen subjektin luomiseen, sillä se on ihmistyyppi, jonka ajatellaan usein soveltuvan parhaiten nykyajan asettamiin vaatimuksiin. Yrittäjähenkisen ihminen on halukas kehittämään itseään, vaatii itseltään aina enemmän sekä näkee itsensä oman elämänsä yrittäjänä (Miller & Rose 1997: 133). Myös sosiaalinen toimii itsen kehittämisen alueena. Omaa elämää tulee hallita yrityksen lailla (Pyykkönen 2014: 8). Työn tulee olla yrittäjähenkiselle yksilölle välttämätön osa itsen toteuttamista (Rose 1996: 159–160). Yrittäjähenkiseltä yksilöltä vaaditaan innovaatioita ja uhrautumista. Aiemmin ihmisen tuli olla täysin sitoutunut omaan työhönsä, mutta nyt työnteon itsessään tulee olla intohimo (Rose 1999/1989: 104–105).

Yksilön tulee myös olla valmis kehittämään itseään loputtomasti. Tämän tyyppinen yksilö pystyy sopeutumaan nykyajan kovenemaan arvomaailmaan. Hän ei syytä ketään omista epäonnistumisistaan, vaan yrittää ongelmia kohdatessaan vain kovemmin. Epäonnistumisen ei ajatella olevan kiinni mistään muusta kuin ihmisestä itsestään (Rose 1999/1989: 116). Ne eivät lannista yrittäjähenkistä ihmistä, vaan hän jaksaa yrittää aina kovemmin (Miller & Rose 2008: 194).

Aiemmin työnteko näyttäytyi yksilöllisyyden kukistumisena. Sitä tehtiin pakosta, jotta pärjättäisiin (Rose 1999/1989: 55). Yrittäjähenkinen yksilö sen sijaan hankkii tarkoituksensa työstä. Työ on päämäärä itsessään eikä vain rahan lähde (Rose 1999/1989: 103,).

Chellin (2008: 1) mukaan yrittäjäyys on mahdollisuuksien ja oman maksimin tavoittelua. Vaikka yrittäjäyys on määritetty monin tavoin, niin se perustuu aina jonkin tavoitteluun. Aiemmin yrittäjän luonnetta määritettäessä toisten on ajateltu luontaisesti soveltuvan yrittäjiksi paremmin kuin toisten. Nykyään on kuitenkin tärkeää, että jokainen on yrittäjän kaltainen ja hallitsee elämäänsä yrityksen lailla. Yrittäjähenkiseltä yksilöltä vaaditaan samanlaista taloudellista rationaalisuutta ja laskelmointia omaa elämäänsä ohjaavana toimijana, kuin yrityksen päätöksenteossa harjoitetaan. Talouden vaatimukset voiton tuottamisesta ja jatkuvasta kasvusta ovat siirtyneet talouden alalta koko ihmiselämää ohjaaviksi ohjenuoriksi. Yrittäjäsubjekti on sosiaalinen konstruktio, jonka perustana toimii kansalaisuuden tuotanto talouden lainalaisuuksien pohjalta.

Ideaalin ihmistyyppin muutos tapahtuu vallan muuttuvan tilallisuuden sekä, talouden ja biopolitiikan muutosten myötä. Nämä tekijät ovat hyvin tiiviissä yhteydessä ja toisistaan riippuvaisia. Hallinnan kautta on aina muokattu ihmisten näkemyksiä niinkin moninaisista asioista kuin mielikuvia miehestä, kunniasta, vaatimattomuudesta sekä mielihyvästä (Rose 1996). Pyrkimys luoda tiettyntyyppisiä ihmisiä on lisäksi vahvasti yhteydessä eri ryhmien pyrkimykseen vahvistaa valta-asemaansa tai luoda itselleen uusia mahdollisuuksia. Myös kansainvälinen politiikka, aina valtioiden valtasuhteista energiapolitiikkaan vaikuttaa omalta osaltaan tässä muutoksessa. Nykyaikana vaaditun ihmistyyppin pohjalla vaikuttaa eräänlainen globaaliajattelu, joka ohjaa ihmisten, yritysten ja ryhmien toimintaa globaalisti orientoituneiksi. Valtion taso ei ole yksilölle enää ainoa merkityksellinen.

Ennen yrittäjähenkisyyden nousua korkeimmaksi ohjenuoraksi, keskityttiin luomaan sopiva ympäristö kulutuskeskeisen yksilön toiminnalle (Miller & Rose 2008: 114). Nyt luodaan vastaavasti yrittäjähenkisyyttä edistävää ympäristöä. Jotta tähän päästäisiin, vaaditaan suuria muutoksia yhteiskunnan rakenteissa. Sopivanlaista ympäristöä pyritään luomaan panostamalla esimerkiksi koulujärjestelmän muutokseen, verotukseen kohdistuviin uudistuksiin sekä työtä koskevan lainsäädännön muuttamiseen. Samaan aikaan myös eri ryhmiin kohdistuvat puhettavat käyvät läpi muutoksia.

Tulen keskittymään enimmäkseen nykyään Suomessa tapahtuvaan kehitykseen. Tämä ilmiö esiintyy Suomessa, kuten kaikkialla muuallakin, täysin omalla tavallaan, eikä sitä voida yleistää

osaksi samaa vääjäämätöntä yrittäjähenkisyiden aikakautta. Yrittäjähenkisyiden painotus on osa harkittua politiikkaa omine syineen ja seurauksineen.

3.3.1. Talouden muutos

Vallan ja talouden tilallisuus ovat molemmat muuttuneet merkittävästi kansallisvaltioiden luomisen ajasta. Näiden muutosten myötä myös kansan yhteistä tarinaa on pitänyt muokata, jotta sopeuduttaisiin vaatimukseen kansainvälisyydestä sekä kilpailukyvyistä. Taloudessa tapahtuu jatkuvasti muutoksia, ja ne ovat suurelta osin harkittuja ja edistävät tiettyjen toimijoiden ja ryhmien hyötyä. Esimerkiksi tarpeen uusliberalistisille muutoksille väitetään syntyneen hyvinvointivaltion reunaehtojen murruttua maailman muutoksen myötä. Muutokset eivät todellisuudessa tapahdu näin, vaan tietoisten toimien kautta (Rose 1999: 140). Muutoksen tarpeesta on puhuttu pakon sanelemana ja muulla tavalla toimimista tuhoon johtavana ja kansainvälisestä kilpailusta pudottavana. Tästä puhetavasta on syntynyt jossain määrin jopa totuus.

Uusliberalismin ajatellaan toimivan vapaasti päättävien taloudellisesti rationaalisten yksilöiden, kollektiivien ja organisaatioiden toimesta (Collier 2005: 375). Erotuksena tästä, julkisen sektorin toiminnan pohjana ovat toimineet erilaiset biopoliittiset tavoitteet, ei ainoastaan voiton tuottaminen (Collier 2005: 377). Uudessa talousdiskurssissa julkinen talous on muodostunut kehityksen suureksi viholliseksi, sillä se ei toimi yksityisen sektorin lainalaisuuksien mukaan. Hyvinvointivaltiota pidetään usein taloudellista kehitystä jarruttavana (Hänninen & Karjalainen 1997: 132). Julkisen sektorin merkityksen vähentyessä siirtyvät esimerkiksi koulutus ja terveydenhuolto yhä enemmän valtioiden omasta määräysvallasta yksittäisten eri tavoitteita omaavien toimijoiden päätäntävällän alle. Yksityisen sektorin edustamasta taloudellisen hyödyn maksimoimisesta halutaan luoda yksinoikeutetusti vallitseva normaali ja sitä kautta saada myös ihmiset toimimaan yksityisen sektorin logiikan mukaan omaa taloudellista etuaan maksimoiden (Miller & Rose 2008: 33).

Talouden kasvun edistäminen on tärkein osa tätä nykyistä ajattelutapaa. Ajattelu kansallisesta hyödyistä ei ole kuitenkaan kadonnut, vaikka taloudelliset toimijat eivät rajoitukaan valtioiden rajojen sisäpuolelle. Yritysten edun edistäminen katsotaan myös valtion edun mukaiseksi. Nyt ihmiset tulee saada tämän yhteisen tarinan taakse. Vaikka nykyaikana vaikuttavat ja hyötyvät muutkin toimijat kuin valtio suoranaisesti, niin puhetavoissa hallitsee yhä puhe valtion hyödyistä ja yhteisestä hyvästä. Ihmiset on helppoa saada uskomaan uusiin asioihin ja edistämään toivottua

kehitystä, jos käytetään tuttuja ja yleisesti jo omaksuttuja puhetapoja. Näitä ovat puhetavat aina valtion hyödyistä tietyn toimintatavan hyveellisyyteen.

Jotta ihmiset saataisiin yhdistettyä yhteisen asian taakse, käytetään keinoina suostuttelua, juonittelua, laskentaa ja retoriikkaa (Miller & Rose 2008: 34). Pyrittäessä vaikuttamaan eri kohteisiin keinot valitaan huolella. Nyt puhetapoina käytetään esimerkiksi innovaatioiden ja ahkeruuden merkityksen korostamista. Yleisesti vedotaan myös hyveellisyyteen, mutta todellisuudessa luodaan uusia hyveitä (Miller & Rose 2008: 34). Puhetavoissa korostuvat ajetusta asiasta riippumatta yleisesti hyväksi koetut arvot kuten vapaus, tasa-arvo ja hyvinvointi. Hallinnan päämäärien tunnistamista käytetyistä diskursseista käsin vaikeuttaa, että samat päätökset ja toimintatavat voivat omata taustallaan täysin eri arvomaailman ja tavoitteen (Dean 2010: 45).

Puhe yksityisen sektorin ja yksityisen päätäntävällän tärkeydestä sekä valikoitujen asiantuntijatahojen merkityksen korostaminen mahdollistavat yhdessä talouden ohjaamisen liberaalidemokraattisen ideaalin pohjalta. Hallinnan päämäärät toteutuvat kun ihmiset saadaan uskomaan uuden ajattelutavan mukaisiin arvoihin. Tämän jälkeen ihmiset haluavat itse toivottua kehitystä. Yksilöitä ei siis pakoteta mihinkään, vaan heidät opetetaan haluamaan tietynlaisia asioita (Miller & Rose 2008: 36). Käytetyt hallinnan teknologiat johtavat näin onnistuneeseen subjektifikaatioon. Kun on luotu näkemys aikaa kuvaavista ongelmista ja kerrottu mitä tulisi näiden ratkaisemiseksi tehdä ja kun yksilöillä on tarvittavat mahdollisuudet asioiden toteuttamiseen, he haluavat esitettyä kehitystä ja ovat pääsääntöisesti yhtä mieltä vaadituista toimintatavoista. Tästä seuraa onnistunut hallinta ja tavoiteltu muutos (Miller & Rose 2008: 42).

Hallinta ei siis toteudu yksinkertaisesti ylhäältä päin annettuna ja suoraan, vaan hallinnan pyrkimysten sekä yksilöiden ja kollektiivien yhteistoiminnassa. Tällöin puhutaan translaatiosta eli hallinnan toteutumista. Myös ajattelu voidaan nähdä kollektiivisena toimintana. Ajattelun määritetään tällöin olevan sisällä kielessä ja muissa teknisissä instrumenteissa. Nämä instrumentit ovat muodostuneet ihmisten ajattelussa itsestään selvinä pidetyiksi totuuksiksi, eivätkä ne ole avoimia kyseenalaistamiselle. Nämä ajattelutavat eivät kuulu millekään ryhmille, vaikka niiden yhteyksiä eri ryhmiin voidaankin tutkia. Ajattelutavoissa piilee aina myös epärationaalisia elementtejä, jotka syntyvät usein tunteisiin vetoavalla puhetavalla. Nämä puhetavat pohjautuvat tällöin kulttuurisesti yleisesti hyvinä pidettyihin arvoihin ja maailmankatsomukseen (Dean 2010: 24).

3.3.2. Kansalaisuuden muutos

Uusliberalismi on tuonut mukanaan kansalaisuuden muutoksen. Aiemmin valtion perustehtäviksi mielletyt toimeentulon turvaaminen, koulutuksen järjestäminen sekä julkinen terveydenhuolto on asetettu kyseenalaisiksi (Marston & Mitchell 2004: 93). Valtion velvollisuudet kansalaisiaan kohtaan ovat vähentyneet ja kansalaiset on siirretty vastuuseen valtion menestymisestä.

Aiemmassa hyvinvointi-ideologiassa pyrittiin luomaan vastuullisia ja valtiovallalle lojaaleita kansalaisia. Uusliberalismissa pyritään sen sijaan luomaan riippumattomia kansalaisia (Miller & Rose 1997: 131). Ihmiset on perinteisesti ajateltu valtion voimavarana. Tätä voimavaraa muokataan aina tietynlaiseksi tarpeen mukaan. Ihmisten moraalin hallinta on perinteinen keino ohjata heitä tiettyyn toimintaan ja valtion hyödyksi.

Marston ja Mitchell (2004: 95) kuvaavat kuinka kansalaisuus ei ole enää millään lailla muuttumaton ja yksiselitteinen ominaisuus, vaan tulisikin puhua kansalaisuuden rakentumisesta (citizenship formation), johon kuuluu laaja muuttujien kirjo. Muuttujia ovat sosiaaliset, poliittiset, kulttuuriset, taloudelliset ja lailliset tekijät. Nämä kaikki muuttuvat ja rakentuvat toisistaan riippumatta. Kansalaisuus on aina sekä mahdollistavaa että rajoittavaa.

Kansalaisuuden ja yksilön identiteetin kehitystä käsiteltäessä ei voida unohtaa koulutuksen merkitystä. Koulutuksen kautta pyritään luomaan tietynlaisia kansalaisia. Koulutuksen kautta tavoiteltu yksilö on muuttunut Mitchellin (2003b) mukaan viime vuosikymmeninä paljon. Koulutuksen painopiste on siirtynyt pois pyrkimyksestä luoda monikulttuurisuuteen kasvaneita yksilöitä. Sen sijaan on siirrytty malliin, joka keskittyy luomaan strategisia yksilöitä (strategic individual). Strateginen yksilö ymmärtää kansainvälistä kilpailua ja on sisäistänyt ajatuksen välttämättömyydestä sopeutua muuttuviin tilanteisiin. Tämä muutos on oleellinen osa uudenlaisen aktiivisen ja yrittäjähenkisen yksilön luontia.

3.3.3. Tilan muutos

Ylikansallisen tason merkityksen kasvaessa on aiemmin erillisiksi ja autonomisiksi miellettyjen asioiden välille syntynyt topologisia yhteyksiä (Mitchell 2003a: 74). Tällä muutoksella on ollut suuri rooli kansallisten lineaaristen narratiivien ja rajoitteiden murtamisessa. Mitchell kuvaa

ylikansallisen vaikuttavan asioiden välisiin suhteisiin siten, etteivät ne ole enää puhdasta liikkumista rajojen yli ja välillä. Vaaditaan myös uudenlaista ajattelua korkealle abstraktoiduista globaaleista narratiiveista kuten globalisaatiosta. Myös identiteetin muodostuminen ja subjektifikaatio toteutuvat ylikansallisessa maailmassa aiemmasta poikkeavalla tavalla. Yksilöiden sybjektifikaatio ei tapahdu enää yksin valtion sisällä toimivien voimien vaikutuksesta, vaan yksilöön kohdistuu vaikutteita ja uhkia myös valtion ulkopuolelta (Mitchell 2003a: 74). Nämä kaikki muutokset ovat suorassa yhteydessä nykyajan kapitalismin ohjaamaan talouden globaaliin uudelleen muokkaamiseen (Mitchell 2003a: 75).

Mitchell (2003: 76) korostaa verkostojen merkitystä uudenlaisten sidosten syntymisessä. Tavarat, tieto, pääoma ja ihmiset liikkuvat erilaisten yhteyksien myötä. Tässä auttavat esimerkiksi uudenlaiset sosiaaliset verkostot. Uudenlainen ylikansallinen identiteetti syntyy, kun eri valtioiden välillä muuttaneet eivät menetä enää yhteyttä vanhaan kotiinsa kuten ennen. Uusi teknologia ja erilaiset verkostot ovat mahdollistaneet tämän. Tämä vaikuttaa muuttamisen myötä tapahtuvaan yksilön identiteetin muutokseen (Mitchell 2003: 77). Nykyaikana syntyy jatkuvasti uusia toimijoita ylikansalliselle tasolle. Tällä tasolla toimivat myös monet uudet elämää koskevat hallinnan teknologiat. Esimerkiksi yleiset ihmisoikeudet määrittyvät tältä tasolta käsin, mutta niiden toteutuminen on yhä riippuvainen kansallisesta tasosta (Rabinow 2005: 45).

3.3.4. Vastuun muutos

Hyvinvointivaltiota tietoisesti purettaessa valtion vastuu kansalaisistaan on vähentynyt. Yksilöiden ajatellaan olevan vastuussa itse itsestään. Yksilöllä on vastuu työllistyä ja pärjätä eikä yhteiskunnalla ole vastuuta yksilöä kohtaan (Pyykkönen 2014: 39–40). Yritteliäisyys ja työnteko määrittävät yksilön arvon ja kansalaisuuden (Olds & Thrift 2005: 271). Hyvinvointivaltion purkamisen myötä on tapahtunut selvä vastuun muutos. Vastuullisuus ja vastuu muista ihmisistä ei ole enää puhetavoissa yhtä vahvasti läsnä kuin ennen ja on siirrytty aikaan, jolloin ihmiset ovat vastuussa ainoastaan itsestään ja perhepiiristään. Dean (1991: 211) kuvaa tätä oleellisena osana uutta hallintaa.

Vastuun tilallisuudessa on tapahtunut muutos. Tämä muutos on tapahtunut kohti supistunutta vastuun piiriä. Yksilöllä on vastuu edistää omaa pärjäämistään, mutta vastuu muista ihmisistä katoaa. Esimerkiksi ihmisoikeus- ja ympäristökysymysten merkitys on vähentynyt. Arvot kovenevat muuttuvassa maailmassa, jossa uhaksi nousee paikallisen ja globaalin talouden tila.

Kasvatuksessa keskitytään aiempaa enemmän niin sanottuihin koviin arvoihin sekä taloudelliseen rationaalisuuteen. Samalla on havaittavissa ristiriitoja vapaan liikkuvuuden ja monien sen rajoittamiseen pyrkivien toimien välillä.

Vastuun muutos on hyvin tiiviisti yhteydessä yrittäjähenkisyyttä korostavaan diskurssiin. Dean (2010: 262) kirjoittaa uudesta vastuullisuuden ajasta, jona kaikilta odotetaan vastuullisuutta ja osallisuutta valtion taloudesta. Valtion taloudenpidon eteen on oltava valmis tekemään töitä ja uhrauduttava jos tarve vaatii. Yleisesti puhutaan heikosta taloustilanteesta sekä siitä, että kansalaisten tulee olla valmiita jopa oman elintasonsa laskuun, jotta talous saataisiin kuriin. Syiksi mainitaan esimerkiksi kestämaton julkinen talous sekä lainanotto, joka ei puhetapojen mukaan yksinkertaisesti voi jatkua.

3.3.5. Uudet hallinnan diskurssit

Moderneissa yhteiskunnissa hallintaa toteutetaan hallinnan teknologioiden ja puhetapojen kautta. Diskurssien normalisoituessa nykyhetki saadaan tuntumaan historiattomalta tilalta, joka on säilynyt muuttumattomana ja jolle ei ole vaihtoehtoja. Erilaisten puhetapojen kautta luodaan kansakunnan yhteistä tarinaa ja käsitystä kansalaisuudesta sekä valtion kulloinkin kohtaamista uhkista ja mahdollisuuksista. Nykyaikaista diskurssia hallitsevat erityisesti talouteen keskittyvät puhetavat

Uusliberaalissa hallinnan diskurssissa on syntynyt uudenlainen köyhyyden tyyppi. Siinä köyhyyden ajatellaan johtuvan yksilön omien innovatiivisten kykyjen puutteesta (Dean 1991: 8). Puhutaan hyvinvointivaltion synnyttämästä köyhyyden kulttuurista (Dean 2010: 76). Hyvinvointivaltion ajatellaan kasvattaneen ihmiset odottamaan että kaikki on mahdollista saada tekemättä mitään (Miller & Rose 1997: 132). Dean löytää selvän katkoksen köyhyyden diskurssista. On syntynyt uudenlainen puhetapa, jossa köyhyys on yksilön omaa syytä. Myötätuntoa ja auttamishalua ei synny, sillä köyhyys johtuu omasta laiskuudesta ja yritteliäisyyden puutteesta. Tämä voi tuntua yksilöistä myös helpottavalta ajatukselta, sillä asiat eivät tunnu enää niin väistämättömiltä. Uudessa ajattelutavassa jokainen voi saavuttaa mitä vain jos tekee ahkerasti töitä ja tavoittelee unelmiaan. Uusliberalismi on sokea vallan vaikutukselle. Mahdollisuudet näyttäytyvät yhtäläisinä ja ympäristön vaikutukset olemattomina (Biebricher 2014).

Työttömyyden ja köyhyyden muuttumista omaksi syyksi on käytetty myös perusteena työntekijän aseman heikentämisessä. Jotta ihmiset, jotka eivät omasta syystään ole työllistyneet, saadaan töihin,

tulee heidät voida työllistää heikoilla työehdoilla. Työttömällä on myös velvollisuus ottaa vastaan mikä tahansa tarjottu työ. Työttömän rooli on muuttunut (Dean 1991: 36). Samaa kehitystä kuvaa Nikolas Rose (1996: 161) Työttömyysturva ansaitaan jatkuvalla työnhaulla, palkattomilla työkokeiluilla sekä harjoitteluissa. Yritykset käyttävät avautuneita mahdollisuuksia taloudellista hyötyä tavoitellen. Syntynyt halpa- ja ilmaistyö voidaan mieltää jopa yritysten harjoittamana hyväntekeväisyytenä (Dean 1991: 36). Yksilön ansaitsema toimeentulo ei ole yhteydessä ihmisarvoon, vaan on palkinto omasta yritteliäisyydestä. Suomessakin puhutaan tällaisen kehityksen yhä vahvemmassa edistämisestä.

Käytetyt puhetavat ja asiat, joiden muuttamiseen keskitytään uudessa yrittäjähenkisyyttä korostavassa ajattelutavassa, ovat hyvin moninaisia. Vapauden edistäminen on aina ollut yksi liberaalin talouden kulmakiviä ja sitä korostetaan puhetavoissa usein. Muusta kuin uusliberaalista vapauden edistämisestä on puhuttu jopa haihatteluna. Riskeinä on sen sijaan pidetty esimerkiksi korkeaa verotusta, ympäristönsuojelua ja sosiaaliturvaa. Elinkeinoelämän keskusliitto puhui universaalin sosiaaliturvan poistamisesta jo vuonna 2014 (Pyykkönen 2014: 11–12).

Yleisesti käytetään iskulauseita ja sateenvarjokäsitteitä, jotka eivät toimi analyyttisen ajattelun apuvälineinä, vaan hämärtävät sen mistä todella on puhe (Kantola et al. 1998: 5). Asioita kuten lamaa, joukkotyöttömyyttä ja hyvinvointivaltion rahoitusongelmia on käytetty kriisipuheessa retorisenä perusteluna muutoksen tärkeydelle (Pyykkönen 2014: 45). Yleisesti puhutaan suuresta muutoksesta ja kehityksestä, valtion merkityksen laskusta sekä maailman muuttumisesta monimutkaisemmaksi (Moisio & Kangas 2016: 273). Puhetavoissa esitetty retoriikka luovuudesta, vapaudesta, tasa-arvosta, työllisyydestä, turvallisuudesta, huolenpidosta, maalaisjärjestä, solidaarisuudesta, yhteisöllisyydestä, ja oikeudenmukaisuudesta piilottavat puheen taustalla olevat tarkoitusperät.

Nämä esitellyt puhetavat tulevat vastaan nykyään päivittäin. Uutiset, televisio-ohjelmat ja Internet ovat pullollaan nykyajan sankareita, jotka ovat ponnistaneet tyhjästä uskoen haaveisiin ja niiden eteen töitä tehden. Nykyään puhutaan voimaantumisesta eikä riippuvuudesta puhuttaessa köyhistä ja työttömyydestä. Jokaisen on näiden puhetapojen mukaan mahdollista ottaa oman elämänsä ohjat käsiinsä (Dean 2010: 75). Tämä on myös osa kansalaisten moraalin ylläpitämistä. Ihmisiä pyritään rohkaisemaan niin kutsuttuina vaikeina aikoina. Näin pyritään saamaan ihmiset osoittamaan toivottua yritteliäisyyttä sekä uhrautumaan talouden puolesta (Rose 1999/1989: 22).

3.3.6. Yrittäjäkansalaisen identiteetin luominen

Ihmisten mielikuvien muuttaminen on tärkeää yrittäjäkansalaisuuden edistämisessä. Ihmiset pyritään muokkaamaan näkemään yrittäjät ihailtavina, ahkerina ja sankarillisina ihmisinä. Ennen yrittäjät saattoivat kuvastaa joillekin ahneutta, alistusta ja hyväksikäyttöä, Tähän ajatteluun sisältyi myös negatiivisia mielikuvia ei-samaistuttavasta kapitalistista, imperialistista tai jupista. Nyt luodaan positiivisia mielikuvia joihin kuuluu jännitys, innovaatiot ja vauraus (Hall & Hubbard 1998: 259). Jotta ihminen haluaisi olla kuin yrittäjä hänen tulee yhdistää yrittäjiin positiivisia, tavoiteltavia ja ihailtavia ominaisuuksia. Yrittäjiä kuuluu tukea, ihailta sekä pyrkiä olemaan heidän kaltaisensa.

Yrittäjäkansalaisuuteen kasvaminen tapahtuu jatkuvasti ja se on pyritty tekemään mahdollisimman helpoksi. On erilaisia self-help-oppaita, ihmiset ripustavat seinilleen – fyysisille ja virtuaalisille – motivoivia aforismeja ja yrittäjäkasvatuksella luodaan uskoa menestymisen mahdollisuuksiin. Myös erilaiset julkisuuden henkilöt vaikuttavat omilla puheillaan ja kirjoituksillaan ihmisiin (Pyykkönen 2014:97). Uuden korkeakoulun rakenteita muutetaan enemmän yrityksen kaltaisiksi. Toimintaa hyödykkeellistetään ja organisaatioita tehostetaan (Pyykkönen 2014: 82). Kaikenlaisesta tehostamisesta väitetään syntyvän vauraus ja kasvu, jotka tulevat takaamaan tulevaisuuden hyvinvoinnin (Rose 1996:153). Nykyään vaurauden ajatellaan syntyvän uusilla ideoilla (Ong 2005: 338).

Yrittäjäyksilön identiteetin muutoksen pyrkimys on harkittua biopolitiikkaa ja se syntyy valtion ja markkinatalouden yhdistyneistä tavoitteista. Yritysten ja valtion vauraus pyritään turvaamaan ihmisiä muokkaamalla. On kyseenalaista mahtuuko tähän ajattelutapaan yksilöllisyyttä (Pyykkönen 2014: 105). Jokainen tulee hallita itseään samanlaisena rationaalisen oman hyötynsä maksimoijana. Puhetavoissa esiintyvä yksilöllisyyden korostaminen onkin vain harhaa. Mahdollisuudet voimaantumisen toteuttamisen tavoiksi ovat rajatut (Dean 2010: 82). "Normaalin" mukaan toimiminen ei ole vapautta, vaikka toimittaisiin "vapaan talouden" ideaalin mukaan. Kuten Hannah Arendt (1961: 151) kuvaa: vapaus ei ole valintoja asioiden välillä, vaan jonkin olemassa olemattoman luomista.

Valtion taso ei ole enää ainoa perusta, jolle yksilön identiteetti rakentuu. Se ei tarkoita ettei valtio toimisi yhä tärkeänä kansalaisiin vaikuttajana. Valtiolla on yhä olemassa olevien rakenteiden johdosta välineitä kansalaisiin vaikuttamiseen. Valtion rooli on tärkeä erityisesti erilaisten kriisien ja käännekohtien aikana (Kallio & Mitchell 2016: 260). Manuel Castellsin (2010a: 7–9) mukaan

identiteetti muodostuu vasta kun sosiaaliset toimijat muodostavat eri tahoilta saamiensa vaikutteiden ympärille omat merkityksensä. Hän jakaa erilaiset identiteettityypit kolmeen luokkaan: oikeuttava- "Legitimizing identity", vastustava- "resistance identity" ja projekti-identiteetti "project identity". Oikeuttava identiteetti on dominoivan instituution vallan laajenemista. Se rakentaa järjestelmällisesti koossa pysyvää dominoinnin yhteiskuntaa. Vastustava identiteetti syntyy jonkin ryhmän puolustautuessa uhkaa vastaan. Se muodostuu oikeuttavan identiteetin vastaiseksi. Vastustavan identiteetin syntyminen on suhteellisen haastavaa ja se vaatii sopivia vaikutteita. Projekti-identiteetti luo subjekteja toimijoiden uudelleen järjestäessään asemaansa kulttuuristen materiaalien avulla. Kaikki nämä ovat muuttuvia. Myöhemmin tulen muotoilemaan millainen identiteetti on tavoitteena nykyaikaisessa hallinnan rationaliteetissa.

4. HALLINNAN MEKANISMIEN TARKASTELUA – KOHTEENA VUODEN 2016 PERUSKOULUN OPETUSSUUNNITELMA

4.1. Johdanto

Tässä osiossa tulen keskittymään kansalaisuuden tuottamiseen tutustumalla vuoden 2016 peruskoulun opetussuunnitelman perusteisiin. Opetussuunnitelman perusteet on Opetushallituksen antama valtakunnallinen määräys, jonka pohjalta koulujen tulee järjestää paikalliset opetussuunnitelmansa (Opetushallitus 2014: 7). Opetussuunnitelman perusteet laaditaan perusopetuslain (Finlex 1998b), perusopetusasetuksen (Finlex 1998a) sekä valtioneuvoston asetuksen (Finlex 2012) pohjalta. Valtioneuvoston asetus määrittää ajankohtaiset tavoitteet, jotka opetussuunnitelman perusteiden tulee täyttää. Siinä määritetään myös opetuksen tuntijako. Opetussuunnitelman perusteissa viitataan myös useisiin muihin lakeihin ja asetuksiin, joihin sen esittämät tavoitteet pohjautuvat.

Peruskoulun opetussuunnitelman perusteet laaditaan uusiksi noin kymmenen vuoden välein. Opetussuunnitelman perusteisiin kohdistamani tarkastelu rajautuu koskemaan vuonna 2014 valmistuneita ja syyslukukauden alussa vuonna 2016 käyttöön otettuja peruskoulun opetussuunnitelman perusteita. Tällöin uusi opetussuunnitelma otettiin käyttöön luokkien 1-6 osalta.

Peruste uudistus toteutettiin useissa eri työryhmissä. Ohjausryhmä määrittä koko uudistuksen laajan yhteiskunnallisen näkökulman, johon perustuen uudistuksen sisältö valmisteltiin. Muissa työryhmissä määritettiin muun muassa opetussuunnitelman yleiset tavoitteet, oppimiskäsitys sekä eri oppiaineiden opetuksen sisällöt. Opetussuunnitelmasta säädetään valtakunnallisesti vain sen perusteet ja alueellisesti luodaan paikalliset ja koulukohtaiset opetussuunnitelmat. Tällä järjestelyllä halutaan antaa mahdollisuus sekä paikallisten että valtakunnallisten tavoitteiden toteutumiselle (Opetushallitus 2014: 7). Jättämällä koulujen itsenäisesti päätettäväksi asioita, pyritään järjestämään koulutus yksilöllisemmin myös koulukohtaisesti oppilaiden tarpeiden mukaan. Myös opettajille jätetään päätäntävaltaa heidän saadessaan itse vaikuttaa toteuttamaansa opetukseen.

Koulu on aina ollut valtiolle tärkeä instituutio, jonka kautta on pyritty vaikuttamaan kansalaisten kasvatukseen ja identiteetin luomiseen kunkin ajan keskeisten ajatustapojen ja hallinnan pyrkimysten pohjalta. Valtion on ensisijaisesti tarkoitus kasvattaa sille hyödyllisiä kansalaisia. Koko koulujärjestelmä perustettiin yhtenäisen kansalaisuuden edistämisen välineeksi. Tarkoituksena on ollut luoda yhtenäistä näkemystä valtiosta, kansalaisuudesta ja yksilön osallisuudesta koko kansakunnan kattavaan yhteisöön, joka jakaa yhteisen tarkoituksen ja päämäärät. Se millaisia yksilöitä valtion ajatellaan tarvitsevan käy läpi jatkuvaa muutosta. Opetussuunnitelmiin tutustumalla on mahdollista tutustua käytettyihin diskursseihin ja tapoihin luoda todellisuutta sekä kansalaisuutta. Diskurssien tarkastelun avulla on mahdollista päästä käsiksi aina kunkin aikakauden vallitseviin hallinnan rationaliteetteihin sekä siihen, millaiseksi kunkin ajan ideaaliyksilö määritetään.

4.2. Kansalaisuuden luominen – opetussuunnitelman rooli osana väestön hallintaa

James C. Scott määrittää sosiaalisten suunnitteluprojektien (social engineering projects) koostuvan neljästä tekijästä (Scott 1998: 4–5). Tarvitaan luonnon ja yhteiskunnan hallinnollista järjestämistä sekä korkean modernin ideologiaa eli uskoa tieteelliseen ja tekniseen edistykseen. Korkean modernin ideologiaan yhdistyvät ajatukset tuottavuuden kasvusta, luonnon hallinnasta sekä mahdollisuudesta muokata sosiaalista järjestystä rationaalisesti ideologian mukaan. Kolmas tekijä on autoritäärinen valtio, joka on halukas ja kykenevä viemään uudistuksensa läpi. Erilaiset kriisit ovat parhaita aikoja muutosten läpiviemiselle. Neljäs vaadittava tekijä on lannistettu kansa, joka ei ole kykenevä vastustamaan uudistuksia. Tällainen tilanne syntyy helposti yhteiskuntaa kohtaavan kriisin yhteydessä, jolloin väestö on vastaanottavaisempi uudistuksille. Vaikka Scott tässä

yhteydessä käsitteleekin suuria valtiolähtöisiä projekteja autoritäärisen valtion toimesta, on tätä kaavaa käyttää apuna myös tarkasteltaessa moderneja länsimaisia uudistusprojekteja.

Nykyaikaa hallitsee ajatus teknologisen kehityksen sekä globalisaatiokehityksen tuoman hyvän sekä taloudellisen kehityksen aikaansaamasta paremmasta tulevaisuudesta. Teknologian kehitykseen sekä sen tuomaan hyvään uskoen muokataan ihmisten elämää kiihtyvään tahtiin. Vaikka kehitysuskon pohjalta toteutetut uudistusprosessit eivät järjestäkään yhteiskuntaa geometrisen järjestyksen pohjalta, kuten korkean modernin ajatuksen suunnitteluprosessit, niin taloudelliseen tehokkuuteen pohjautuva tilan uudelleen järjestäminen ei perustu millään tapaa mihinkään hienompaan, parempaan tai oikeampaan kuin tuon ajan projektit. Kuten myös Scott itse kuvaa: kapitaliset suunnitteluprosessit eroavat vain sillä tavalla sosialistisista, että niiden tulee tuottaa taloudellista voittoa (Scott 1998: 8). Taloudellisen kasvun ajatuksen varaan asetetun kehityksen voi katsoa olevan länsimaisen yhteiskunnan vastine korkean modernin jatkuvan lineaarisen kehityksen ajatukselle.

Parhaita aikoja vallan uudelleenneuvottelulle ja oikeuden kumoamiselle ovat kriisit. Kriisipuheen kautta aiemman vallan legitimizeetti saadaan purettua ja luodaan näkemys tarpeesta uudistuksille. Aiemman haitalliseksi koetun kehityksen syyksi pyritään nimeämään aiemmin toteutettu toiminta sekä se mitä tällöin ei tehty. Näin pyritään saamaan oikeutus suurillekin muutoksille. Tällöin muutosten valmistelijat saavat vapaat kädet esittää ne tekijät, jotka vanhassa järjestelmässä johtivat haitalliseen tulokseen ja mitkä asiat nyt tulisi toteuttaa paremmin.

Esimerkiksi 1990-luvun lamaa käytettiin perusteluna uusliberalististen uudistuksen eteenpäinviemiselle. Laman syyksi asetettiin poliittisen järjestelmän epäonnistuminen. Väitettiin tarvittavan valtion avautumista kilpailulle, valtio-omistuksen yksityistämistä ja lisää kansainvälisyyttä (Moisio 2012: 165). Samoja asioita ajetaan myös nykyään, mutta kriisipuheen teemat ovat osittain muuttaneet muotoaan. Tämä onkin osa samaa kehitystä kohti uusliberaalin mallin mukaan rakentuvaa järkeilyä ja yhteiskuntaa. 1990-luvun muutokset saatiin toteutettua hyvin sillä se perustui eliitin konsensukseen ja se perusteltiin väistämättömyydellä (Moisio 2012: 173). Tämän voi määrittää toimivan vastineena autoritäärisen valtion roolille muutosten mahdollistajana.

Kansalaisilla on tärkeä rooli yhteiskunnallisten uudistusprosessien vastustajina ja hidastajina. Tässä tuleekin esiin neljäs Scottin esittämistä tekijöistä: lannistettu kansa. Aiemmin esittelemiini Castellsin (2010a: 7–9) identiteettityyppeihin palaten voidaan määrittää hallitsevaa valtaa vastustavan identiteetin syntyminen olevan vaikeaa kansan ollessa "lannistunutta". Tämä tukee valtaa oikeuttavan identiteetin syntyä. Myös yksilöiden myötätunto ja vastuu toisista ihmisistä

saadaan poistettua. Jopa epätasa-arvo normalisoituu. Tästä syystä erilaiset kriisit kuten lamat ovat olleet mahdollisuus nostaa esiin yhteiskunnallisia uudistustarpeita. Taloudellisen laman kohdatessa on mahdollista osoittaa muutostarpeita valtion ja yksilöiden toiminnassa. Erityisen tärkeää on löytää oikeanlaiset puhutavat, jotka vetoavat kansaan kunakin ajan hetkellä.

Esimerkiksi 1950-luvun vaihteessa, joka oli tärkeää muutosaikaa toisen maailmansodan päättymisen jälkeen, väitettiin maailman muuttuneen niin paljon että tarvittiin aivan uudenlaista väestön hallintaa. Tuon ajan opetussuunnitelmassa määritettiin, ettei koulu ole seurannut tarvittavalla tavalla yhteiskunnan kehitystä (Kansakoulun opetussuunnitelmakomitea 1952: 11). Nähtiin ettei koulu enää tarvittavalla tavalla edistänyt yksilöiden kehitystä yhteiskunnan kehitykseen sopeutuviksi ja sitä edistäviksi. Tämä aika määrittyikin suuren kehityksen ja aiemman pysähtyneisyyden eron kautta. Ajateltiin että esimerkiksi sokea auktoriteettiusko ei enää ollut hyödyllinen piirre (Kansakoulun opetussuunnitelmakomitea 1952: 11).

Kaikkina aikoina määritetään aikaa kuvaavat ongelmat, joihin pyritään tarjoamaan ratkaisuja ajan hallitsevasta poliittisesta rationaliteetista käsin. Aikana, jona nykyistä opetussuunnitelmaa oltiin valmistelemaassa, puhuttivat talouden rakennemuutos, lama sekä globaalit talouden kehityskulut, Valtiotilan uudistamisen projektit ovat tapoja sopeutua muuttuviin olosuhteisiin. Näitä projekteja on aina viety läpi kansakunnan yhteisinä hankkeina. Toteutettujen uudistusten pohjalta pyritään kehittämään uusiin olosuhteisiin soveltuvia yksilöitä tarvittavine ominaisuuksineen. Ratkaisuja pyritään saamaan aikaan valtiotilaa ja väestön tilasuhdetta säätelemällä (Moisio 2012: 21).

On luotu kertomus, jossa koulujärjestelmää on pidetty suomalaisten ylpeydenaiheena, jota ihaillaan maailmanlaajuisesti ja josta tullaan myös ottamaan oppia. Suomen kansainvälisissä vertailuissa suhteellisen hyvän sosiaalisen ja taloudellisen yhdenvertaisuuden perustana onkin pidetty peruskoulujärjestelmän takaamaa koulutuksen tasa-arvoisuutta, jonka olisi tarkoitus antaa tasapuoliset lähtökohdat lasten elämälle, heidän taustastaan riippumatta. Tällainen ajatus koulujärjestelmästä on pitkän ajallisen kehityksen ja vallankäytön tulos. Näkemystä Suomen hyvästä koulujärjestelmästä on edistetty eri toimin. Myös näkemys siitä että Suomen koulujärjestelmä on onnistunut, on perustunut hyvin paljon Suomen pärjäämiseen OECD:n PISA-listauksissa. OECD:n PISA -järjestelmä on hallinnallinen elin, joka mittaa haluamia asioita ja pyrkii edistämään tietynlaista kehitystä. Näiltä ylikansallisen tason toimijoilta tulee uudistamisaineita, mutta se toimii myös tasona, jolla perustellaan muutostarpeita.

Viime vuosien Pisa-tutkimusten tulosten heikkeneminen ja eri ryhmien välisten erojen kasvu on aiheuttanut huolta lisääntyvistä eroista sukupuolten ja alueiden välisistä koulumenestyksen eroista.

Tapahtunut muutos on herättänyt keskustelua yhteiskunnassa ja maailmassa yleensä meneillään olevista kehityskuluista sekä siitä miten oppimistulosten heikkeneminen voitaisiin pysäyttää. Oppimistulosten heikkenemistä on käytetty yhtenä perusteluista opetussuunnitelman muutostarpeille. Tälle on tarjottu syitä ja esitetty erilaisia ratkaisuja. PISA-tuloksia on mahdollista lukea monin tavoin riippuen niitä tulkitsevien tahojen omista päämääristä (Pongratz 2007: 58).

Todellisuudessa suurempi syy koulutukseen kohdistetulle muutostarpeelle on Suomen tilanne, joka on määritetty jämähtäneeksi menneisyyteen – aivan kuten 1950-luvun vaihteessa. Suurimmiksi syiksi oppimistulosten heikkenemiseen on tarjottu esimerkiksi opetuksen liian vähäistä kansainvälisyyttä sekä teknologian käyttöönoton hitautta. On puhuttu laaja-alaisesta opetuksen vanhentumisesta. Myös liian vähäisen yritys yhteistyön, työelämälähtöisyyden sekä yhteyden yhteiskuntaan on väitetty puuttuneen. Opetusta ei pidetä myöskään tarpeeksi tehokkaana. Nämä puhutavat ovat olleet näkyvissä myös yleisesti nykyisessä kriisipuheessa, sekä nyt myös peruskoulun opetussuunnitelman sisällöissä. Nämä kaikki löytyvät uusliberaalin hallinnan rationaliteetin sisällöistä sekä myös asioista, joita OECD ajaa. Nämä kaikki ovatkin asioita, joita uusliberaalin poliittisen rationaliteetin mukaan tulee edistää, jotta valtion kilpailukyky kasvaisi.

Opetussuunnitelman yhteydestä yhteiskunnallisiin tavoitteisiin kertoo, että sen ohjausryhmästä löytyy muun muassa Elinkeinoelämän Keskusliitto. Opetussuunnitelma keskittyykin hyvin paljon työelämän merkityksen korostamiseen, yritys yhteistyöhön sekä paikallisten elinkeinonharjoittajien tukemiseen. Jo tästä voidaan huomata opetussuunnitelman valmisteluun vaikuttanut laaja yhteiskunnallisten tavoitteiden pohja, joka aukeaa vielä tarkasteltaessa opetussuunnitelmaa tarkemmin. Opetussuunnitelmaa tarkasteltaessa tuli ilmi, että sen yrityksiä ja työelämää tukevat tavoitteet ovat suuret. Opetussuunnitelman on tarkoitus edistää yleistä taloudellista kehitystä sekä alueellista elinvoimaisuutta.

Koulujärjestelmään kohdistettavia muutoksia perustellaan opetussuunnitelmassa ja sen ulkopuolella maailman nopealla muutoksella ja koululaisten heikentyneillä oppimistuloksilla. Maailman nopeasta muutoksesta puhuminen on yksi opetussuunnitelmasta löytyvistä tarkoituksellisista hallinnan diskursseista. Rakentamalla ajattelua riskin, epävarmuuden ja uhkien pohjalta oikeutetaan suurtenkin muutosten toteuttaminen (Eräsaari 2009: 61). Vaikeatkin päätökset määrittävät ulkopuolisesta pakosta tehdyiksi.

Opetussuunnitelma on mahdollista yhdistää yhteiskunnalliseen yhteyteen tutkimalla ajan trendejä ja poliittisia suuntaviivoja, puhetta kehityksestä ja tulevaisuuden suunnasta. Koulutus toimii tärkeänä

valtiotietojen luomisen välineenä. Opetussuunnitelmaa tarkasteltaessa on helposti löydettävissä, mihin teemoihin ajan poliittinen hallinta keskittyy.

Koulunkäynti halutaan kiinnittää tiiviimmin osaksi nyky-yhteiskuntaa. Opetusta halutaan muuttaa myös enemmän oppilaiden kiinnostuksenkohteita vastaavaksi. Lasten asennetta tulevaisuutta ja työelämää kohtaan pyritään parantamaan muuttamalla opetussuunnitelman sisältöjä vastaamaan paremmin tulevaisuuden tarpeisiin. Tämän ajatellaan tapahtuvan esimerkiksi suuremmalla yritysyhteistyöllä. Tätä mieltä on esimerkiksi opetussuunnitelman luonnissa mukana ollut Elinkeinoelämän keskusliitto (EK 2016).

Nyt alan tarkastella sitä, mitkä kehityskulut ovat olleet muodostamassa uusittua opetussuunnitelmaa sellaiseksi kuin se on. Siirrän edellisessä kappaleessa toteuttamani globaalin vallan mekanismien ja hallinnan tarkastelun opetussuunnitelman sisältöjen analyysiin. Tulen tutkimaan opetussuunnitelmasta löytyvien teemojen tarkastelun kautta sitä mikä hallinnan järkeily vaikuttaa nykyaikana hallitsevimmin. Onko uusliberaali järkeily lisännyt otettaan ja ilmenevätkö siihen liittyvät teemat vaikuttavimmin yhteiskunnassa? Tähän pohjautuen tulen tarkastelemaan millaista ideaalisubjektia opetussuunnitelma pyrkii tuottamaan. Toteutan tämän sisällönanalyysin keinoin etsimällä peruskoulun opetussuunnitelman perusteissa esiin tulevia teemoja ja yhdistämällä ne hallinnan teorian tarkasteluun. Pyrin löytämään vaikuttavimmat teemat ja diskurssit, joiden kautta valtiotietojen luodaan. Tämän jälkeen muotoilen toteuttamani tarkastelun pohjalta näkemyksen kansalaisen tuotannon tavoitteiden mukaisen ideaali-ihmisen luonteesta.

4.3. Ongelmakentän asettelu

Opetussuunnitelmalla on tärkeä rooli opetuksen jäsentäjänä, eri aihealueiden merkitysten asettajana, arvioinnin määrittäjänä, ja opetuksen yhteiskunnallisen yhteyden luojana. Opetussuunnitelma toimii valtion hallinnan ja kansalaisuuden luomisen välineenä, jolla lapsia yhdistetään yhteiskuntaan, luodaan yksilön näkemystä omasta roolistaan elämässä sekä kasvatetaan kansalaisen kansalaisuuteen. Myös lapsille opetettavat taidot ja tiedot määrittyvät sen pohjalta millaisia yksilöitä lapsista halutaan kasvattaa ja jäsentyvät sen kautta mihin opittuja asioita ajatellaan tarvittavan.

Tutkiessani opetussuunnitelman sisältöjä tutkinkin siis kansalaisuuden tuottamisen ja valtiotietojen luomisen prosessia. Koulujärjestelmä toimii kenties tärkeimpänä kanavana, jonka

kautta yksilön käsitystä itsestään luodaan, joten opetussuunnitelmaa tutkittaessa on mahdollista päästä käsiksi oleellisimpiin tätä aikaa kuvaaviin väestön hallintaa koskeviin teemoihin.

Pyrin opetussuunnitelmaan kohdistamani teemoittelun kautta löytämään sen yhteyden hallitsevaan poliittiseen rationaliteettiin ja siihen millaisen valtiosubjektin luomiseen se yhdistyy. Yhdistämällä löytämäni teemat käsittelemääni teoriaan sekä hallinnan rationaliteetin puhetapoihin ja tapoihin problematisoida asioita, pääsen käsiksi siihen mistä ajattelutavasta ideaali-ihmisen malli on lähtöisin. Teorian sekä omien löydösteni pohjalta voin tehdä tulkinnan siitä millainen tämä subjekti on. Tavoitteenani on siis muodostaa kuvaus subjektista, joka määritetään meneillään olevassa valtiotilan muutoksessa tarvittavaksi yksilöksi.

Koulujärjestelmä on hallinnan tekniikka, jonka avulla lapset yhdistetään poliittiseen yhteisöön ja jonka kautta heille luodaan kunakin aikana vaadittavaa valtiosubjektin tyyppiä. Opetussuunnitelman muuttaminen on tapa vaikuttaa valtiosubjektin tuotantoon. Muutokset toteutetaan aina hallitsevasta rationaliteetista käsin pohjautuen siihen, mitkä asiat määritetään kunakin aikana ongelmiksi ja kehityskohteiksi. Opetusjärjestelmä rakenteineen, perusopetuslakeineen ja opetussuunnitelmineen on ajallinen kerrostuma, joka vaikuttaa yksilön identiteetin luomiseen, taitojen oppimiseen ja maailmankuvan muodostamiseen.

Poliittinen rationaliteetti pyrkii määrittämään asioita itsestään selviksi totuuksiksi ja opetussuunnitelma toimii keinona kasvattaa lapsia uudella tavalla määritettyyn tapaan ajatella maailmaa ja rooliaan sen osana. Opetussuunnitelmasta etsimäni teemat määrittyvät laajasti nykyajan puhetapojen sekä aikaa hallitsevien ajattelutapojen pohjalta. Yhdistän yksittäiset opetussuunnitelmasta löytyvät teemat laaja-alaisiksi kokonaisuuksiksi, jotka kuvaavat nykyajan hallinnallisia pyrkimyksiä ja tapaa, jolla yhteiskuntaa ja yksilön roolia sen osana muokataan.

Toteutettavia muutoksia perustellaan esimerkiksi oppimis-, informaatio- ja tietoyhteiskunnan asettamasta pakosta ja muutostarpeesta. Nämä ovat kaikki poliittiseen rationaliteettiin sisältyviä perusoletuksia, joiden pohjalta päätöksentekoa toteutetaan. Niillä ei ole mahdollista neutraalisti perustella koulutuksen muutostarpeita. Opetussuunnitelmassa muutostarpeen perusteluun käytetty ympäröivän maailman muutoksessa mukana pysymisen vaatimus (Opetushallitus 2014: 7) on perusteluna kyseenalainen. Tällaisten puhetapojen tarkoituksena on oikeuttaa ja edistää yhteiskunnan muutoksia, jotka eivät ole itsestään tapahtuvia tosiasioita, vaan osa tietoista poliittista päätöksentekoa. Esitetty muutostarve ei myöskään yksiselitteisesti osoita miten esitettyyn ongelmaan tulisi puuttua.

Tilassa ja ajattelutavoissa tapahtuneiden muutosten seurausta voidaan ajatella myös poliittisena sommitelmana (assemblage). Erittelemällä opetussuunnitelman taustalla vaikuttavia tekijöitä olen kuvannut globaalin sommitelman, jossa tilanne problematisoitui niin, että syntyi tarve uuden opetussuunnitelman luomiselle. Ajatus uuden opetussuunnitelman tarpeesta ja sen sisällöistä muodostui heterogeenisten tilallisten ja ajallisten rakennelmien yhteisvaikutuksesta. Koulujärjestelmä on vain yksi osa hallinnan järjestelmää. Toteuttamassani käsittelyssä olen yhdistänyt ajatukset opetussuunnitelmasta osana poliittista rationaliteettia sekä sommitelmana.

Koulutuksella on aina luotu tietynlaisia yksilöitä valtion hyväksi, mutta muutoksena aiempaan voidaan havaita että nykyaikana näissä pyrkimyksissä valtion ja yritysten etu hämärtyy yhdeksi ja samaksi. Valtion ja yhteiskunnan tarpeet samaistetaan yritysten ja globaalin talouden tarpeiden kanssa ja ne asettuvat yritystoimintaa ohjaavan talouden logiikan alle. Luotaessa lapsista menestyviä ja aktiivisia, sekä kasvattamalla heitä yhteiskunnalliseen osallisuuteensa, pyritään ratkaisemaan talouden ja yhteiskunnan ongelmat. Etsimilläni teemoilla on laaja alkuperä ylikansallisella ja kansalliselta tasolta. Ylikansallisen tason pyrkimykset ovat sitoutuneet kansallisiin. Ne ilmenevät paikallisesti historiallisiin kehityskulkuihin, ajattelutapoihin ja vallan verkostoihin kiinnittyen. Tarkastelen kuinka nämä paikallisen ja ylikansallisen vallan sidokset vaikuttavat suomalaisten koululaisten arjessa.

4.4. Opetussuunnitelman sisältö

Perusopetuslaki ja koulutusta koskevat säädökset ovat opetussuunnitelman perusteiden ja paikallisten opetussuunnitelmien kanssa osa peruskoulun ohjausjärjestelmää, jonka on tarkoitus turvata koulutuksen tasa-arvo ja laatu kaikkialla Suomessa (Opetushallitus 2014: 7). Kaikkia tämän ohjausjärjestelmän osia katsottiin opetussuunnitelman muutoksen yhteydessä tarpeellisiksi uudistaa, jotta Suomen koulujärjestelmä pysyisi mukana ympäröivän maailman muutoksessa ja jotta koulutus pystyisi edistämään kestävän tulevaisuuden luomista (Opetushallitus 2014: 7).

Valtakunnalliset opetussuunnitelman perusteet määrittävät muun muassa opetuksessa käytettävän arvopohjan, oppimiskäsityksen sekä opetuksen tavoitteet. Opetussuunnitelman ja koko peruskoulujärjestelmän keskeisimmäksi tarkoitukseksi kuvataan yleissivistyksen turvaaminen, mutta sen tehtävät on kuvattu opetussuunnitelman perusteissa myös paljon tätä

yksityiskohtaisemmin. Koululle on opetussuunnitelman perusteissa määritetty neliosainen tehtävä, joka tiivistää hyvin perusopetuslain määrittämän arvopohjan (Opetushallitus 2014: 15–16).

Koulun opetus- ja kasvatustehtävään kuuluvat tavoitteet oppilaiden oppimisen, kehityksen ja hyvinvoinnin tukemisesta. Perusopetuksen on opetussuunnitelman mukaan tarkoitus tarjota oppilaille mahdollisuus osaamisensa monipuoliseen kehittämiseen. Tarkoituksena on luoda lapsille myönteinen identiteetti sekä oppijina että yhteisön jäseninä (Opetushallitus 2014: 16). Koulun edistämän terveen itsetunnon ja yhteisöllisyyden kokemuksen on opetussuunnitelman mukaan tarkoitus kasvattaa lapset osallisuuteen, kestäväan elämäntapaan ja yhteiskunnan täysivaltaiseen demokraattiseen jäsenyyteen (Opetushallitus 2014: 16). Opetussuunnitelman määrittämä koulun yhteiskunnallinen tehtävä onkin edistää tasa-arvoa, yhdenvertaisuutta ja osallisuutta (Opetushallitus 2014: 16). Koulunkäynnin kuvataan kartuttavan yhteiskunnalle tärkeää inhimillistä ja sosiaalista pääomaa. Yhteiskunnallisen ja sosiaalisen pääoma puolestaan edistävät opetussuunnitelman mukaan hyvinvointia ja yhteiskunnan kehitystä. Jokaista oppilasta tulee myös auttaa tunnistamaan omat mahdollisuutensa ja vahvuutensa – ilman sukupuoleen sidottuja malleja.

Koululle on määritetty myös kulttuuritehtävä, jonka tarkoituksena on edistää oppilaiden kulttuurista osaamista, heidän kulttuuri-identiteettiään sekä edistää heidän ymmärrystään moninaisuudesta (Opetushallitus 2014: 16). Lapset kasvatetaan näkemään kulttuurit osana menneisyyden, nykyisyyden ja tulevaisuuden jatkumoa ja heidät kasvatetaan aktiivisiksi toimijoiksi osana tätä sukupolvien ketjua. Suunnitelmassa esitetään, että aktiivista toimijuutta tarvitaan erityisen paljon osana nykyistä nopeasti muuttuvaa maailmaa. Myös koulun tulevaisuustehtävän toteutuminen vaatii suunnitelman mukaan aktiivisen toimijuuden ajatuksen sisäistämistä. Kouluissa toteutettava globaalikasvatus nähdään opetussuunnitelmassa edellytyksenä tulevaisuuden oikeudenmukaiselle ja kestäväälle kehitykselle. Peruskoulussa opittujen taitojen on tarkoitus toimia yhteiskuntaa rakentavana muutosvoimana.

Näiden tehtävien toteutuessa on suunnitelman mukaan tarkoitus syntyä laaja-alainen osaaminen, jolla tarkoitetaan tiedon- ja taidonalat ylittävää ja yhdistävää osaamista. Laaja-alainen osaaminen on kaikkien koululle asetettujen tehtävien yhteinen päämäärä. Laaja-alaisen osaamisen ajatellaan olevan välttämätöntä ihmisenä kasvamiseen, työntekoon ja täysivaltaisena kansalaisena toimimiseen (Opetushallitus 2014: 17). Laaja-alainen osaaminen kuvataan opetussuunnitelman perusteissa jaettuna seitsemään laaja-alaisen osaamisen osa-alueeseen, jotka on opetussuunnitelmassa määritetty niin koko peruskoulua koskien kuin vuosiluokakohtaisestikin. Esittelen niiden sisällöt. Laaja-alaisen osaamisen kaikkia vuosiluokkia koskevat tavoitteet ovat:

- L1 Ajattelu ja oppimaan oppiminen
- L2 Kulttuurinen osaaminen, vuorovaikutus ja ilmaisu
- L3 Itsestä huolehtiminen ja arjen taidot
- L4 Monilukutaito
- L5 Tieto- ja viestintäteknologian osaaminen
- L6 Työelämätaidot ja yrittäjyys
- L7 Osallistuminen, vaikuttaminen ja kestävän tulevaisuuden rakentaminen

Opetussuunnitelman mukaan ajattelun ja oppimaan oppimisen taidot luovat pohjan yksilöiden elinikäiselle oppimiselle (Opetushallitus 2014: 18). Jokaisen koululaisen on tärkeää hahmottaa itsensä näin ja löytää oma tapansa oppia. Oppilaat nähdään koulussa osana oppivaa yhteisöä, jonka osana opitut vuorovaikutustaidot määritetään yhdeksi koulun tärkeimmistä tavoitteista. Aiempi itsenäisen oppiminen tapa onkin saanut väistyä yhteisöllisen oppimisen tieltä. Oppilaita rohkaistaan muodostamaan omia näkemyksiä ja uutta tietoa tutkivalla ja luovalla työskentelyotteella, yhdessä tekemisen kautta. Näin lapset opetussuunnitelman mukaan kasvavat kohti täysivaltaista toimijuutta (Opetushallitus 2014: 19). Opetuksesta saatavien positiivisten oppimisen, oivaltamisen ja yhdessä toimimisen kokemusten on tarkoitus synnyttää motivaatio jatko-opintoihin ja elinikäiselle oppimiselle (Opetushallitus 2014: 19).

Opetussuunnitelman arvomaailman on tarkoitus kasvattaa lapsia maailman moninaisuuteen, ihmisoikeuksien kunnioittamiseen ja kulttuuriseen kestävyys (Opetushallitus 2014: 19). Oman kulttuuri-identiteetin ja ympäristösuhteen luominen määritetään opetussuunnitelmassa osaksi tätä prosessia yhdessä kulttuurien, uskontojen ja katsomusten yhteiskunnallisen merkityksen ymmärtämisen kanssa. Tavoitteena on, että oppilaat tutustuvat myös median kulttuuria muokkaavaan vaikutukseen. Koulutyössä toteutettavalla kansainvälisellä yhteistyöllä edistetään yleistä avoimuutta ja ymmärrystä, jota osaltaan edistää myös keskittyminen oppilaiden vuorovaikutustaitojen kehittämiseen (Opetushallitus 2014: 19). Nykyaikana menestymisen todetaan edellyttävän yhä moninaisempia taitoja. Koulussa pyritään kehittämään lasten tietoja ja taitoja liittyen terveyteen, turvallisuuteen, liikkumiseen, oman talouden hallintaan sekä teknologiaan. Lasten tulisi suunnitelman mukaan oppia koulussa tuntemaan yleiseen hyvinvointiin vaikuttavien tekijöiden moninaisuutta sekä omien tekojen vaikutus omaan ja toisten hyvinvointiin (Opetushallitus 2014: 19). Tavoitteiden keskiössä on pyrkimys edistää lasten luottavaista asennetta tulevaan.

Monilukutaidon tavoite perustuu laajaan näkemykseen tekstistä. Tekstit muodostuvat sanallisista, kuvallisista, auditiivisista, numeerisista ja kinesteettisistä symbolijärjestelmistä. Jotta osattaisiin tulkita ympäröivää maailmaa, tarvitaan näiden kaikkien tuntemusta (Opetushallitus 2014: 21). Koulussa toteutettu oppiminen tapahtuu monipuolisesti erilaisissa perinteisissä ja monimediaisissa oppimisympäristöissä. Tieto- ja viestintäteknologinen osaaminen on suunnitelman mukaan osa monilukutaitoa sekä tärkeä kansalaistaito. Eri sovellusten sekä tieto- ja viestintäteknologian käyttötapojen merkitysten ymmärtäminen on opetussuunnitelman mukaan tärkeää, sillä niitä tarvitaan osana opiskelua, työelämää ja yhteiskuntaa. Koululaisten oppimismotivaatiota edistetään keskittymällä teksteihin, jotka ovat oppilaille merkityksellisiä.

Perusopetuksen tulisi opetussuunnitelman mukaan antaa lapsille valmiuksia, jotka edistävät kiinnostusta ja myönteistä asennetta työelämää kohtaan. Koulun antamien kokemusten tulisi saada lapset näkemään työn ja yritteliäisyyden merkitys sekä auttaa heitä ymmärtämään vastuunsa yhteiskunnan jäsenenä (Opetushallitus 2014: 22). Työelämätaitojen kartuttaminen, koulussa ja vapaa-ajalla hankittu osaaminen sekä työelämään tutustumisten yhteydessä saadut työnteon kokemukset kuvataan merkittävänä asiaina lasten tulevan työuran kannalta. Jokaisen lapsen tulisi opetussuunnitelman mukaan hahmottaa oma roolinsa osana yhteiskunnan kokonaisuutta. Lasten osallisuuden kokemusta pyritään edistämään ja heidät pyritään saamaan kiinnostumaan kouluyhteisön ja yhteiskunnan asioista. Osallisuuden edistämiseksi lapset saavat koulun arjessa osallistua aktiivisesti koulutyön suunnitteluun, toteuttamiseen ja arviointiin. Tällä tavoin lapsille opetetaan osallistumisen ja vaikuttamisen taitoja, jotka toimivat perustana tulevalle yhteiskunnalliselle osallistumiselle (Opetushallitus 2014: 22). Osallistuminen on opetussuunnitelman mukaan väline tiedon, taitojen ja kokemusten saantiin, jotta yksilö voi ottaa suuremman vastuun elämästään ja lopulta voimaantua muuttamaan omaa elämäänsä ja ympäristöään. Tällaisen yksilön ajatellaan pärjäävän tulevaisuuden epävarmassa maailmassa (Quaghebeur 2007: 83).

Laaja-alaisen osaamisen tavoitteista on nähtävissä opetussuunnitelmasta löytyvien tavoitteiden koko kirjo. Opetussuunnitelmaan kohdistamassani tarkastelussa käsittelen opetussuunnitelmaa hallinnan välineenä ja siinä käytettyä kieltä tarkoituksenmukaisina totuuden tuotannon välineinä. Opetussuunnitelman tavoitteiden takaa löytyy monia tätä aikaa kuvaavia perusoletuksia ja merkityksiä, joihin on mahdollista päästä käsiksi vasta perusteellisemmän tarkastelun myötä.

Opetussuunnitelman oppimiskäsityksen pohjana kerrotaan olevan ajatus oppilaasta aktiivisena toimijana, joka osaa toimia sekä itsenäisesti että toisten kanssa, eri oppimistapoja käyttäen. Oppiminen tapahtuu vuorovaikutuksessa toisten oppilaiden, aikuisten ja koulun ulkopuolisten toimijoiden kanssa. Tästä moninaisuudesta ja myönteisistä tunnekokemuksista ajatellaan olevan lähtöisin oppimisen ilo (Opetushallitus 2014: 14). Yhdessä oppimisen kirjoitetaan myös auttavan ymmärtämään erilaisuutta. Tällä tavalla koulu opettaa myös pitkäjänteisyyttä ja sinnikkyyttä (Opetushallitus 2014: 14). Positiivisten kokemusten ja palautteenannon todetaan kehittävät tervettä minäkuvaa, joka mahdollistaa elinikäisen oppimisen ajatuksen sisäistämisen.

Elinikäisen oppimisen ajatus on osa ajatusta oppimisyhteiskunnasta. Ajatus oppimisyhteiskunnasta on vakiintunut poliittista päätöksentekoa ohjaavaksi itseäänselvyydeksi. Tämän ajatuksen pohjalta ohjataan subjekteja toimimaan halutulla tavalla: heistä tehdään elinikäisiä oppijia ja oman elämänsä yrittäjiä (Simons & Masschelein 2007). Elinikäisen oppimisen ajatuksen pohjalta tehdään päätöksiä, muutetaan infrastruktuuria ja ohjataan yksilöitä toimimaan toivotulla tavalla (Simons & Masschelein 2007: 3). Modernien hallinnan rationaliteettien ja teknologioiden kautta pyritään edistämään yksilöiden itseensä kohdistamaa hallintaa, johon myös elinikäisen oppimisen ajatus pyrkii (Simons & Masschelein 2007: 3). Peruskoulussa luodaan tämän elinikäisen oppijan – oman elämänsä yrittäjän pohja. Toimiakseen vaatimusten mukaan yksilö tarvitsee identiteetin sekä elinikäisenä oppijana, että oman elämänsä yrittäjänä. Elinikäinen oppija innovoi itsensä kerta toisensa jälkeen (Popkewitz et al. 2007: 18). Oppimisyhteiskunnan tavoin myös ajatukset riski- ja informaatioyhteiskunnasta ovat vakiintuneet osaksi yleistä puhetapaa ja päätöksentekoa. Ne vaikuttavat oppimisyhteiskunnan ajatuksen tavoin päätöksentekoa ohjaten. Käsittelen niitä myöhemmin.

Vuoden 2016 opetussuunnitelman oppimiskäsityksestä kertovassa osassa kirjoitetaan oppilaan kiinnostuksen kohteiden, arvostusten, työskentelytapojen, tunteiden ja kokemusten olevan oppimiseen ja toimintaan vaikuttavia tekijöitä (Opetushallitus 2014: 15). Nämä eivät ole kuitenkaan muuttumattomia ja yksilöstä itsestään lähtöisin olevia ominaisuuksia. Opetussuunnitelman sisältöä hallitsee ajatus elinikäisestä oppimisesta sekä yksilön aktiivisuudesta ja halusta toimia omaa elämää rationaalisesti edistävästi. Koulun tavoite ei ole yksinkertaisesti opettaa, vaan tavoitteena on saada aikaan yksilöitä, joilla on tarvittut tiedot ja taidot, arvomaailma jonka pohjalta käyttää opittua sekä tahto toimia itselle tärkeiden asioiden puolesta. Tätä kaikkea tarvitaan hallinnan onnistuneeseen toteutumiseen. Tässä ilmenevät Millerin ja Rosen (2008: 6) kuvailemat hallinnan osa-alueet. Poliittinen rationaliteetti määrittää lapsille opetettavat tiedot ja taidot. Koulun opetus- ja

auktoriteettijärjestelmät toimivat toisin sanoen lasten arvoja muokkaavasti. Subjektifikaation toteutuminen saa aikaan tahdon toimia koulussa sisäistetyn arvomaailman pohjalta.

4.5. Metodologisia huomioita

Aloitin teemojen etsimisen käyden ensin johdonmukaisesti läpi peruskoulun opetussuunnitelman perusteet. Kävin ensin koko opetussuunnitelman läpi etsien siellä esiintyviä teemoja. Aineistoa teemoitellessani etsin jokaisen kiinnostuksenkohteisiini sisältyvän aineistosta löytyvän teeman. Valitsin kiinnostuksenkohteeni opetussuunnitelman tavoitteita ja pyrkimyksiäni vertailemalla. Tähän pohjautuen jätin tarkasteluni ulkopuolelle yleisesti neutraaleiksi vakiintuneet asiat kuten luku- ja kirjoitustaidon sekä matematiikan perustaidot. Nämä ovat vakiintuneet osaksi yleissivistystä ja tavoitteiksi, jotka kaikkien lasten tulisi maailmassa oppia tulevaisuutensa turvaamiseksi. Sen sijaan esimerkiksi opetussuunnitelmassa uutena teemana ilmenevä koodaus kuuluu kiinnostukseni piiriin.

Etsimäni asiat saattoivat olla pituudeltaan yhdestä sanasta virkkeeseen. Virkkeen pituiset teemat tiivistin niiden keskeiseen sisältöön. Varmistin myös jokaisen löytämäni teeman asiayhteydestä ymmärtäneeni sen merkityksen oikein. Kirjoitin muistiin kaikki löytyneet teemat, kunnes olin käynyt läpi koko dokumentin.

Etsittyäni opetussuunnitelman yleisistä ja alakoulua koskevista osioista teemat järjestin ne niin että sijoitin toisiaan muistuttavat lähekkäin ja poistin päällekkäisyydet. Tein tämän vain jos teemat olivat täysin samoja. En keskittynyt luokittelussa ollenkaan siihen kuinka usein eri teemat toistuivat. Tämä oli välttämätöntä erityisesti siitä syystä, että eri teemojen toistumisen yleisyyden tarkastelu olisi ollut hyvin satunnaista jo siitä johtuen että opetussuunnitelman eri osat ovat suunnitelleet ja kirjoittaneet eri ihmiset. Joissain osioissa kuvattiin hyvin runsaasti erilaisia asioita toisten pitäytyessä paljon yksinkertaisemmassa tarkastelussa. Epäluotettavuuden lisäksi tämä ei ollut tavoitteideni kannalta merkityksellistä. Tarkoitukseni ei ollut löytää teemojen etsimisen kautta niistä yleisimpiä, vaan kaikki opetussuunnitelmasta löytyvät.

Etsittyäni opetussuunnitelmasta löytyvät teemat ja järjestettyäni toisiaan muistuttavat lähekkäin, aloin yhdistää toisiaan muistuttavia teemoja luokkiin. Tein tämän täysin aineiston ehdoilla enkä yhdistänyt tarkastelua vielä teoriaan. Etsin teemoja yhdistäviä mahdollisimman yksityiskohtaisia

asioita ja jaoin teemat niiden mukaan. Jatkoin yhdistelemällä alaluokkia toistensa kanssa yläkategorioihin niin kauan kunnes olin tyytyväinen luokitteluun.

Tässä vaiheessa siirsin huomioni myös aiemmissa osioissa esittelemääni teoriaan. Teorian ja aineiston yhdistävällä tarkastelulla pyrin varmistamaan, etten tulkitse opetussuunnitelmaa oletuksiini pohjautuen, vaan löytäisin sen todellisen sisällön. Minulla ei ollut ennalta määritettyjä oletuksia löytämistäni luokista. Koin kuitenkin luokittelun yhdistämisen teoriaan välttämättömäksi, jotta pääsin tutkimaan yleisiä yhteiskunnallisia diskursseja enkä ainoastaan opetussuunnitelman sisältöjä. Tässä vaiheessa käsittelyni aineistolähtöisyys yhdistyi teoriaan. Yläluokkien muodostamisessa käytin apuna edellisessä osiossa tarkastelemaani hallinnan teoriaa, jonka avulla osasin yhdistää löytämäni teemat todellisiin ilmiöihin.

Valitsemalla opetussuunnitelman tarkastelutavaksi sisällönanalyysin pyrin pääsemään opetussuunnitelman laajan, vaihtelevan ja ristiriitojakin sisältävän esitystavan taakse. Opetussuunnitelman perusteiden on tarkoitus olla paikallisten opetussuunnitelmien suunnittelijoille informatiivinen paketti, jonka perusteella on yksinkertaista järjestää eri oppiaineiden opetus. Opetusta toteutettaessa keskitytään opetussuunnitelmassa esitettyihin yksittäisiin asioihin, itse keskittyessäni käytettyyn kielenkäyttöön ja opetussuunnitelmaan kokonaisuutena. Pyrin tällä pääsemään käsiksi siihen, millaista todellisuutta tämän kielenkäytön ja esitettyjen asioiden pohjalta rakennetaan. Teemoja etsimällä halusin saada selville mihin ajattelutapoihin ja tavoitteisiin opetussuunnitelman sisällöt todella yhdistyvät ja mihin laajempiin ilmiöihin ne liittyvät. Teemoittelun kautta pääsin käsiksi opetussuunnitelman toteuttamaan todellisuuden tuotannon prosessiin. Keskityin tapaan, jolla asioita muodostetaan totuuksiksi ja joilla hallintaa toteutetaan.

Teemojen tarkastelu erillisinä on tapa päästä käsiksi niiden kokonaisuuteen. Ne vaikuttavat yhteydessä toisiinsa. Esimerkiksi kestävän kehityksen teemoihin keskittymällä muodostetaan tietynlaisten puhetapojen kautta otollista ilmapiiriä hallinnollisille päätöksille ja asenneilmaston muutokselle. Myös esimerkiksi tasa-arvon edistämisen tavoitteet ovat johdettavissa taloudellisiin pyrkimyksiin.

Nyt esittelen toteuttamani teemoittelun muodostamistani yläluokista kertovin kappalein. Esittelen niiden teoriayhteyden sekä niiden sisältöä tarkemmin. Keskityn myös luokkien yhteiskunnalliseen yhteyteen. Tarkastelussa esittelen myös kunkin kategorian alaluokkien sisältöä. Tämän tarkastelun kautta pääsen parhaiten käsiksi opetussuunnitelman perusteiden rooliin osana valtion hallinnan mekanismeja. Luokitteluni jakautuu kappaleisiin, jotka ovat: **kansainvälisyys, työn muutos,**

yrittäjähenkisyys, kriittisyys, osallisuus, kestävä kehitys ja arvot. Lisään koko luokittelun mukaan liitteeksi.

4.6. Opetussuunnitelmasta löytyneiden teemojen esittely

4.6.1. Kansainvälisyys

Kansainvälisyyttä pidetään välttämättömyytenä tulevaisuuden taloudelliselle kestävyydelle ja siihen kasvattamisen halutaan olevan oleellinen osa lasten koulutusta jo aivan koulutuspolun alusta lähtien. Ajatukset liittyen kansainvälisyyteen, ja siihen kuinka lapsia tulisi siihen kasvattaa, ovat muutoksessa. Katharyne Mitchell (2003: 392) kuvaa muutoksia, jotka ovat kohdistuneet koulujärjestelmään Kanadassa, Yhdysvalloissa ja Isossa-Britanniassa muutoksina siinä, millä tavoin lapsia kasvatetaan suhtautumaan monikulttuurisuuteen ja kansainvälisyyteen. Aiemmin lapsia kasvatettiin Mitchellin mukaan elämään monikulttuurisuuden kanssa ja pitämään tätä vahvuutena. Tällä ajattelutavalla pyrittiin hänen mukaansa edistämään kansallista yhtenäisyyttä ja kasvua. Uusliberalismin ajattelutapojen noustessa koulutus muutettiin tavoittelemaan strategisen kosmopoliitin (strategic cosmopolitan) ideaalia. Strateginen yksilö ymmärtää nykyistä kansainvälistä kilpailua ja muuttuvia yksilön elämään kohdistuvia paineita (Mitchell 2003: 392).

Globalisaatiokehityksen tuomien muutosten seuraukset ovat saaneet aikaan näkemyksen uudenlaisesta kansainvälisyydestä. Tämä ajattelutapa vaikuttaa laajasti myös opetussuunnitelman painotuksissa. Kansainvälisyyden merkityksen korostaminen on nykyaikana itsestään selvä osa puhetta yhteiskunnan muutostarpeista. Kansainvälisessä maailmassa ajatellaan pärjättävän ymmärtämällä kansainvälisyyttä. Suomesta halutaan tehdä globalisaation voittaja. Ajatellaan olevan ensiarvoisen tärkeää, että kansainvälisyyden painotuksesta huolimatta säilytetään myös oma kansallinen identiteetti. Globaalin talouden ja teknologian muutos ohjaavat uudenlaista kansainvälisyyttä.

Opetussuunnitelman sisällöissä verkostoituminen ja oikeanlaisen globaalin orientaation luominen tulee aloittaa mahdollisimman aikaisiin (Opetushallitus 2014: 21). Oppimisyhteiskunnan oppija on identiteetiltään kosmopoliitti, joka määrittää maailmaa jatkuvan muutoksen ja innovaatioiden kautta (Popkewitz et al. 2007: 18). Globaalin orientaation luominen on aina läsnä, käsiteltiinpä

opetussuunnitelmassa kansainvälisyyttä yleensä, kestävyiden merkitystä, tulevaisuudessa tarvittavia työskentelytaitoja tai yksilön luonteenpiirteitä.

Globalisaatio on käsitteellisesti tyhjä termi, jota on mahdollista käyttää perustelemaan lähes mitä tahansa muutoksia. Uusliberaali poliittinen rationaliteetti onkin ottanut käsitteen osaksi omaa tapaansa muutosten perustelulle. On muodostunut lähes itsestään selvänä pidetty ajatus Suomesta globalisaation aikakaudella. Tämä ajatus on muodostunut diskursiiviseksi peruskuvioksi (Moisio 2012: 51). Yhdistettäessä globalisaation ajatus kansallinen kilpailukyvyyn tai Suomen tulevaisuuden selviytymisen teemoihin saavutetaan globalisaatiolla perustelluille toimille vahva oikeutus. Nämä toimet pyrkivät usein edistämään sekä valtion että väestön avautumista. Käytännössä tämä tarkoittaa eriytyvän kehityksen tukemista, kansainvälisten investoijien kuviteltuihin vaatimuksiin vastaamista, kilpailun kulttuurin edistämistä sekä uuden luovan ja globaalisti orientoituneen kansalaisen luomista. (Moisio 2012: 22).

Olen jakanut peruskoulun opetussuunnitelman perusteiden tarkastelusta löytämäni kansainvälisyyden alle sijoittuneet painotukset koulussa opetettuihin tietoihin koskien kansainvälisyyttä, painotukseen vieraiden kielten taidon merkityksestä sekä koulussa tarjottuihin kansainvälisyyden kokemuksiin. Nämä kaikki ovat tärkeitä tavoiteltaessa "kansainvälisen identiteetin" sisäistämistä.

Opetussuunnitelmassa kuvataan kuinka kansainvälisyyden perusperiaatteiden ymmärtäminen tarjoaa lapsille pohjan motivoituneeseen suhtautumiseen koskien kansainvälisyyttä (Opetushallitus 2014: 133). Kielitaidon ja kansainvälisyyden merkityksen ymmärtäminen luo suunnitelman mukaan pohjan, jolle lapset alkavat rakentaa kokemuksiaan kansainvälisyydestä, kehittää kielitaitoaan ja luomaan merkityksellisiä kansainvälisiä suhteita. Lasten oppimista edistävän motivaation ja omaehtoisen kiinnostuksen synnyttäminen on kaikissa opetussuunnitelman osissa ensimmäinen askel kehitettäessä lasten oppimista ja tulevaisuuden menestystä. Koulussa lapsille aikaansaatu motivoitunut ote elämään tulee opetussuunnitelman mukaan muodostamaan tulevaisuuden yhteiskunnan menestyksen.

Kansainvälinen yhteistyö edellyttää kansainvälisyyden merkitystä korostavassa ajattelutavassa yhä parempaa kielitaitoa. Motivaatiota opitun kielitaidon käyttöön halutaan edistää koulutyössä tarjotuilla kokemuksilla kansainvälisyydestä (Opetushallitus 2014: 133). Lasten halutaan saavan kokemuksia kansainvälisyydestä myös koulun ulkopuolisessa elämässä. Kansainvälisyyden kokemuksia tarjotaan oppilaille yhteistyöllä muiden maiden koululaisten kanssa sekä yritysyhteistyöllä. Opetussuunnitelmassa korostetaan erityisesti pohjoismaisen yhteistyön

merkitystä. Kansainvälisyys on koulun arjessa jatkuvasti läsnä. Kansainvälisyyden toteutumisen tässä muodossaan mahdollistavat uuden teknologia tuomat mahdollisuuden (Opetushallitus 2014: 165). Kansainvälisyyden painotuksella on useita tavoitteita, jotka yhdistyvät toisiinsa erottamattomaksi kokonaisuudeksi Kansainvälisyyden kokemukset auttavat ymmärtämään kulttuurista moninaisuutta ja erilaisuutta maan rajojen ulkopuolella ja sisällä (Opetushallitus 2014: 26).

4.6.2. Työn muutos

Työstä puhutaan yhteiskunnassa aiemmasta poikkeavalla tavalla. Usein vaadittavat uudistukset esitetään välttämättömyyksinä toisen vaihtoehdon näyttäytyessä kehityksen pysähtymisenä ja jämähtämisenä menneisyyteen. Vaikeidenkin muutosten tarvetta perustellaan maailman muutoksen ja talouden tilan asettamalla pakolla. Maailman monimutkaistumisen ja muutoksen nopeuden asettamasta tarpeesta muodostetaan tarina, jossa vaikuttaa ajatus tarpeesta pysyä mukana kehityksessä. Tällä tavalla muutos kesytetään ja oikeutetaan sen nimissä toteutetut toimenpiteet (Popkewitz et al. 2007: 24).

Välttämättömyyden puhetapojen lisäksi työn muutoksesta puhuttaessa vaikuttavat myös ajatukset tieto- ja oppimisyhteiskunnasta. Näiden kautta hahmotetaan kuinka tulevaisuuden työelämä sekä työnantajien, -tekijöiden sekä yrittäjien rooli tulee määrittymään. "Suomalaisten" yritysten menestyksen takaaminen on noussut koko kansan yhteiseksi päämääräksi. Maailman monimutkaisuuden ajatuksesta seuraa myös uusien teollisuudenalojen ja tieteenalojen tarve. Tällöin tarvitaan myös uudenlaisia yksilöitä. Tällaiseen tarpeeseen osaa vastata globaali insinööri (global engineer) (Moisio & Kangas 2016).

Työn muuttuvasta luonteesta puhutaan jatkuvasti ja tällä perustellaan poliittisia päätöksiä. Toteutettavia päätöksiä ohjataan myös opetussuunnitelmasta etsimieni ajatusrakennelmien pohjalta. Ajatellaan elettävän rakennemuutosta. Rakennemuutoksessa työn yleinen luonne muuttuu ja työn perinteisessä muodossaan ajatellaan tulevaisuudessa jopa häviävän. Globalisaatio ja teknologian kehitys ovat tiiviisti mukana tässä kehityksessä. Ne luovat uusia mahdollisuuksia, mutta myös paineita ja uhkia. Myös työn vaatimukset nousevat osana tätä muutosta. Työpaikkojen menetykset sekä yrittäjyyden harjoittamiselle edulliseksi tehdyt olosuhteet ovat yhdessä oman elämän yrittäjyyttä korostavan ajattelutavan painotuksen kanssa lisänneet yrittäjyyden suosiota.

Näkökulmasta riippuen yrittäjyyden nousu voidaan nähdä joko ihmisten voimaantumisenä, aktivoitumisena ja vastuunottona omasta elämästään tai seurauksena epävarmuudesta, turvattomuudesta ja yleisestä luottamuksen laskusta vallitsevassa ajattelutavassa, jossa vapauden ja vastuun painotukset johtavat siihen, että ihmisten tulee pärjätä omillaan. Yksilöt asetetaan vastuuseen työpaikkojen vähentymisestä ja talouden tilasta. Työttömiä syyllistetään monesti ympäristössä, jossa työttömyys on omaa syytä ja työ on normi, jonka mallia on luotu lapsille jo koulusta lähtien. Kun vastuu siirretään yksilöille, ja vallitsevat ajatusrakennelmat on sisäistetty väestön toimesta, saadaan vapautta ja vastuuta korostavassa diskurssissa myös hyvinvointivaltioon kohdistuville leikkauksille tukea. Tämä on helpompaa, kun ajatus talouden sfääristä on tuotu ihmisten lähelle painottamalla yrittäjyyden merkitystä (Simons & Masschelein 2006: 5). Valtion verovarot voidaan hyvinvointivaltion sijaan ohjata yritysten tukemiseen. Näin siirrytään kohti edistynyttä liberalismia, jossa valtion tehtävänä on ainoastaan mahdollistaa työnteke ja ylläpitää järjestystä.

Työelämä on peruskoulun opetussuunnitelman sisällöissä jatkuvasti läsnä. Lapsia kasvatetaan pärjäämään maailmassa, joka toimii vapauden ideaalin pohjalta. Tällaisessa maailmassa on erityisen tärkeää sisäistää oikeanlainen asenne elämään ja arvostus työelämää kohtaan. Ryhmätyötaitojen opettaminen on avainasemassa yleisten työelämätaitojen rinnalla. Lapsia valmistetaan tulevaisuuden epävarmuuteen ja muutokseen keskittymällä erityisesti laaja-alaiseen osaamiseen, aktiivisuuteen ja yrittäjyyteen. Lasten työelämään kohdistamaa arvostusta edistetään, heidät halutaan saada kiinnostumaan työstä ja heille opetetaan työelämätaitoja ja tarjotaan työelämäkokemuksia.

Työelämän arvostus syntyy työn merkityksen ja oman vastuun ymmärtämisestä. Tähän liittyy myös yrittäjyyden merkityksen sisäistäminen. Yrittäjyyden ja innovatiivisuuden rohkaistaan koulusta käsin esimerkiksi tutustumalla yrityksiin ja järjestämällä kouluissa työskentely yrityksen kaltaiseksi. Opetussuunnitelman mukaan lasten tulisi myös oivaltaa, että vapaa aikana hankitulla osaamisella on merkitystä tulevan työuran kannalta (Opetushallitus 2014: 22). Oppimisyhteiskunnassa, myös vapaa-aika on itsen kehittämistä.

Opittuaan arvostamaan työelämää lasten on myös mahdollista kiinnostua siitä. Tätä kiinnostusta ruokitaan omakohtaisilla työelämäkokemuksilla. Opetussuunnitelmassa koulunkäynnin työelämäntilaisuutta edistetään muun muassa erilaisin projektein, joiden avulla pyritään jo aivan pienestä pitäen tekemään työelämää ja sen käytänteitä tutuksi, niin ettei työelämään siirtyminen olisi enää suuri muutos, vaan osa selvää jatkumoa. Lapset haastetaan myös pohtimaan omaa

toimintaansa. Edistääkö se omaa työuraa ja tulevaisuuden osaamista (Opetushallitus 2014: 22)? Työelämäkokemuksia tarjoamalla työelämästä luodaan kuva mielenkiintoisena, jännittävänä ja ihailtavana. Koululaiset tutustutetaan eri ammatteihin ja lähiseudun elinkeinoelämään. Opetussuunnitelman mukaan myös laaja-alaisempi osallistuminen lähiympäristön toimintaan edistää lasten kasvamista osallisuuteen sekä aktiivisuuteen (Opetushallitus 2014: 133)..

Viestintätaitojen merkitys uudessa työssä

Viestintätaitojen opetteleminen kattaa opetussuunnitelman mukaan kaiken kanssakäymisen ja koko sosiaalisen kentän. Järkeillään, että tulevaisuuden työelämässä hyvät viestintä- ja ryhmätyötaidot ovat aiempaa tärkeämpiä. Lapsille halutaan koulussa luoda pohja viestintä-, ryhmätyö- ja johtamistaitojen oppimiselle. Kouluissa lapset alkavat kerätä tulevaisuuden kannalta tärkeää sosiaalista pääomaa, jota synnytetään koulussa ja koulun ulkopuolella tapahtuvan laajan yhteistyön kautta (Opetushallitus 2014: 16). Lapset kehittävät opetussuunnitelman sisällöissä jatkuvasti omaa viestijäkuvaansa.

Koulusta halutaan tehdä avoin, keskusteleva ja oppilaiden osallistumista tukeva paikka. Opetussuunnitelman esittämä viestintäkuulttuuri pohjautuu näille arvoille. Lasten viestintätaitoja kehitetään periaatteella, jonka pohjana toimii oman viestijäkuvan tuntemus. Lapsia rohkaistaan omien mielipiteiden ja tunteiden esille tuontiin (Opetushallitus 2014: 102). Heidän tulee myös oppia äänenkäyttöä ja itseilmaisua. Ryhmätyötaitojen pohjana toimii opetussuunnitelman mukaan toisten kunnioitus ja sovittujen sääntöjen noudattaminen (Opetushallitus 2014: 33). Lasten tulisi kasvaa muita kunnioittavaan ja arvostavaan vastavuoroisuuteen, jossa sekä otetaan että annetaan toisille tilaa. Yhteistyö ja ryhmätyötaidot syntyvät hyvän ryhmähengen ja tiiviin ryhmätoiminnan kautta. Suunnitelmassa todetaan, että jokaisen tulee kantaa vastuunsa henkilökohtaisista ja ryhmän yhteisistä tavoitteista (Opetushallitus 2014: 29). Osana tätä toimii toisiin vaikuttaminen, palautteenanto ja rohkeus ilmaista omat mielipiteet. Jokaisen tulee osata antaa palautetta, opettaa ja jakaa omaa osaamista muille (Opetushallitus 2014: 15).

Osallistuminen koulutyön suunnitteluun ja tästä saadut osallisuuden kokemukset opettavat lapset opetussuunnitelman mukaan verkostoitumaan ja solmimaan sosiaalisia kontakteja (Opetushallitus 2014: 23). Verkostoituminen osaksi yhteisöä paikallisen yhteistyön kautta tuleekin aloittaa opetussuunnitelman mukaan jo koulussa. Opituilla moninaisilla taidoilla valmistaudutaan laajasti

aktiivisuuteen ja avoimuuteen tulevaisuuden työelämässä ja yhteiskunnallisessa toiminnassa. Teknologia mahdollistaa jopa maailmanlaajuisten sosiaalisten verkostojen muodostamisen.

Sosiaalisten taitojen ajatteleva työelämätaitoina kertoo muutoksesta kohti ajatusta yksilöstä, joko kerryttää koko elämänsä inhimillistä pääomaansa. Julkaisussaan OECD (Keeley 2007: 43) kuvaa, kuinka tämä alkaa jo aivan varhaislapsuudessa aina puhetaidon oppimisesta ja itseluottamuksen kehittämisestä alkaen. Inhimillisen pääoman ainoa merkitys on yksilön työelämäkelpoisuuden lisääminen ja taloudellisen kasvun aikaansaaminen. Talouden logiikka valtaa näin myös taloudelle ulkopuoliset alueet (Brown 2015: 10).

Viestintätaitojen merkitys kertoo paljon opetussuunnitelman edistämästä ideaali-ihmisen mallista, mutta myös siitä millainen yksilö tähän ideaaliin ei sovi. Esimerkiksi luonteen, temperamentin tai ilmaisurohkeutensa puolesta koulunkäynnin ryhmätyötaitoihin, esiintymiseen ja projekteihin painottuvan opetuksen ongelmaksi kokeville lapsille tilanne on vaikea. Hyvän kansalaisen, työntekijän ja yksilön käsite kapenee ihmisten muuttuessa inhimillisen ja sosiaalisen pääomansa perusteella määritettäviksi. Kuinka paljon yksilöiden luonteenpiirteitä on mahdollista muuttaa tavoitellun ideaalin mukaisiksi?

Työskentelytavat uudessa työssä

Ajatus työelämän muutoksesta johtaa myös koulussa opettavien työskentelytaitojen muutokseen. Teknologia on sisällytetty osaksi lähes kaikkea opetusta. Se on keskeinen osa kaiken koulutyön toteuttamista oppimisvälineenä ja oppimisen kohteena. Tieto- ja viestintäteknologian merkitystä selittää myös että se mahdollistaa vahvemman kansainvälisyyden toteuttamisen opetuksessa. Tulevaisuudessa ajatellaan tarvittavan muutenkin erilaista osaamista kuin aiemmin. Opetussuunnitelmassa keskitytään esimerkiksi ilmiökeskeisyyteen.

Opiskelun muuttamista ilmiökeskeiseksi, projektimaiseksi sekä eri oppiaineita yhdistäväksi, perusteellaan nykyajan asettamilla tarpeilla. Nykyajan ongelmien sanotaan olevan monimutkaisia ja niiden ratkaisemisen vaativan laaja-alaista osaamista, uusia innovaatioita sekä yhteistyötä eri toimijoiden kesken. Usko teknologiseen kehitykseen ja sen Suomelle tuomaan menestykseen on vahva, jopa deterministinen. Puhuminen työelämän muutoksesta, tulevaisuuden tarpeista, nykyajan monimutkaisuudesta tai kehityksessä mukana pysymisestä toimivat tapoina perustella yhteiskunnassa toteutettavia muutoksia.

Opetussuunnitelmassa kuvattu työskentely koostuukin totutun oppiaineisiin sidotun opetuksen lisäksi toistuvista ilmiöjaksoista, joina kaikissa oppiaineissa opittuja taitoja sovelletaan jonkin ilmiön laaja-alaiseen tutkimiseen. Ilmiökeskeisyyttä toteutetaan monialaisilla projekteille toiminnallisen projektityöskentelyn kautta (Opetushallitus 2014: 22). Myös ilmiöjaksojen ulkopuolella oppiaineet pyritään pitämään aiempaa paremmin yhteydessä toisiinsa. Myös monimediaisia työskentelytapoja käyttämällä rikotaan oppiainerajoja (Opetushallitus 2014: 169). Nämä muutokset ovat osa maailmaa, jossa työn ajatellaan jatkossa muodostuvan erillisistä projekteista, eikä vakituisesta työstä. Maailman monimutkaisuudessa ajatellaan tarvittavan monialaisia osaajia, joilla on tuntemusta eri aloilta ja kykyä soveltaa kaikkea eri elämänalueilla oppimaansa tietoa.

Opetussuunnitelmassa runsaasti painoarvoa saaneiden teknologiataitojen oppiminen valmentaa lapsia tulevaisuuteen. Kaikessa oppimisessa käytetään monimediaisia työskentelytapoja teknologiaa laajasti hyödyntäen. Jokaisen tulee oppia koulutyössä vahvat perustiedot ja taidot teknologiasta ja sen vastuullisesta käytöstä. Myös ohjelmoinnin oppiminen on osa teknologiaosaamista. Tietotekniikka toimii vuorovaikutuksen välineenä ja kansainvälisyyden toteuttamisen mahdollistajana (Opetushallitus 2014: 21). Tietoteknologian painotus on myös oleellinen osa ajattelua tietoyhteiskunnasta.

Tuomalla opetussuunnitelmaan uusia sisältöjä ei pyritä ainoastaan opettamaan uusia taitoja ihmisille, vaan sen taustalla on myös biopoliittisia tavoitteita tietynlaisten yksilöiden luomisesta. Ohjelmoinnin opiskelemisen voisi nähdä yhdistelmänä Singaporessa toteutettua tavoitetta kehittää yksilöistä yrittäjähenkisiä (Olds & Thrift 2005:286) ja jo 1800-luvulta kansallisten matematiikan koulutusohjelmien myötä alkunsa saanutta tavoitetta kehittää yksilöistä rationaalisia ja laskelmoivia. Ohjelmointia opiskelevasta yksilöstä ajatellaan muodostuvan ajassaan mukana oleva, rationaalinen, innovatiivinen ja yritteliäs yksilö. Suomessa tietoteknologisiin taitoihin keskitytään erityisen paljon, sillä vallalla on ajattelutapa, jonka mukaan Suomen tulisi menestyä nimenomaan juuri korkean teknologian yritysten tuoman kasvun avulla. Myös uusien innovaatioiden merkityksen ajatellaan olevan suuri Suomen tulevalle taloudelliselle kehitykselle.

4.6.3. Yrittäjähenkisyys

Olen jakanut opetussuunnitelmasta löytämäni yrittäjähenkisyyden painotuksen kahteen kappaleeseen. Käsittelen ensiksi yrittäjähenkisyyden painotuksen vastuuta koskevan puolen: oman elämänsä yrittäjä on itse vastuussa sekä omasta taloudestaan että terveydestään. Tämän jälkeen siirryn käsittelemään yrittäjähenkiseltä yksilöltä vaadittavia luonteenpiirteitä.

Vastuu omasta taloudesta ja terveydestä

Opetuksen on tarkoitus tehdä lapsista rationaalisesti toimivia yksilöitä. Tämä näkyy opetussuunnitelmassa esimerkiksi vastuulliseen ja rationaaliseen kuluttamiseen kasvattamisena (Opetushallitus 2014: 102). Lapsille opetetaan kohtuullisuutta ja rahankäytön suunnittelua. Vastuulliseen kuluttamiseen kasvattamista paljon oleellisempaa kuitenkin on taloudellisen vastuullisuuden koko elämän hallintaa koskeva puoli. Yrittäjähenkisen yksilön tulee kasvaa hallitsemaan koko elämänsä tämän taloudellisen rationaalisuuden kautta. Yksilöstä tulee koko elämänsä taloudellisella rationaalisuudella hallinnoiva homo economicus (Brown 2015: 31). Lapsia kasvatetaan ymmärtämään omien tekojensa merkitys ja kantamaan niistä myös vastuu. Myös vastuu epäonnistumisesta siirtyy instituutiolta yksilöille (Tuschling & Engemann 2007: 43, Lemke 2002: 59). Lapsia kasvatetaan taloudelliseen suunnitteluun ja oma aloitteisuuteen taloudellisessa toiminnassa. Yksilön tulee pyrkiä järjestämään taloudenpitonsa hyödyn maksimoinnin, vastuun ja taloudellisen aktiivisuuden kautta.

Koulutyössä tavoitellaan myös, että lapset kasvatat liikunnalliseen ja aktiiviseen elämäntapaan. Tähän pyritään tarjoamalla heille liikuntaan liittyviä positiivisia kokemuksia (Opetushallitus 2014: 157) ja pyrkimyksellä saada heidät ymmärtämään terveyden merkitys omaan hyvinvointiin (Opetushallitus 2014: 137). Opetussuunnitelman mukaan aktiivinen elämäntapa vaikuttaa positiivisesti kaikkiin yksilön elämäalueisiin ylläpitämällä työkykyä ja yksilön terveyttä. Omaan terveyteen panostaminen on inhimillisen pääoman lisäämistä ja rationaalinen sijoitus. Hyvä terveys tuo yksilölle taloudellista lisäarvoa (Simons 2007: 120). Aktiivinen ja yrittäjähenkinen yksilö asettaa myös vapaa-aikansa ja terveytensä hyödyn maksimoimisen piiriin. Yrittäjähenkisen elinikäinen oppija haluaa oppia ja kehittää itseään jatkuvasti. Sosiaalisen elämän tärkeimmäksi tarkoitukseksi muodostuu sosiaalisten verkostojen luominen. Yksilö kehittää itseään pyrkien tällä

saavuttamaan konkreettista hyötyä elämässään. Taloudellinen hyötyajattelu hallitsee yrittäjähenkisen yksilön koko elämää.

Yksilöltä vaadittavat luonteenpiirteet

Positiivinen minäkuva toimii opetussuunnitelmassa pohjana, jolle oppilas rakentaa näkemystään itsestään oppijana ja ihmisenä. Tähän sisältyy myös oppimaan oppiminen. Positiivinen minäkuva auttaa opetussuunnitelman mukaan lasta löytämään omat kiinnostuksen kohteensa (Opetushallitus 2014: 15). Löydettyään vahvuutensa ja kiinnostuksen kohteensa hänen tulee toimia niiden mukaisesti. Opetussuunnitelman sisällöstä löytyy tähän liittyen ristiriita, joka auttaa ymmärtämään tietynlaiseen identiteettiin kasvattamisen ja koko nykyisen hallinnan järjestelmän keskeisimmän sisällön. Opetussuunnitelmassa kirjoitetaan: ”Oppilaanohjauksessa kehittyvät tiedot ja taidot edistävät osaltaan osaavan työvoiman saatavuutta sekä osaamisen kysynnän ja tarjonnan yhteensovittamista tulevaisuuden työelämässä” (Opetushallitus 2014: 159). Samassa osiossa kirjoitetaan kuitenkin myös, että: ”Oppilaita kannustetaan pohtimaan ja kyseenalaistamaan koulutukseen ja ammatteihin liittyviä ennakkokäsityksiä ja tekemään valintansa omia vahvuuksiaan ja kiinnostuksen kohteitaan vastaten” (Opetushallitus 2014: 159). Voivatko nämä kaksi tavoitetta toteutua yhdessä? Teoriassa kyllä. Vain jos tulevaisuuden työelämän kysyntä ja tarjonta ohjaa täysin sitä millaiseksi lasten kiinnostuksen kohteet muodostuvat. Tämä kuvaakin kuinka täydellisesti yksilön luonne ja elämä pyritään asettamaan talouden edistämisen välikappaleeksi.

Koulussa kiinnostuksenkohteensa sisäistänyt yksilö pyrkii kehittämään elämänsä omaehtoisesti ja suunnitelmallisesti kiinnostuksenkohteidensa pohjalta toimien, ja itseään kehittäen. Toiminta on tavoitteellista ja pitkäjänteistä itsen kehittämistä myös vapaa-ajan osalta. Uudenlainen oppija ei ole passiivinen vastaanottaja vaan aktiivinen toimija, joka haluaa kehittyä (Tuschling & Engeman 2007: 43). Yksilö on kiinnostunut uusista asioista ja uuden oppimisesta sekä tekee aina parhaansa. Jotta yksilö pystyisi toimimaan tällä tavalla aktiivisesti ja tavoitteellisesti, hänen tulee uskoa omiin vaikutusmahdollisuuksiinsa ja luottaa tulevaan. Luottamuksen kehittäminen on hyvin tärkeää, jotta yksilö näkee elämän mielekkäänä. Yksilö, joka ei usko tulevaisuuteen eikä vaikutusmahdollisuuksiinsa ei toimi aktiivisen itseään kehittävän yksilön tavoin.

Opetussuunnitelman mukaan lasten tulee oppia elämähallintataitoja sekä ottaa vastuu omista tekemisistään. Koulun opettamat luonteenpiirteet kuvataan yhdessä paikassa yhteiskuntaopin tavoitteissa: ”Yhteiskuntaopin opetuksen tehtävänä on tukea oppilaiden kasvua aktiivisiksi,

vastuuntuntoisiksi ja yritteliäiksi kansalaisiksi” (Opetushallitus 2014: 289). ”Oppiaineen tehtävänä on antaa yhteiskunnan toiminnasta ja kansalaisen vaikutusmahdollisuuksista tiedollinen perusta sekä rohkaista oppilaita kehittymään oma-aloitteisiksi yhteiskunnallisiksi ja taloudellisiksi toimijoiksi” (Opetushallitus 2014: 289). Luovuus ja innovatiivisuus ovat yrittäjähenkisen yksilön tärkeimpiä ominaisuuksia. Opittavien taitojen ajatellaan tulevan tarpeeseen erityisesti tulevaisuuden maailmassa, jossa ongelmat ovat monimutkaisempia ja innovatiivisilla ratkaisuilla syntyy menestystä. Yrittäjähenkisen yksilö käyttää oppimiaan taitoja erityisesti niissä tilanteissa joihin liittyy riskejä. Hän näkee riskin mahdollisuutena ja pyrkii löytämään uusia ratkaisuja (Simons 2007: 118). Yrittäjähenkisen yksilö saa itsen kehittämistä, riskinotosta ja uusien ratkaisujen löytämisestä suurimman tyydytyksen.

4.6.4. Kriittisyys

Opetussuunnitelmassa painotetaan tarpeelliseen kriittisyyteen kasvamista. Jokaisen tulee oppia tunnistamaan arvoja ja tarkoitusperiä yhteiskunnallisesta tiedosta sekä osata tarkastella kriittisesti myös mediaa ja mainontaa (Opetushallitus 2014: 164). Kriittisyyden ajatellaan olevan oleellinen osa tässä ajassa tarvittavaa yleissivistystä – ajassa, jonka ajatellaan muuttuneen oleellisesti esimerkiksi teknologian tuomien mahdollisuuksien myötä. Jokaisen on helppoa muodostaa oma maailmankuvansa samalla tavalla ajattelevien ihmisten kanssa maailmassa, jossa yhteydenpidon ajatellaan muuttuneen fyysisestä sijainnista riippumattomaksi. Yksilö voi helposti ajatella pääsevänsä käsiksi kaikkeen maailman tietoon hakukoneelle lähettämälläan pyynnöllä. Saaduista tuloksista löytyy aina jotain, joka tukee omaa maailmankuvaa.

Tieteellinen tieto menettää arvovaltaansa maailmassa, jossa mielipide on monelle tutkittua tietoa vaikuttavampi voima oman maailmankuvan luomisen prosessissa. Yksilö rakentaa maailmankuvaansa yhteydessä samalla tavalla ajatteleviin ihmisiin ja tästä muodostuu hänen sosiaalinen verkostonsa ja tärkeä samaistumisen kohde. Yksilön identiteetti muodostuu hänen maailmankuvaansa pohjautuen. Muodostettuaan identiteettinsä ja sosiaaliset verkostonsa jonkin ajatusjärjestelmän pohjalta ei edes tieto sen pohjautumisesta valheille tai vääristellylle totuudelle pysty horjuttamaan yksilön uskoa siihen. Maailmankuvasta luopuessaan yksilön menettäisi identiteettinsä, sosiaalisen tukiverkkonsa ja kaiken mihin hän uskoo. Tämä on yksinkertaisesti luopumista liian paljosta.

Puhutaan myös totuuden jälkeisestä ajasta, mutta tämä on käsitteenä harhaanjohtava, sillä ihmisten ajattelu ei koskaan ole pohjautunut niin sanotuille objektiivisille totuuksille. Sen sijaan voidaan ajatella tapahtuneen siirtymä aikaan, jona ihmisten ajattelu muodostuu entistä vähemmän yhteisten kertomusten, joihin huomattavan suuri osa kansalaisista uskoo, kautta. Opetussuunnitelmasta löytyvä kriittisyyden painotus on osaksi tällaisen kansallisen narratiivin suojelemista. Suojellaan myös uusliberalismia poliittisena projektina, joka pyrkii luomaan todellisuuden, jollainen se väittää sen jo olevan (Lemke 2002: 60).

Kriittisyyteen kasvattamisen tavoitteet pyrkivät kasvattamaan lapsia yhtenäisyyteen, varmuuteen ja luottavaisuuteen maailmassa, jonka sanotaan muuttuneen epävarmemmaksi. Kansallinen kollektiivi halutaan säilyttää yhä turvallisena tilana maailman epävarmuuden keskellä. Luottamuksen rakentaminen on erityisen tärkeää lapsille, joita pyritään kasvattamaan itsevarmuuteen ja tulevaisuuden uskoon. Opetussuunnitelmasta löytyvä kriittisyyden painotus on oleellinen osa kansallisen yhtenäisyyden rakentamisen tavoitetta. Toivotunlaisen kriittisyyden sisäistäminen on oleellinen osa valtiosubjektin luomisprojektia.

Opetussuunnitelmassa painotetaan myös tarvetta mediakriittisyyden oppimiselle. Tätä varten lapsilta vaaditaan hyvää mediakulttuurin tuntemusta. He myös harjoittelevat käyttämään mediaa vaikuttamisen välineenä (Opetushallitus 2014: 166). Lasten tulee opetussuunnitelman mukaan oppia suhtautumaan kriittisesti tarjolla olevan tiedon ristiriitaisuuteen. Heiltä vaaditaan lähdekriittisyyttä ja taitoa tunnistaa parempi tieto huonommasta.

Opetussuunnitelmasta löytyvä mainontaan kohdistettu kritiikki auttaa yksilöä toteuttamaan taloudenpitoaan vastuullisuuteen pohjautuen. Taloudellinen vastuullisuus on oleellinen osa yrittäjähenkisen yksilön elämää. Kriittisyyden oppiminen on erityisen tärkeä osa yhteiskunnan vakauden ylläpitämistä. Koulussa opittu kriittinen ajattelu voi auttaa tunnistamaan niin sanottua disinformaatiota ja jopa ehkäisemään erilaisen ääriajattelun yleistymistä. Se auttaa opetussuunnitelman tavoitteessa saada oppilaat identifioitumaan ja sosiaalistumaan tietynlaiseen yhteisöön ja rakentamaan oma tulevaisuutensa koulussa opetetun ajatusmaailman pohjalta.

4.6.5. Yksilöiden osallisuus yhteiskunnallisten ja kansallisten tavoitteiden toteuttajina

Koulun on tarkoitus kasvattaa lapset osallisuuteen. Tarkastelin aiemmin osallisuutta yksilön omaan toimintaansa kohdistaman vastuullisuuden kautta. Tällä vapauden ideologian pohjalta toimivalla ajattelulla yksilöitä pyritään ohjaamaan itseohjautuviksi yksilöiksi, jotka elävät elämäänsä toimien vastuullisesti osana yhteiskuntaa. Yksilöltä vaaditaan subjektifikaatiota tietynlaiseen tapaan toteuttaa vapauttaan (Quaghebeur 2007: 88).

Tässä osiossa käsittelemäni osallisuus on osallisuutta osana yhteiskuntaa valtiollisen edun ajajana sekä osana suomalaisuuden tarinaa koko kansan jakamana yhtenäisyyttä ylläpitävänä voimana. Näillä ajattelutavoilla on erilainen historiallinen järjestymistapa kuin aiemmin käsittelemälläni osallisuudella. Yhteiskunnallisen ja kulttuurisen osallisuuden ajattelutavat pohjautuvat ajatusjärjestelmiin, jotka rakentavat yhteiskuntaa kansallisvaltion ajatuksen pohjalta. Uusliberaalin rationaliteetin merkityksen kasvaessa valtion rooli ja sen merkitys kansalaisille käy läpi muutosta. Uusliberaalin järjelyn merkityksen noustessa valtion perinteiset yksilöille suojaa tuovat tehtävät menettävät merkitystään, yksilön valtiolle kohdistaman vastuun yhä säilyessä. Valtion tehtäväksi jää edistää taloudellista kasvua, globaalia kilpailukykyä ja säilyttää hyvä luottoluokitus (Brown 2015: 39), yksilön tehtävän ollessa toimia inhimillistä pääomaansa rationaalisesti kasvattaen.

On tärkeää että, vaikka valtion ja yksilön suhde käy läpi muutosta, yksilön tahto saada valtiolle jotain aikaan, tahto talouden kasvattamisen sekä valtioon kohdistettu lojaalius ja luottamus säilyvät. Suomessa valtioon kohdistettu luottamus onkin historiallisesti suurta vahvasta yhtenäiskulttuurista johtuen. Tämä yhtenäisyys toimii kuitenkin myös muutoksia jarruttaen ja on estänyt yhteiskuntaan kohdistettavia kaikkein radikaaleimpia muutospyrkimyksiä. Myös kansallisella kilpailukyvyllä perusteltavat uudistustoimet ovat edenneet hitaasti (Moisio 2012: 24). Siitä että nyt uusliberaalit uudistukset on saatu etenemään, voidaankin päätellä suomalaisen yhtenäiskulttuurin kokevan rapautumista.

Yhteiskunnallinen osallisuus

Opetussuunnitelmasta löytyvä yhteiskunnallisen osallisuuden painotus pohjautuu ennen kaikkea yksilön vastuuseen yhteiskunnan ja yhteisön jäsenenä. Tähän vastuuseen pohjautuen lapsia opetetaan toimimaan yhteiskunnan jäsenenä valtion tavoitteita edistäen. Toimiessaan kansalaisyhteiskunnan osana he saavat kokemuksia osallisuudesta ja vastuun ottamisesta

toimiessaan osana yhteiskunnan rakentamisprosessia. Omien vaikutusmahdollisuuksien ymmärtäminen jo varhaisessa iässä on tärkeää pyrittäessä luomaan kansalaisia, jotka saadaan liitettyä onnistuneesti yhteiskunnan jäsenyyteen. Tällainen yksilö on sisäistänyt sekä vastuunsa että omat mahdollisuutensa osana yhteiskunnan rakentamisprosessia. Opetussuunnitelman mukaan kokemus yhteiskunnallisesta osallisuudesta syntyy koulussa saatujen osallisuuden kokemusten kautta (Opetushallitus 2014: 311).

Tällainen yhteiskunnallinen osallisuus rakentuu toisiaan ja valtiota kohtaan vastuullisesti toimivien yksilöiden yhteistoiminnasta. Yksilöt identifioituvat osaksi yhteiskuntaa oikeuksineen ja velvollisuuksineen. Yksilöt toimivat edistääkseen koko kansan yhteistä hyvää. Opetussuunnitelmassa oppilaita pyritään osallistamaan osaksi yhteiskuntaa yhteistyössä koulua ympäröivien toimijoiden kanssa (Opetushallitus 2014: 25). Vastuun ja osallisuuden toteuttamista auttavat lasten koulussa sisäistämät luonteenpiirteet, jotka omaava yksilö osaa toimia hänelle asetettuja tavoitteita edistäen. Tähän kuuluu myös yhteistyö yritysten ja järjestöjen kanssa. Koulun toteuttama yhteiskunnallinen yhteistyö osana lasten inklusiota osaksi yhteiskuntaa on laaja-alaista yhteistyötä yhteiskunnallisten toimijoiden kanssa.

Nykyaikaa kuvaa erityisesti yritysten, mutta myös järjestöjen nouseva merkitys julkisten toimijoiden kustannuksella. Kuten aiemmasta yrityksiin kohdistuneesta huomiosta on ollut havaittavissa, koulun yhteistyö yritysten kanssa on saanut korostetun merkityksen. Yritysten etu rinnastetaankin nykyajattelussa monesti yhteiskunnalliseen etuun. Yritysten menestymisen ja uusien syntymisen mahdollistaminen on määrittynyt yhdeksi tärkeimmistä, ellei tärkeimmäksi nykyaikaisen valtion tehtävistä. Vaikka ajattelutapa yhteiskunnallisen osallisuuden merkittävyydestä ja yksilön osallisuudesta on säilynyt yhteistä yhteiskunnallista vastuuta korostavana on se tavoitteeltaan muuttanut muotoaan yhteiskunnan edun muodostuttua yhä enemmän yritysten etua korostavaksi. Osallistuminen yhteiskunnan kehittämiseen onkin uuden vastuullisuuden aikana osallistumista valtion taloudenpitoon (Dean 2010: 262).

Kulttuurinen osallisuus

Pyrkimys yksilöiden kulttuurisen osallisuuden ja oman kulttuurin arvostuksen lisäämiseen on tärkeä osa ajatusta kansakunnan yhteisestä kulttuuriperinnöstä ja tarinasta. Suomalaisuuden ajatus on peräisin kansallisuusaatteesta, joka saamalla yksilöt uskomaan yhteiseen perimään, historiaan ja tulevaisuuteen järjesti yksilöiden hallinnan uusiksi. Nationalismin ajatuksen luonti oli harkittua

hallintaa. Vaikka tiukasta kansallisen edun painotuksesta on siirrytty globaalin yhteisön ja ylikansallisten toimijoiden aikaan, pyrkimyksenä erityisesti rauha ja vauras tulevaisuus, on kansallisvaltioiden ajatus yhä vahvasti läsnä.

Opetussuunnitelmassa painotetaan sekä oman kulttuuri-identiteetin luomisen että kulttuurin tuottamisen merkitystä (Opetushallitus 2014: 110). Tavoitteena on saada lapset osallisiksi oman kulttuurin tuottamista. Traditiota uudennetaan ja tuotetaan muiden kanssa yhdessä koulutyön osana. Tämä on myös osa osallisuuteen kasvattamista. Opetussuunnitelmasta löytyy myös painotuksia omien juurten, kulttuuriperinnön, kielen ja kulttuurin merkityksen tärkeydestä monikulttuurisessa yhteiskunnassa (Opetushallitus 2014: 108).

4.6.6. Kestävä kehitys

Kestävän kehityksen ajatus on mainio esimerkki globaalien tavoitteiden yhdistymisestä paikallisiin. Kestävään kehitykseen yhdistyy erinäisiä ylikansallisia tavoitteita yhteisten globaalien ympäristöongelmien ratkaisemisen merkityksestä monikulttuurisuuden ja globaalin tasa-arvon edistämiseen. Kestävyyden ja vastuullisuuden toteutumista valvotaan uudenlaisten ylikansallisten toimijoiden toimesta: luottoluokittajat valvovat valtioiden talouden kestävyyttä ja erilaiset järjestöt kestävän kehityksen tavoitteiden toteutumista. Kestävästä kehityksestä puhuttaessa käytetään kuitenkin hyvin erinäisiä puhetapoja ja tämän painotuksen taustalta löytyy moninaisia tavoitteita. Tarkoituksista riippuen voidaan vedota erilaisiin taloudellisiin ja paikallisiin tavoitteisiin. Tavoitellut päämäärät vaihtelevat suuresti sen perusteella kuka kestävästä kehityksestä puhuu. Kestävän kehityksen tavoitteiden taakse voidaan piilottaa myös paikallisten tavoitteiden tukemisen ajatus.

Kukin taho valitsee keinot, joilla kestävää kehitystä tavoitellaan. Kestävän kehityksen käsitteen vaikea määritettävyyys piilottaakin helposti sen nimissä edistettävät tavoitteet näkyvistä. Kestävän kehityksen nimissä edistettäviä tavoitteita muokataan aina uuteen uskoon niistä puhuvien toimijoiden omista lähtökohdista käsin. Uusliberaali rationaliteetti korostaa kestävän kehityksen taloudellista puolta. Opetussuunnitelman tavoitteista löytyy kestävään kehitykseen liittyen ajatus myös laajemmasta vastuun kentästä, vastuun kohdistuessa myös ympäristöön sekä vastuun kokemiseen ihmiskunnan osana (Opetushallitus 2014: 268). Vastuu on kuitenkin niin vaikeasti

tulkittava käsite, että puheen ja edistettävien tavoitteiden välillä voi olla suuria eroja, eikä puhetavoista voi erottaa ajettuja tavoitteita

Kestävän kehityksen käsitteen kautta ihmisestä aiemmin irralliseksi määritetty luonto on Lemken mukaan käsitteellisesti määritetty kapitalistisen systeemin ympäristöksi. Luonnon ja yhteiskunnan rajat keksittiin uudestaan ja kasvun rajat häivytettiin (Lemke 2002: 56). Teknologian kehityksen myötä ympäristön käyttöä halutaan tehostaa entisestään. Myös ilmastonmuutoksen tuomat ongelmat halutaan ratkaista teknologisilla innovaatioilla. Vastuullisuuden ja kestävyuden puhetavat yhdistyvät sekä talouden että ympäristön asettamiin globaaleihin ja kansallisiin haasteisiin. Eri tasojen asettamat ongelmat ja niihin tarjotut ratkaisut yhdistyvät aiempaa tiiviimmin toisiinsa, kestävän kehityksen tavoitteiden edistämisen kiinnittyessä kansallisiin päämääriin.

Tähän globaaliin vastuullisuuteen yhdistyy myös paikallisten tavoitteiden ajamisen painotus. Taloudellisen vastuullisuuden ollessa tärkeässä roolissa, puhetavoissa korostetaan muun muassa suomalaisen tuotannon, lähiruoan ja paikallisten toimijoiden tukemista: globaalin vastuullisuuden ajatus on mahdollista kääntää paikallisten taloudellisten tavoitteiden tukemiseksi. Ajatukseen asioiden kestävyydestä vaikutetaan brändäämällä halutut alat kestävän kehityksen tavoitteiden mukaisiksi. Tavoitteena onkin, että Suomi tulee olemaan taloudellinen voittaja kestävän kehityksen edistämisessä ja ilmastokriisiin ratkaisemisessa.

Olen jakanut opetussuunnitelmasta löytämäni kestävän kehityksen teemat yleiseen kestävän elämäntavan ajatukseen kasvattamiseen sekä kestävään kehityksen ympäristöön ja ihmiseen keskittyviin osa-alueisiin. Sekä ympäristöä että ihmistä korostavaan puoleen yhdistyy laaja taloudellisen kestävyuden näkökulma. Kestävän kehityksen tavoitteiden mukaan voidaan katsoa luotavan globaalisti vastuullisia yksilöitä.

Opetussuunnitelmassa kestävän kehityksen ajattelu näyttäytyi kaksiosaisena ympäristöä ja ihmistä koskevana. Molempien osalta koululaisille pyritään tarjoamaan tarvittava tietämys maailman muutoksesta ja ihmistoiminnan vaikutuksesta ympäristölle ja toisille ihmisille (Opetushallitus 2014: 268). Halutaan että lapsille syntyy oma henkilökohtainen ympäristösuhde, jonka pohjalta vastuullisuuden on mahdollista toteuttaa. Lasten tulisi myös oppia oma vastuunsa osana ihmiskuntaa sekä arvostamaan ihmisoikeuksia (Opetushallitus 2014: 14). Opittavien tietojen ja oman vastuullisuuden kehittämisen kautta on opetussuunnitelman mukaan mahdollista oppia kestävä elämäntapa, jota on mahdollista toteuttaa omilla kulutusvalinnoilla ja vaikuttamalla kestävän kehityksen tavoitteita edistävästi.

4.6.7. Arvot

Opetussuunnitelman mukaan lapsia kasvatetaan arvomaailmaan, jonka pohjana ovat sivistys ja tasa-arvo. Oppilaat kasvatetaan kunnioittavaan kanssakäymiseen, hyviin tapoihin sekä kunnioittamaan ihmisoikeuksia ja tasa-arvoa (Opetushallitus 2014: 289). Opetussuunnitelmasta on löydettävissä myös ajatus kulttuurisen moninaisuuden ja avoimuuden tärkeydestä (Opetushallitus 2014: 13). Tavoite eettisestä yksilöstä on jäämässä kuitenkin taka-alalle yksilöllisyyden ja yrittäjähenkisyyden ajatuksen kustannuksella (Mitchell 2003: 399). Arvokasvatuksen tarkoitus on kasvattaa yksilöitä osana länsimaista kulttuuria, ja tarkoituksena on sisäistää näkemys itsestä osana tätä kokonaisuutta.

Opetussuunnitelman arvomaailma syntyy ylikansallisten ihmisoikeuksien ja kansallisesti vakiintuneen arvomaailman vuorovaikutuksessa. Tapa, jolla arvot ilmenevät opetussuunnitelmassa onkin jälleen yksi esimerkki globaalin ja paikallisen yhdistymisestä. Arvokeskustelu nähdään tärkeäksi osaksi päätöksentekoa yhteiskunnassa, joka on muuttunut arvomaailmaltaan moninaiseksi. Arvoja ja esimerkiksi ihmisoikeuksien toteutumista valvotaan ylikansallisten toimijoiden toimesta, mutta valtiot ovat vastuussa itse omista päätöksistään, eikä niillä ole velvollisuutta noudattaa ohjeistuksia ja toimia järjestöjen asettaman paineen alla.

Opetussuunnitelman mukaan arvokasvatuksen merkitys ”korostuu maailmassa, jossa monimediainen tiedonvälitys, globaalit tietoverkot, sosiaalinen media ja vertaissuhteet muokkaavat lasten ja nuorten arvomaailmaa” (Opetushallitus 2014: 13). Tästä syystä halutaankin, että lapset oppivat tunnistamaan ja nimeämään kohtaamiaan arvoja ja tarkastelemaan niitä myös kriittisesti. Oppilaiden tulisi opetussuunnitelman mukaan rakentaa oma arvoperustansa (Opetushallitus 2014: 13). Arvokasvatus yhdistyykin osaksi aiemmin esittämäni kasvatusta kriittisyyden. Arvokasvatus toteutuu oppimalla yhteinen arvoperusta, jonka pohjalta lapset kasvavat elämään avoimina moninaisessa maailmassa. Lapsille pyritään luomaan avoin arvopohja, jonka pohjalta on mahdollista lähteä kehittämään tunnetaitoja ja edistää vastuullisen toiminnan toteutumista.

Kulttuurisen moninaisuuden ajatus on opetussuunnitelmassa läsnä, mutta tälläkin on useita puolia. Opetussuunnitelmassa mainitaan, että kulttuurinen moninaisuus on lähtökohtaisesti hyvä asia, mutta kaikkia asioita ei ihmisoikeuksien vastaisena tule hyväksyä (Opetushallitus 2014: 19). Tällaisella ajattelutavalla muodostetaan näkemystä toisista kulttuureista itseisarvoisesti ihmisoikeuksien toteutumisen kannalta ongelmallisina. Tällä luodaan kuitenkin harhaanjohtavaa kuvaa kulttuurin ja toteutetun politiikan välisestä suhteesta. Ihmisoikeuksien vastaiset rakenteet ovat tarkoituksenmukaista vallankäyttöä eivätkä osa kulttuuria. Vai määritetäänkö myös Suomen lain

mahdollistamat ihmisoikeusloukkaukset, joista ihmisoikeusjärjestökin muistuttavat vuosi toisensa jälkeen, suomalaiseen kulttuuriin kuuluviksi? Monikulttuurisessa valtiossa eri ryhmille asetetaan erilaisia vaatimuksia. Tätä voidaan kuvata kansalaisuuden eriytymisenä (differentiated citizenship) (Sharif 2004: 17). Samaa kehitystä kuvaa myös Katharyne Mitchell. Eriarvoistuminen ja ryhmien erkaantuminen on muuttunut sallitummaksi (Mitchell 2003: 400).

5. SUBJEKTIFIKAATION PÄÄMÄÄRÄ – TALOUSSUBJEKTI

5.1. Koulujärjestelmän rooli subjektien tuotannossa

Tässä osiossa muodostan opetussuunnitelmasta löytyneille teemoille toteuttamaani luokitteluun, sekä siihen kohdistamaani pohdintaan perustuvan tulkinnan nykyaikana luotavan ideaali-ihmisen luonteesta. Koulujärjestelmä toimii tärkeänä osana kansalaisuuden tuottamisen prosessia ja opetussuunnitelman uudistaminen on aina tähän ohjausjärjestelmään vaikuttamista. Kunkin aikakauden opetussuunnitelman tutkiminen onkin tapa tutustua siihen millaista valtiosubjektia tuolloin pyrittiin sen avulla luomaan. Koululla on tärkeä tehtävä lasten yhdistämisessä poliittiseen yhteisöön. Koulujärjestelmä toimii oleellisena osana kasvatettaessa lasta, koulun ollessa suuri vaikuttaja lasten elämässä. Koulu toimii oppimisympäristönä, jonka on tarkoitus tuottaa subjekteja, jotka täyttävät nykyajan yksilölle asetetut tavoitteet (Moisio & Kangas 2016: 269). Tässä osiossa tarkastelen millainen opetussuunnitelman keskiössä oleva valtiosubjekti on ja miten se muodostuu.

Koulujärjestelmä toimii yhtenä nykyaikaiselle hallinnalle oleellisena mittauksen, määrittelyn ja yhdenmukaistamisen välineenä. Koulujärjestelmän kokemat uudistukset kuten 1950-luvulla toteutettu peruskoulu-uudistus ovat olleet oleellisia tällaisen yhdenmukaisen hallinnan järjestelmän uudistamiselle. Kullakin toteutetuista uudistuksista on pyritty vastaamaan ajan tarpeisiin. Globalisaation hallitsemalla aikakaudella myös yhteiskunnalliset päämäärät ovat muuttuneet aiempaa kansainvälisemmiksi. Tätä on mahdollista tarkastella tutustumalla siihen millaisiksi OECD (2016) määrittää nykyaikana koulutusta muokkaavia trendejä julkaisussaan *Trends shaping education*. Tästä julkaisusta löytyvät trendit ovat globalisaatio, kansallisvaltion tulevaisuus, kaupunkien kehitys, perheen muutos sekä teknologian kehitys.

Globalisaation osalta julkaisussa keskitytään erityisesti siihen kuinka globalisaation mielletään aikaansaavan uudenlaisia mahdollisuuksia liikkuvuudelle ja taloudelle, mutta myös yhteiskuntiin kohdistuvien riskien ajatellaan muuttuvan. Globaalin identiteetin luominen nähdään keskeisimpänä tarpeena globalisaation määrittämänä aikana. Tämä näyttäytyi myös yhtenä keskeisimpänä teemana opetussuunnitelman painotuksissa. OECD esittää tällaiselta globaalilta kansalaiselta tarvittavan kielitaitoa ja kykyä luoda globaaleja taloudellisia yhteyksiä ja uusia mahdollisuuksia taloudelliselle yhteistyölle ja kasvulle. Kulttuurinen ymmärrys, innovatiivisuus ja luovuus määritetään keskeisimmiksi kyvyiksi tällaiselle yksilölle.

Kansallisvaltion osalta OECD:n julkaisussa keskitytään siihen kuinka nykyajan haasteet luovat paineita kansallisen budjetin tiukentamiselle. Oleelliseksi määrittyy myös kuinka kansalaiset onnistutaan kasvattamaan muuttuvan työelämän epävarmuuteen ja siihen kuinka kykeneviksi kansalaiset kasvavat päivittämään osaamistaan jatkuvasti talouden muutosten mukaisesti. Elinikäisen oppimisen tavoite määrittää tällaisen kansalaisen elämää. Myös yrittäjyyskasvatus näyttäytyy keskeisenä teemana.

Käsiteltäessä kaupunkien kehitystä ja perheen muutosta nousee esiin ajatus yksilön kasvamisesta yhteiskunnan tuottavaksi jäseneksi kokonaisvaltaisen koko elämää määrittävän kehityksen myötä. Yksilön kehitystä määrittää jatkuva inhimillisen pääoman kerääminen. Tämä tapahtuu aina varhaislapsuudesta lähtien muun muassa perheen, asumisympäristön, vapaa-ajan sekä ympäristön kasvua edistävien tekijöiden yhteisvaikutuksesta. Nykyajan haasteisiin tarvittavalla tavalla vastaava yksilö syntyy koko elämän mittaisen kehityksen myötä. Roolinsa tässä kehityksessä ajatellaan olevan niin perheellä, kaupungilla, yrityksillä, sosiaalisella ja fyysisellä ympäristöllä kuin myös suurelta osin koululla.

Teknologian kehityksen osalta julkaisussa keskitytään erityisesti siihen kuinka kansalaisten kasvatuksessa vastataan haasteisiin teknologian käyttöönotossa ja siinä kuinka kriittisyyteen kasvattaminen onnistuu. Myös teknologiset taidot määrittyvät OECD:n määrittämälle uudelle kansalaiselle oleellisiksi.

OECD:n on vaikutusvaltainen taho myös Suomessa, ja sen edistämä ajattelumalli on otettu yhä vahvemmin malliksi koulutuksen kehitykselle. Vertailemalla OECD: esittämiä kehitystarpeita ja opetussuunnitelmasta tekemiäni löydöksiä voidaan huomata että nämä samat teemat toistuvat keskeisimpinä kansalaisen tuottamisen tavoitteina. Tältä osalta voidaan ajatella Suomen olevan kansainvälisissä kehitystrendeissä mainiosti mukana.

Nykyinen opetussuunnitelma on seurausta historiallisesta kehityksestä: poliittiset järjestyksen muutokset, muutokset tavoissa valtion yhdistämiseen, tilallisuuden muutokset sekä vaihtuvat poliittiset voimasuhteet muodostavat tilallisen ja ajallisen muodostelman, joka on aivan omankaltaisensa. Aiemmat kehityskulut synnyttävät ainutlaatuisen tilanteen, jossa tietynlaiset muutokset mahdollistuvat tai estyvät. Eri rationaliteetit vaikuttavat yhä, mutta nyt keskityn opetussuunnitelmasta keskeisemmäksi tulkitsemaani uusliberaaliin rationaliteettiin, joka muodostuu globaalin hallintavallan sekä konsensuksen kautta siitä kuinka valtiopolitiikkaa tehdään kansallisen kilpailukyvyyn lisäämiseksi (Moisio 2012: 48). Yksilön kannalta tämä tarkoittaa tavoitetta luoda talousvetoinen subjekti.

Opetussuunnitelmasta löytyvä ideaali-ihminen on yksilö, joka täyttää kaikki opetussuunnitelman asettamat vaatimukset sekä edistää itseensä kohdistaman hallinnan kautta itselleen tärkeitä asioita. Yksilöstä on tarkoitus muodostua opetussuunnitelman kuvaama ideaali-ihminen onnistuneen subjektifikaation myötä. Ideaali-ihmiselle muodostuu tällä tavalla opetussuunnitelman taustalla vaikuttavien pyrkimysten kannalta hyödyllinen minäkuva. Koulutuksen sisältöihin vaikuttamalla pyritään ohjaamaan lasten luonnetta ja motivaatiota, jotta he tulevaisuudessa eläisivät tavalla, joka toimii yhteiskunnallisia tavoitteita edistäen.

Kansalaisuuden tuotannon tavoittelemalla ideaali-ihmisen tulee olla kehittynyt oikeanlaiseksi taidoiltaan, ajatuksiltaan, lojaaliudeltaan ja motivaatioiltaan, jotta hän pystyy toteuttamaan kokonaisvaltaista vaatimusta oman itsensä hallinnasta. Ei riitä, että yksilö on koulussa oppinut tarvittavat taidot ja tietää halutut asiat, joiden avulla edistää elämäänsä peruskoulusta valmistumisen jälkeen, vaan hänen tulee myös nähdä maailma oikealla tavalla. Ideaali-ihminen on tarkoituksellisten hallinnan päämäärien sekä onnistuneen subjektifikaation lopputulos. Määritän tämän nykyisen subjektiuden tuotannon tavan tavoitteeksi talousvetoisen subjektin. Tässä kappaleessa tulen esittämään millainen tämä yksilö on sekä millä tavoin tällaista subjektia on pyritty edistämään. Ennen tätä tulen kuitenkin vielä lyhyesti keskittymään tapaan, jolla yksilöitä yhdistettiin valtion 1970-luvulla. Toteutan tämän tutustumalla 1960- ja 1970-lukujen vaihteessa luotuun peruskoulun opetussuunnitelmaan. Luon kontrastia nykyaikaan. Mitä eroja ja yhtäläisyyksiä valtiosubjektin luomisessa on eri aikoina?

5.2. Vuoden 1970 diskurssien tarkastelua peruskoulun opetussuunnitelmaan tutustumalla

1970-luvulla globaali kehitys, kasvun rajat, ympäristön kantokyky ja ihmisten kestävä elämäntapa muodostuivat aikakautta kuvaaviksi teemoiksi. Tämä on huomattavissa myös vuoden 1970 opetussuunnitelman suurella keskittymisellä tähän. Globaalin kestävyys ja taloudellisen kasvun välinen ristiriita määrittyi aikaa kuvaavaksi teemaksi, joka vaikutti väistämättä myös siihen millaisia kansalaisia tuona aikana pyrittiin luomaan. Opetussuunnitelman sisällöistä löytyykin ristiriitoja globaalin kestävyysajattelun ja talouden perusteella tapahtuvan kansalaisen tuotannon vaatimusten välillä.

1970-luku määritetään usein hyvinvointivaltion tärkeäksi kehityskaudeksi. Hyvinvointivaltioajattelu onkin yksi tärkeistä kansalaisuuden luomiseen vaikuttavista teemoista. Opetussuunnitelmassa on mukana vahva ajatus hyvinvointivaltiosta ja myös siitä kuinka yhteiskunta itsessään ja siihen sopeutuminen saattaa olla vaikeaa ja aiheuttaa yksilölle ongelmia. Suunnitelmassa keskitytäänkin runsaasti siihen kuinka saataisiin yhdistettyä yksilöiden biologiset tarpeet ja kansalaisuuteen kasvattaminen. Erilaiset yksilöt halutaan tämän puhettavan mukaan ottaa huomioon koulutyössä, jotta heistä saataisiin tehtyä täysivaltaisia yhteiskunnan jäseniä. Ihmisen biologian huomioon ottaminen onkin yksi tärkeistä opetussuunnitelmaa hallitsevista teemoista.

Opetussuunnitelmassa tulee ilmi ajatus siitä että taloudellinen tehokkuusajattelu ei saisi täysin hallita opetussuunnitelmaa. Kulttuuriympäristö ja lasten biologiset tarpeet halutaan sovittaa yhteen. Yhteisöelämän kasvavat vaatimukset sekä monipuolisen elinkeinoelämän ja kulttuurin edistäminen eivät voi opetussuunnitelman mukaan täysin hallita tavoitteiden asettelua (Peruskoulun opetussuunnitelmakomitea 1971: 24). Tiedostetaan, että yhteiskunta ja yksilön luonteeseen sopimattomat toimintatavat voivat vahingoittaa lasta. Syy laitetaan yhteiskunnan ja koulutuksen sopimattomuuden vastuulle, ei yksilön omalle vastuulle, kuten nykyisissä puhetavoissa tapahtuu. Nykyaikaa määrittää yksilön vastuu omasta itsestään ja ajatus, että yksilö on itse syyllinen, jos ei pysty sopeutumaan tilanteeseensa tai yhteiskuntaan yleensä. Vuoden 1970 peruskoulun opetussuunnitelmassa huomioidaan sen sijaan, että yksilöihin vaikuttavat ja eroja oppilaiden välillä aikaansaa sosiaalinen asema, fyysinen kehitys ja kasvu ympäristö (Peruskoulun opetussuunnitelmakomitea 1971: 133). Nykyinen uusliberaali ajattelu kiistää yhteiskunnan, yhteiskunnallisen aseman ja kasvu ympäristön vaikutuksen yksilöön. Jokaisella ajatellaan olevat yhtäläiset mahdollisuudet.

Opetussuunnitelmassa kirjoitetaan, että ihmisten ja kansojen kilpailu elintasosta ja suuremman tehokkuuden tavoittelu työelämässä ja koulutuksen organisoinnissa saa aikaan kovenevaa kilpailua, kovuutta, itsekkyyttä ja häikäilemättömyyttä. Myös vapaa ajan viettämisestä kirjoitetaan tulevan epäinhimillistä (Peruskoulun opetussuunnitelmakomitea 1971: 233). Opetussuunnitelmassa todetaan, että tällainen kehitys ei voi jatkua!

Opetussuunnitelmassa väitetään koululaitoksen olleen tehokkuusajattelun vallassa (Peruskoulun opetussuunnitelmakomitea 1971: 234). Kestävyyttä painottavassa järjestyksessä tästä tehokkuusajattelusta on päästävä pois. Tehokkuusajattelun sijaan korostetaan yksilöllisyyden ja sosiaalisen kasvatuksen merkitystä. Koulun tulisi tästä huolimatta olla riittävän tehokas. Opetussuunnitelmassa kirjoitetaan esimerkiksi, että olisi epärealistista kieltää kilpailun käyttö yhtenä koulutuksen välineenä, sillä eletään maailmassa, jossa joka tapauksessa on yksilöiden välistä kilpailua (Peruskoulun opetussuunnitelmakomitea 1971: 234). Ajatus siitä, että taloudellinen tehokkuusajattelu ei saisi täysin hallita toimintaa, eroaa suuresti nykyisestä uusliberaalista ajattelusta. Talouden suurta roolia ei nähdä nykyaikana huonona asiana. Taloudellinen kasvu ja kehitys nähdään yhteiskunnan pelastavana voimana, eikä huolen kohteena. Sen ajatellaan yhdessä teknologian kehityksen kanssa ratkaisevat myös 1970-luvulla runsaasti huomiota saaneet globaalit ongelmat.

Suuri ero eri aikojen tavoissa yhdistää kansalaisuuteen ja määrittää yksilön yhteiskunnallista roolia on, että 1970-luvun puhetavoissa työ ja vapaa-aika erotetaan toisistaan. Vuoden 1970 opetussuunnitelmassa kirjoitetaan, että oppilaita ei kasvateta työelämän palvelukseen vaan myös yhteistoimintaan ja vapaa-ajan yhteiskuntaan (Peruskoulun opetussuunnitelmakomitea 1971: 54). Nykyään sen sijaan myös vapaa aika määrittyy yksilön inhimillisen pääoman kehittämisen alueeksi, joka tähtää työelämässä menestymiseen.

Vuoden 1970 opetussuunnitelmassa tulevaisuus määritetään teemojen kautta, joita ovat muun muassa globalisaatio ja lisääntyvä kansainvälisyys sekä maailman teknillistyminen (Peruskoulun opetussuunnitelmakomitea 1971: 23). Luodaan myös tarinaa kehityksestä, joka muodostuu yhteisöelämän kasvavien vaatimusten, monipuolisen elinkeinoelämän ja kulttuurin kautta (Peruskoulun opetussuunnitelmakomitea 1971: 24). Teknologian kehityksen teemaan yhdistyy ajatus tietojen nopeasta vanhenemisesta ja propagandan uhasta. (Peruskoulun opetussuunnitelmakomitea 1971: 27). Teknologia määritetään uhkien ja mahdollisuuksien kautta. Nämä teemat ovat hyvin samankaltaisia kuin nykyaikaa hallitsevat.

Oppilailla on vuoden 1970 opetussuunnitelmassa vastuunsa yhteiskunnan jäsenenä, työntekijöinä, kansalaisina ja perheenjäsenenä. Heillä on myös vastuu instituutioiden kehittämisestä. Tämä ei tapahdu opetussuunnitelman mukaan itsetarkoituksena, vaan välineenä yhteiskunnallisten tavoitteiden saavuttamiseksi (Peruskoulun opetussuunnitelmakomitea 1971: 40). Yksilö ei ole vain itsenäinen subjekti, vaan hänet tulee kasvattaa oman isänmaan ja ihmiskunnan vastuunalaiseksi jäseneksi (Peruskoulun opetussuunnitelmakomitea 1971: 32). Opetussuunnitelman sisältö muodostuu aikaa määrittävistä rationaliteeteista käsin, joista yksi tärkeimmistä on globaalin kestävyys rationaliteetti. Globaalin kestävyys rationaliteetilla on myös suuri vaikutus opetussuunnitelmasta löytyvään eettisiin ja sosiaalisiin tavoitteisiin. Yksilöitä yhdistetäänkin 1970-luvun opetussuunnitelmassa yhteiskuntaan painottaen myös sosiaalisen kestävyys, eettisyyden ja vastuullisuuden merkitystä. Näitä tekijöitä painotetaan opetussuunnitelmassa irrallisina talouden sfääristä. Sosiaalisen eheyden ja hyvinvoinnin ajatellaan edistävän yhteiskunnan hyvää. Ihmisille ja kansalle tuotettu hyvä on opetussuunnitelman mukaan valtion hallinnan itsetarkoitus, ei talouskasvu. Puhetavat ovat kokeneet tästä ajasta suuria muutoksia.

5.3. Miten talousvetoinen subjekti muodostuu ja millainen se on?

Uusliberaalissa rationaliteetissa valtion tehtävät vähenevät ja sen keskeisimmäksi tehtäväksi muodostuu huolehtia kansallisen kilpailukykyyn kasvattamista. Valtion tehtäväksi jää kilpailla muiden valtioiden kanssa. Katharyne Mitchell (2003: 388) esittää kuinka uusliberalismin myötä globaali kilpailukyky on muodostunut tärkeimmäksi hallinnan päämääräksi. Pyrittäessä edistämään globaalia kilpailukykyä julkisten menojen laskeminen on noussut tärkeäksi yhteiskunnalliseksi päämääräksi. Yksilön osalta tavoitteena on globaalisti orientoituneen yksilön luominen.

OECD määrittää, että valtion taloudellinen kasvu vaatii inhimillistä pääomaa, oikeanlaisen demografian, teknologisia innovaatioita, avointa kauppaa sekä talouden kasvun mahdollistavia poliittisia ja laillisia systeemejä (Keeley 2007: 32). Tässä yhteydessä kansalaisen tehtäväksi jää omalla toiminnallaan mahdollistaa valtion kilpailukykyyn lisääminen. Tämän he toteuttavat sijoittaen tietoisesti itseensä parantaakseen taloudellista statustaan (Keeley 2007: 31). Taloussubjekti hallitsee koko elämänsä taloudellisen järjestyksen kautta. Sekä valtioiden että yksilöiden toiminta on talouden logiikan mukaan määrittyvää.

Taloussubjektin kohdalla yksilön tapa olla kansalainen kaventuu. Kaikki yksilön elämänaalueet määräytyvät talouden logiikan kautta. Wendy Brown (2015) kirjoittaa tästä ekonomisaationa. Tämä

ekonomisaatio koskee sekä poliittisen järjelyn muutosta että yksilön muuttuvaa roolia tämän logiikan kautta muodostuvassa yhteiskunnassa. Homo economicus määräytyy inhimillisen pääoman kautta, jota hänen tulee taloudellisella rationaalisuudella kasvattaa (Brown 2015: 33). Yksilöitä kasvatetaan uudenaikaisina kansalaissubjekteina, joiden tarkoitus on toimia taloutta edistäen (Mitchell 2003: 390). Yksilö on omasta toiminnastaan vastuussa itselleen, valtiolle sekä yrityksille (Brown 2015: 37).

Käytettävillä puhetavoilla pyritään edistämään tietynlaisen kehityksen eteenpäin viemistä. Puhetavat yrittäjähenkisyydestä, aktiivisuudesta, taloudesta, globaalista, yrityksistä sekä ajatusten kuten kehitys, muutos ja pakko kautta saadaan vietyä eteenpäin poliittisia reformeja, joiden kautta saadaan entiseltään säänneltyä yksilöiden toimintaa sekä määrättyä toivotunlainen toiminta halutuksi, kannattavaksi ja mahdolliseksi. Maailma on myös määritetty nopeasti kehittyväksi, kehittyvän teknologian, rajallisten resurssien ja talouden määrittämäksi. Nykyaikana aiemman hyvinvointiyhteiskunnan säilyttäminen saadaan vaikuttamaan mahdottomalta. Määritetyssä maailmassa yksilön on mahdollista huolehtia vain itsestään.

Taloussubjektin luominen muodostuu kehityksessä, jossa keskitetyn valtion, hallinnan, mittaamisen ja valvonnan teknologioiden sekä muuttuvan hallinnan rationaliteetin toimesta suomalaisia lapsia pyritään kehittämään talousvetoisiksi subjekteiksi. Kehitetyn kansallistunteen ja identiteettiin pohjautuen saadaan yksilölle aikaan halu tuottaa valtiolle jotain. Ylikansallinen taso ja yritykset ovat tämän lisäksi saaneet suuremman merkityksen samaistumisen kohteina. Uusliberaali järjely näkee että yksilöiden oman hyödyn tavoittelun, joka on tehty vaadittavaksi ja jopa pakolliseksi olosuhteiden myötä, kautta syntyy valtiolle suurin hyöty.

Nyt tarkastelen millainen uusliberalismin logiikan mukaan toimiva yksilö on ja miten se vaikuttaa yksilön luonteeseen. Tulen tarkastelemaan teemoittelusta löytämiäni taloussubjektia määrittäviä teemoja, lopuksi kooten tiivistelmän siitä millainen taloussubjekti on. Keskityn aihealueisiin, jotka ovat:

1. Inhimillisen pääoman, kansallisen kilpailukyvyn ja taloudellisen kasvun yhteys
2. Globalisaatio ja kansainvälinen orientaatio
3. Yksilön rooli maailman muutoksessa
4. Ideaali-ihmisen elämälleen asettamat tavoitteet. Tiivistelmä taloussubjektista

Kappaleiden esittely etenee niin että yhdistän aiheen ensin uusliberaalin rationaliteetin puhetapoihin ja ajatusmaailmaan. Kaikkia näitä teemoja lähestytään hallinnan tasolla niiden problematisoinnin keinoin. Esitetään ongelma, kehitystarve tai puute suomalaisessa yhteiskunnassa tai yksilöiden luonteessa. Tämä ongelma yhdistetään sen jälkeen puhetapoihin valtion pärjäämisestä ja selviytymisestä. Lähestyn siis kutakin taloussubjektia määrittävää teemaa sitä perustelevan diskursiivisen peruskuvion kautta.

5.3.1. Inhimillisen pääoman, kansallisen kilpailukyvyn ja taloudellisen kasvun yhteys,

Yksilöstä muodostuu ainoastaan markkinatoimija uusliberaalin rationaliteetin soveltaessa markkinalogiikkaa kaikkiin ihmisen elämänalueisiin. Muodostuessaan inhimillisestä pääomasta, yksilö pyrkii taloudellisella rationaalisuudella kartuttamaan sitä, ja samalla vahvistamaan kilpailuasetelmaansa ja hankkimaan kaikilla elämänalueillaan itselleen niin kutsuttua portfolioarvoa (Brown 2015: 33). Tämä näkemys näyttäytyy kautta opetussuunnitelmasta löytämieni teemojen sekä toimii yhtenä keskeisimmistä osista talousvetoisen subjektin käyttäytymistä määrittävistä lainalaisuuksista.

Nyky-yhteiskunta ja -yksilö muodostuvat osaamisen ja luovuuden ajatuksen kautta. Tämä koskee suoraan taloussubjektia, jonka tulee olla itseään kehittäessään innovatiivinen. Osaamisen ja luovuuden diskurssin mukaan Suomen tulee pärjätä innovaatioilla. Kansainvälinen taloudellisen selviytyminen väitetään vaativan tätä (Moisio 2012: 219). Innovatiivisuuden ja yrittäjähenkisyyden merkitystä painotetaan tässä diskurssissa jatkuvasti ja niiden puutteesta väitetään johtuvan Suomen jämähtäminen menneisyyteen. Tästä syytetään erityisesti rajoittavia normeja ja sääntelyä, jotka eivät mahdollista innovatiivisuuden toteutumista eivätkä yksilön oman itsensä kehittämistä ja inhimillisen pääoman kartuttamista. Käytetyillä puhetavoilla perustellaan toteutettavia muutoksia.

Innovatiivisuuden yhteiskunnassa uudenlaiset yksilöt kilpailevat innovatiivisuudella. Tämä osaamista, innovaatioiden ja teknologian merkitystä korostava ajattelutapa näyttäytyy läpi opetussuunnitelman. Tämä yrittäjähenkinen yksilö on aina halukas kehittämään itseään tavoitteellisesti ja oppimaan uutta. Tämän hän toteuttaa omaehtoisen motivaationsa kautta suunnitelmallisesti ja vastuullisesti. Ideaaliyksilö tuntee itsensä ja kiinnostuksenkohteensa ja on valmis tekemään niiden eteen töitä, sekä on valmis päivittämään omaa osaamistaan jatkuvasti.

Luova ja innovatiivinen yksilö löytää aina mahdollisuuksia itseinnovointiin sekä oman työelämäkompetenssinsa parantamiseen.

Thomas Lemke esittää, että sosiaalisia ongelmia ei pyritä enää ratkaisemaan puuttumalla niihin yhteiskunnan tasolla, vaan tähän pyritään ohjaamalla yksilöiden itseensä kohdistamaa hallintaa (2002: 59–60). Myös opetussuunnitelmasta löytyvä usko yksilöiden vaikutusmahdollisuuksiin, jaksamiseen, ja asennoitumisen merkitykseen on valtava. Ideaali-ihminen tarvitsee tällaista asennetta oman elämänsä yrittäjänä ja elin-ikäisenä oppijana. Erityisen tärkeää on, että yksilön näkemys omasta itsestä muodostuu positiiviseksi ja aktiivista toimintaa edistäväksi. Ihmisten voimavarat nähdään oman elämän yrittäjyyttä painottavassa ajattelutavassa rajattomina ja omien rajojen ajatellaan johtuvan motivaation puutteesta..

Tavoite ideaali-ihmisestä määrittää väistämättä ne ihmiset, jotka syystä tai toisesta eivät pysty toteuttamaan asetettuja tavoitteita, toisia huonommiksi. Tämän lisäksi ideaali-ihmisen ajatuksen taustalla vaikuttava ajattelutapa sallii sisäänrakennetusti epätasa-arvon luonnollisena yksilöiden taidoista ja ahkeruudesta kumpuavana ominaisuutena. Mitchell (2003: 400) kuvaa kuinka eriarvoisuus on määrittynyt sallittavaksi ja ryhmien välisiä eroja ei pidetä enää samanlaisena ongelmana kuin ennen. Luotaessa vahvaa ideaalia luodaan myös väistämättä vahvaa eksklusiota. Wendy Brown (2015: 38) esittää eriarvoistumisen hyväksymisen tapahtuneen yksilön arvon määrittäessä hänen inhimillisen pääomansa kautta.

Nyky aikaista hallintaa toteutetaan ihmisten näennäisen vapauden kautta. Vapaus, eston sijaan, nähdään tehokkaampana tapana ohjata yksilön toimintaa toivottuun suuntaan. Vapauden ajatus on myös opetussuunnitelman rakentaman yksilön ideaalin toimintaa ohjaava voima. Ideaali-ihminen toimii tämän vapauden ajatuksen pohjalta pitäen vapautta tärkeimpänä maailmaa ja elämää määrittävänä arvona. Vapauden ajatuksen mukaan toimiva yksilö odottaa myös muilta vapautensa kunnioittamista. Ideaali-ihminen on itsenäinen mutta myös vastuunsa tunteva yksilö. Yksilö on lojaali, tottelevainen ja hänelle tärkeitä asioita eteenpäin vievä. Hänellä tulee olla luottavainen ja edistysuskoinen asenne tulevaan. Tämä on erityisen tärkeää, jotta yksilö hyväksyisi yhteiskuntaan kohdistetut muutokset ilman vastaväitteitä. Yksilöiden luottavaisuus on välttämätön osa uusliberaalin kehityksen edistämistä. Tämä on kapitalistisen taloudellisen logiikan mukaan määrittäytyvässä maailmassa välttämätöntä, sillä yksilöiden luottamus talouteen ja omaan asemaan mahdollistaa talouden kasvun.

Luottamusta rakennetaan erilaisin keinoin edistämällä yhtenäisyyttä ja luomalla edistysuskoa. Koulussa pyritään edistämään yhtenäistä kansalaisuuden tarinaa ja tätä yhtenäisyyttä rikkovilta

voimilta pyritään suojautumaan. Ideaali taloussubjekti uskoo, että hänelle on kaikki mahdollista, eikä mikään muu ole esteenä hänen menestykselleen kuin hän itse. Hän uskoo mahdollisuuksien tasa-arvoon ja siihen että kaikki muutkin toimivat rationaalisesti omaa etuaan edistäen. Luottamusta lisää, että maailmaa hallitseva talous nähdään ennalta arvattavana ja mahdollisena hallita. Jokainen saa tällaisessa maailmassa mitä ansaitsee.

5.3.2. Globalisaatio ja kansainvälinen orientaatio

Uusi opetussuunnitelma luotiin aikana, jona talouden tilallisuus kävi läpi suuria muutoksia. Globaali markkinoiden, teknologioiden ja väestön virtaus luovat yhdessä uusia mahdollisuuksia, ja nämä tilan ja ajan muutokset synnyttävät jatkuvasti uusia yhteyksiä ylikansallisten toimijoiden välille (Engin 1999: 94, Ong 2006: 499). Tapahtuessaan tämä kehitys rikkoi aiemman kansalaisuuden yhtenäisyyden ja määritteli sen yleismaailmallisten voimien mukaan toimivaksi (Ong 2005, 2006)). Tämä kehitys muutti samalla kansallista samaistumisen kohdetta aiempaa enemmän globaalin eikä kansallisen talouden pohjalta määräytyväksi. Ylikansallisuus ylittää ja uudelleenjärjestää valtion ja kansalaisuuden rajoja (Moisio & Kangas 2016: 269). Kansalaisuus ei kiinnity enää samalla tavalla alueeseen, vaan toimii laajempien lainalaisuuden mukaan. Seurauksena nykyaikaista kansalaisuutta määrittävät enenevässä määrin universaalit normit: talous, uusliberalistiset arvot ja ihmisoikeudet (Ong 2006: 500). Koululaiset toimivat hallinnan kohteina uudenlaisen kansalaisen ideaalin luomisessa.

Globaalia muutosta ja sen asettamaa kehitystarvetta käytetään uusliberaalin rationaliteetin määrittämässä diskurssissa yhtenä tärkeimmistä toimintaa ja muutosta perustelevista voimista. Yhdistettäessä globaalin kehityksen diskurssiin kansallisen tarpeen puhetapoja perustellaan muutos kohti uusliberaalin talouden lainalaisuutta, jossa valtion rooli on pärjätä kansainvälisessä kilpailussa. Tässä puhetavassa toistuvat opetussuunnitelmastakin löytyneet teemat kansainvälisyyden tarpeesta, globaalin orientaation sisäistämisestä, tarpeesta kehittyä teknologian ja osaamisen kautta sekä tavoista, joilla yksilöitä yhdistetään valtioon sekä toimimaan roolissaan itseään kehittäen ja kaikkensa tehden, kehittääkseen itseään valtiota sekä yrityksiä varten (Brown 2015: 37)..

Globalisaation puhettavan ja uusien taloudellisten tilojen muodostuessa kansalaisuus käy läpi muutosta identifikaation kohteen samalla levitessä laajemmalle ja paikalliseen identifioitumisen

tavan muuttuessa uusliberaalin rationaliteetin määrittämän taloudellisen rationaalisuuden mukaan määräytyväksi. Kansalaisia yhdistetään kansalaisuuden kollektiiveihin ja kansalliseen yhteisöön sekä toimimaan niissä vastuullisesti mukana. Kansalaisia yhdistetään uuden kansalaisuuden aikana aiempaa laajempaan verkostoon ja identiteettiin. Kansainvälisyyden puhetavoissa on huomattavissa muutoksia. Katharyne Mitchell (2003: 392) kuvaa kehitystä, jossa aiemmasta monikulttuurisuuden tavoitteesta, osana kansalaisuutta sekä kansallista kehitystä ja yhtenäisyyttä, jolla pyrittiin kansalliseen hyötyyn eroista huolimatta, on siirrytty ajattelutapaan, jossa monikulttuurisuus on muuttunut ulospäin suuntautuvaksi ja määrittänyt strategisen hyödyn tavoittelun pohjalta. Tällä tavalla muodostuvat myös opetussuunnitelmasta löytyvät kansainvälisyyden puhetavat. Opetussuunnitelmassa monikulttuurisuus ja kansainvälisyys ovat hyödyn tavoittelua ja rationaalista toimintaa. Opetussuunnitelma luo ideaalia yksilöstä, joka tavoittelee kansainvälissä maailmassa taloudellista hyötyä.

Talousvetoinen subjekti on globaalisti orientoitunut toimija, joka kansainvälisyyden kautta pyrkii kehittämään itseään sekä laajentamaan sosiaalisia verkostojaan. Taloussubjekti ymmärtää talouden ylikansallisen luonteen sekä yhteistyön välttämättömyyden. Samanlainen strategisen kansainvälisyyden ajatus on havaittavissa kun Popkewitz (2009: 225) kuvaa uusliberaalin poliittisen rationaliteetin ideaaliyksilöä "keskeneräisenä kosmopoliittina". Sopeutuessaan muuttuviin tilanteisiin itseään kehittäen ideaali-ihminen vastaa tilan muutokseen ja omaksuu globaalin orientaation. Epävarmuuden ja muutoksen puhetavat saavat aikaan ajatuksen siitä että muuttuvassa maailmassa jää yhä enemmän yksilön vastuulle vastata tulevaisuuden haasteisiin, kehittää itseään ja samalla myös saada toiminnastaan mahdollisimman paljon hyötyä.

Tällainen ihminen on opportunisti, joka saa käännettyä muutoksen mahdollisuudeksi. Hän pyrkii kansainvälisyyden kautta paikallisiin hyötyihin. Ideaali-ihminen on kielitaitoinen ja rohkeasti kansainvälinen. Hän ymmärtää kansainvälisyyden merkityksen taloudelle, mutta hänen lojaliteettinsa löytyvät Suomen rajojen sisäpuolelta. Tulevaisuuteen ja kansainvälisyyteen keskittyästä ajattelutavasta huolimatta yksilö ei unohda paikallista kulttuuriperintöään ja historiaansa. Paikallisesta orientaatiosta huolimatta yksilöllä riittää huomiota myös kansainvälisille ongelmille ja hänen tulee turvata talouden tulevaisuus meillä ja muualla, samalla hyötyen siitä taloudellisesti. Ideaali-ihminen on omaksunut topologisen tilallisen orientaation,

Ylikansallisessa maailmassa, myös arvot muodostuvat yleismaailmallisiksi. Ideaali-ihmisen tulisi ottaa kaikessa päätöksenteossa huomioon kestävä kehitys, huomioda ihmisoikeudet ja tukea monikulttuurisuutta. Ideaali-ihmisen roolina on kasvaa tulevaisuuden ongelmien ratkaisijaksi

(Popkewitz et al. 2007: 27). Nämä kaikki ovat kuitenkin monimerkityksellisiä käsitteitä ja niitä voidaan pyrkiä edistämään eri tavoin. Uusliberaali rationaliteetti hahmottaa nämä kaikki taloudellisen logiikan kautta. Myös arvomaailma kokee ekonomisaation. Talousvetoinen subjekti omaksuu tämän arvomaailman.

5.3.3. Yksilön rooli maailman muutoksessa

Yhteiskunnallista keskustelua hallitsevat usein puhutavat maailman muutoksesta ja muutoksiin sopeutumisen tarpeesta. Muutosten väitetään olevan seurausta talouden ja kansalaisuuden läpikäymistä tilan muutoksista. Muutoksilla määritetään olleen vaikutuksensa myös Suomen talouteen. Yhteiskuntaan kohdistuneiden paineiden pohjalta on muodostettu uusliberaalin rationaliteetin pohjalta tarina siitä kuinka Suomen talous on ongelmissa ja tarjottu ratkaisu siihen millä tavoin ongelmiin tulisi vastata. On luotu tarina siitä, mitkä suomalaisen yhteiskunnan, työelämän ja yksilöiden nykyaikaan sopimattomat ominaisuudet ovat saaneet aikaan yhteiskunnan tämänhetkiset ongelmat. Tähän on vastattu tarjoamalla vaihtoehtoinen tarina siitä millä Suomi saataisiin niin sanotusti nousuun. Ongelmia ei voida käytettyjen puhetapojen mukaan ratkaista ilman yksilöiden muuttunutta asennetta elämään, työhön ja yhteiskuntaan.

Monimutkaistumisen diskurssissa määritetään tarkkaan ratkaisu Suomen pärjäämiseksi ja sille mitä toimia sen eteen tulee tehdä. Tämä monimutkaistumisen ja uudenlaisen kompleksisuuden puhetapa on myös yksi vahvimista uusliberaalin rationaliteetin tavoista perustella tarvittavia muutoksia. Tällaisessa maailmassa yksilön innovatiivisuus nähdään välttämättömäksi ominaisuudeksi.

Tässä kompleksisessä maailmassa Suomen rooliksi on määritetty identiteetti tietotyön ja korkean teknologian alojen maana. Tämä sopii hyvin yhteen uusliberalismin rationaalisuuden ajatuksen kanssa. Taloudellista rationaalisuutta pyritään edistämään koulutyön osalta keskittymällä esimerkiksi projekteihin, yhteyksiin ja ohjelmointiin. Näihin asioihin keskittyminen on pyrkimystä rationaalisuuteen ja laskelmoivaan toimintaan, jonka pohjalta ideaali-ihminen voi hallinnoida itseään uuden kansalaisen ideaalin mukaan. Rationaalinen yksilö osaa hallita itseään talouden sääntöjen pohjalta niin että ne johtavat oikeisiin valintoihin riippumatta erilaisista kehitystä jarruttavista tekijöistä. Tällä tavalla pyritään pääsemään eroon kaikesta vanhasta ja kehitystä jarruttavasta. Ideaali-ihminen on yksilö, joka edistyksellisesti toimii näiden arvojen eteen kaikilla elämän osa-alueilla. Ideaali-ihmisen tulee olla rationaalinen ja laskelmoiva toimija, joka elää elämänsä hyötyä maksimoiden ja tehden taloudellisesti rationaalisia päätöksiä. Yksilö hallitsee

myös omat tunteensa. Hänen tulee osata toimia tietoyhteiskunnan osana myös kriittisyyttä käyttäen ja ymmärtäen kuinka vastuullinen toiminta muodostuu.

Tämän ajattelutavan pohjalta esitetään myös työelämän tarpeiden muuttuneen. Opetussuunnitelma pyrkii hallinnan teknologiana luomaan yksilöitä, jotka toimivat tulevaisuuden yhteiskunnassa tarvittuina yksilöinä. Näiden puhetapojen ja niiden pohjalta toteutettujen uudistusten pohjalta toteutetaan uudenlaisen työntekijäyksilön ohjelmoiminen. Työn ja vapaa-ajan erot häivytetään. Ideaali-ihminen asettaa työelämässä menestymisen elämänsä tärkeimmäksi päämääräksi. Hän pärjää nykyisessä työelämän epävarmuudessa, hän on ulospäin suuntautunut ja aktiivinen, ja hänen osaamisensa vuorovaikutustilanteissa kaikilla elämän osa-alueilla on esimerkillistä. Ideaali-ihminen löytää kodin ja yhteisön koulun yhteisöllisestä oppimisesta. (Popkewitz et al. 2007: 26). Koulun päätyttyä oppilaan on vaivatonta siirtyä työyhteisön osaseksi toimimaan jo koulussa oppimallaan tavalla. Lapset harjoittelevatkin jo koulussa tulevaisuuden työelämän rooleja varten. Samaistumista juuri kouluyhteisöön edistää, että lapset viettävät entistä vähemmän aikaa perheidensä kanssa, sillä myös vapaa ajan harrastukset määrittyvät yhä tärkeämmiksi itsen kehittämisen areenoiksi. Yksilö kasvaa elämään, jossa hän kehittää itseään vapaa-ajalla ja tuntee olevansa kotona työyhteisössä.

Työntekijäyksilön luominen on myös osa yleisempää subjektien luomista. Muodostamalla tietentyyppejä subjekteja pyritään yksilöistä luomaan laajemminkin uusliberalismin ihanteiden mukaisia. Työelämän kokemien muutosten seurauksena, poliittisen päätöksenteon keskiöön nousi aiempaa enemmän työelämän ja yritysten tarpeiden ajaminen. Tämä on tarkoituksellista hallintaa suuntaan, jonka tarkoituksena on esimerkiksi vähentää julkista hallintoa, sääntelyä sekä edistää yksityistämistä. Näin on väitetty pyrittävän saamaan vaikeuksissa olleet suomalaiset yritykset sekä kansallinen talous kuntoon. Asettamalla tavoitteita, joiden taakse suurin osa kansasta asettuu, on saatu esitetyille yhteiskunnallisille muutoksille oikeutus. Yhteiskunnallisten tavoitteiden pohjalta on myös määritetty opetussuunnitelmalle tehtävät muutokset, sekä myös se millaista yksilön ideaalia opetussuunnitelma tuottaa.

Opetussuunnitelman tavoitteissa korostetaan moninaisuutta ja jokaisen yksilön omien kykyjen valjastamisen merkitystä heidän omista lähtökohdistaan, riippumatta esimerkiksi lapsen sukupuolesta (Opetushallitus 2014: 169). Koulu ei pyri luomaan lapsista keskenään identtisiä. Yksilöiden moninaisuutta pidetäänkin vahvuutena, sillä jokaiselle ajatellaan löytyvän yhteiskunnasta paikka kullekin soveltuvassa roolissa. Jokaisen yksilön voimavarat halutaan saada käyttöön, niin ettei kukaan syrjäytyisi. Yksilöitä ei siis opetussuunnitelman tavoitteissa samanlaisteta, mutta heidän elämälleen asettamat tavoitteet ja toimintatavat niiden edistämiseksi

pyritään asettamaan jokaiselle yksilölle identtiseksi. Taloussubjektin on oltava aktiivinen, omat voimavaransa ja vahvuutensa tunteva, jatkuvasti itseään kehittävä ja tavoitteidensa eteen töitä tekevä yksilö.

Myös sosiaalinen kanssakäyminen on muodostunut taloudellisia päämääriä omaavaksi. Yksilön itsetuntemus auttaa sosiaalisessa kanssakäymisessä ja siinä millaiseksi itseä kehitetään. Ideaali-ihminen on yhteistyökykyinen ja osaa vaikuttaa toisiin. Sosiaalisuus ja yhteistyö rakentuvat työelämän roolien kautta. Sosiaalinen kanssakäyminen määrittyy sosiaalisen pääoman keräämiseksi. Teknologian merkityksen korostaminen kuuluu osaksi ideaaliyksilön tavoitetta. Ideaaliyksilön tulee käyttää innovatiivisuutta, ajatella loogisesti ja hahmottaa suuria kokonaisuuksia.

5.3.4. Ideaali-ihmisen elämälleen asettamat tavoitteet – tiivistelmä taloussubjektista

Ideaaliyksilön identiteetti muodostuu esittelemieni puhetapojen tavoitteiden pohjalta muodostuvaksi kokonaisuudeksi. Diskursiivisten muutosten kautta on pyritty järjestämään uuteen uskoon sekä yhteiskunnan rakenteita että sitä millaisia yksilöitä näiden muutosten seurauksena järjestyvässä yhteiskunnassa tarvitaan. Ideaali-ihminen on aikansa hallinnan päämäärien kuva ja kuvaa millainen yhteiskunnan kannalta hyödyllisen yksilön kulloinkin määritetään olevan. Määrittämäni taloussubjekti on ajan ajatustapojen kuva ja vauraan tulevaisuuden rakentaja.

Taloussubjektin identiteetti muodostuu topologisen vallan vaikutuksesta. Ideaaliyksilöstä tuotetaan subjektia, jonka rooliksi määrittyy yhtä aikaa osallisuus valtion tavoitteiden edistämisessä sekä globaalikapitalismin tavoitteiden mukaan toimiminen. Yksilöstä kasvatetaan yhä valtion tavoitteiden eteen toimimiseen sitoutuva, mutta myös talouden globaalien tavoitteiden eteen töitä tekevä. Valtion tavoitteet ovat samaistuneet yhdeksi ja samaksi globaalikapitalismin tavoitteiden kanssa valtion rooliksi määräytyttyä osallisuus valtioiden välisessä taloudellisessa kilpailussa.

Tarkastelemani ideaaliyksilö on seurausta globalisaatiokehityksestä ja on transnationaali yksilö, joka muodostuu tutkielman aikana käsittelemieni diskurssien luomien ideaalikansalaisen mallien yhdistelmäksi. Opetussuunnitelmassa luotu yksilön malli on kuin Moision ja Kankaan (2014: 280–281) teoretisoiman globaalin insinöörin alku. Määrittämäni ideaaliyksilö on globaalin insinöörin lailla globaalin talouden muutosten myötä sijoittunut toimijaksi transnationaalille tasolle. Hän on yrittäjähenkisyyden ajatuksen sisäistänyt, omaa monialaiset teknologiset ja business-taidot ja on

innovatiivisuuteen kasvanut. Ideaaliyksilö on omaksunut globaalin insinöörin tapaan luovuuden elämäntavaksi.

Näiden ominaisuuksien edistämällä pyritään vastaamaan muuttuvan talouden tuomiin haasteisiin. Aiemmin esittelemäni globalisaatio diskurssi on tehnyt tästä kehityksestä luonnollista ja samalla epäpolitisoinut sen. Globaalin insinöörin ajatuksen taustalla oleva tavoitteiden topologisuus näyttäytyy siinä että näkemys valtion yhteisestä taloudellisesta tulevaisuudesta säilyy yhä merkityksellisenä. Yksilön globaalista orientaatiosta huolimatta kansalliset narratiivit säilyttävät yhä merkityksensä ideaaliyksilön rakentumisessa (Moisio & Kangas: 2014: 282).

Taloussubjekti on yksilö, joka toimii uudelleen järjestyneessä maailmassa, joka muodostuu maailman muutosten, tulevaisuuden epävarmuuden ja itsen kehittämisen vaatimusten kautta. Opetussuunnitelmassa tuotetaan yksilöitä, jotka tietävät mitä tulevaisuudelta odottaa ja miten tässä maailmassa tullaan pärjäämään. Ideaali-ihminen on tietoinen siitä että tulevaisuuden maailma tulee olemaan epävarma eikä maailmassa tule saamaan mitään tekemättä töitä asioiden eteen. Yksilö tulee pärjäämään vain oman yritteliäisyytensä kautta. Yksilö määrittää itsensä uudenlaisena kansalaisena, jolle uusliberalistiset arvot, vapaus, kansainvälisyys ja taloudellinen kasvu ovat keskeisimpiä arvoja. Ideaali-ihminen on globaalien tilan lainalaisuuksien muodostama kansalainen, joka hallinnoi itseään rationaalisesti ja hyötyä tavoitellen.

Ideaali-ihminen on kasvanut tulevaisuuden epävarmuuteen ja riskiyhteiskuntaan – hän on ongelmien ratkaisija ja uusien innovaatioiden luoja. Ongelmia ratkaistessaan opetussuunnitelman tavoitteleva yksilö on kaikkein omimmillaan. Nykyajan lapset ovat kasvaneet yhteiskuntaan, jossa teknologia on itsestäänselvyys. Heidän odotetaan teknologian avulla ratkaisevan aiempien sukupolvien aikaansaamat ongelmat ja samalla keksivän kuinka se voidaan tehdä muuttamatta nykyistä elämäntapaa.

Individualismiin ja vapauteen pohjautuvan ajattelun keskellä ideaali-ihminen on valmis määrittämään elämälleen asettamansa tavoitteet yleisten taloudellisten tavoitteiden edistämisen pohjalta. Tämän hän tekee epäsuorasti uskoen toimivansa oman taloudellisen etunsa mukaan. Ideaali-ihmisen on tärkeää sulkea omat mielihalunsa sivuun ja uhrauduttava yhteisten taloudellisten tavoitteiden puolesta. Ajatukset vastuusta ja vapaudesta toteutuvat samanaikaisesti. Ideaali-ihminen on asiat hyväksyvä, vanhassa pitäytyvä ja uuden sisäistäjä, joka ottaa vastaan sen mitä hänelle annetaan, hyväksyy sen mukisematta ja toimii hänelle asetettujen tavoitteiden pohjalta. Hän on valmis toimimaan tässä epävarmuudessa ja muokkaamaan itseään tulipa tulevaisuudessa vastaan mitä tahansa. Merkityksellistä tälle yksilölle tulisi olla itsensä kehittäminen ja itsensä pitäminen

mahdollisen hyvänä ja sopeutuvana. Itsen kehittäminen on päättymätön projekti. Se on päämäärä itsessään.

Ideaaliyksilön identiteetti määrittyy kaikkien vaikutteiden kokonaisuudeksi. talousvetoisen subjektin rooliksi määrittyy olla inhimillistä pääomaa sekä toimia yrittäjähenkisesti, aktiivisesti ja innovatiivisesti. Taloussubjekti toimii kaikilla elämän alueilla taloudellisen rationaalisuuden mukaan. Hän on myös sisäistänyt ylikansallisen taloudellisen katseen.

6. JOHTOPÄÄTÖKSET JA POHDINTA

Nykyisenä monien ongelmien ja rajallisten resurssien aikakautena valtiolle hyödyllisen yksilön tulisi osata vastata ajan polttavimpiin ongelmiin ja olla ongelmien ratkaisija. Tämänkaltainen yksilö muodostuu globaalin vallan mekanismien muutosten vaikutuksesta nykyaikaa ja sen ongelmia kuvaavaksi kokonaisuudeksi. Tällaisen ideaaliyksilön malli määrytyi ensimmäisen tutkimuskysymyksen pohjalta. Ensimmäinen tutkimuskysymyksen käsitteli millaista ideaalikansalaista tarkastelemani peruskoulun opetussuunnitelma pyrkii tuottamaan. Opetussuunnitelmasta tekemieni löydösten pohjalta muotoilemani taloussubjekti muotoutuu aikaa määrittävien ongelmien ja haasteiden ratkaisijaksi. Taloussubjektin ominaisuudet ja taidot mahdollistavat aikaa hallitsevien diskursiivisesti tuotettujen ongelmien ratkaisemisen. Opetussuunnitelmassa tuotetun ideaaliyksilön malli määrytyy kompleksisten hallinnan diskurssien toimesta.

Toinen tutkimuskysymyksen käsitteli mitä eri asioita kansallisista opetussuunnitelmista voidaan teoriaan pohjautuen nostaa esiin. Tutkimuskirjallisuuteni pohjalta nostin esiin erilaisia näkökulmia ja teemoja, joihin opetussuunnitelman sisällöt pohjautuvat. Tarkastelin hallinnan diskursiivisia peruskuvioita, joilla ilmiötä problematisoidaan ja ratkaisuja tarjotaan. Käyttämäni teorian pohjalta määritin opetussuunnitelmasta löytämäni teemat erilaisiin nykyaikaa kuvaaviksi määritettyihin ilmiöihin yhdistyviksi. Paikansin opetussuunnitelman sisältöjen taustalta ajankohtaisia yhteiskunnallisia kehityskulkuja sekä subjektintuotannon trendejä.

Teoriaan pohjautuen määritin myös hallitsevan hallinnan rationaliteetin ja tarkastelin kuinka sen vaikutus ulottuu opetussuunnitelman sisältöihin. Tarkastelin kuinka tilaa ja sen muutoksia määritetään hallitsevan rationaalin pohjalta. Käsittelin myös, kuinka puhetapojen kautta muodostetaan näkemystä maailmassa ja yhteiskunnassa meneillään olevista kehityskulusta ja

muutostarpeista. Tarkastelin myös millaisiin teemoihin pohjautuvaksi yksilön rooli voidaan määrittää tässä teoreettisessa viitekehyksessä. Näiden eri tekijöiden pohjalta määrittyy yksilön rooli yhteiskunnassa.

Voidakseen vastata hallinnan rationaalien ja diskurssien kuvaamiin haasteisiin ideaaliyksilön tulee olla kasvanut tietynlaiseksi. Määritin opetussuunnitelman tuottaman subjektin ideaalittyyppin taloussubjektiksi. Voidakseen vastata hänelle asetettuihin tavoitteisiin taloussubjekti käyttää koulussa ja vapaa-ajalla keräämäänsä inhimillistä pääomaa. Ideaali-ihminen on taloudellisesti rationaalinen globaalin orientaation omaava yksilö, joka pystyy muuntautumaan ja ikään kuin keksimään itsensä uudestaan. Yksilöiden innovatiivisuus ja yritteliäisyys ovat voimavara, joiden avulla kulloinkin ongelmiksi määritettyihin haasteisiin pystytään vastaamaan. Taloussubjekti päivittää ja kehittää itseään jatkuvasti. Hän myös osaa löytää ratkaisut tulevaisuuden haasteisiin. Vapauden ja yritteliäisyyden ideaaleja painottamalla yksilö pyritään kasvattamaan omatoimiseksi ja taloudellista lisäarvoa synnyttäväksi toimijaksi. Opetussuunnitelmasta löytyvä ideaalikansalaisen kuvaus paljastaa hallitsevan järkeilyn tavan, jonka mukaan luovuus ja uudet ideat vievät yhteiskunta eteenpäin.

Globaalin määrittämässä maailmassa hyödylliseksi järkeilty yksilö muotoutuu osaksi kompleksista topologiasta valtaa, jossa yksilön yksilölliset tavoitteet määrittyvät sekä globaaleja että kansallisia tavoitteita omaaviksi. Globaalin talouden maailmassa sekä valtioiden että yksilöiden päämäärät samaistuvat globaalia taloudellista hyötyä tavoitteleviksi. Yksilöiden vapauden ideaali ja omaan taloudelliseen hyödyn tavoitteluun pyrkivä toiminta ovat osa laajoja globaaleja tavoitteita. Globaalit ongelmat ajatellaan ratkaistavan talouden rationaalisuudella.

Tutkimustulokseni vastasivat poliittisessa maantieteessä aiemmin tehtyä tutkimusta ja sopivat yhteen aikaa kuvaavien kehityskulkujen kanssa. Tämä johdonmukaisuus lisää tulosteni uskottavuutta. Opetussuunnitelman tarkastelussa esiin tulleet teemat seurasivat hyvin uusliberaalin hallinnan järkeilyn puhetapoja ja niissä näkyivät muun muassa globaalin merkitystä korostavat puhetavat. Uusliberalismia aikaa kuvaavana trendinä ja yhteiskuntaa muokkaavana projektina on mahdollista tarkastella monien hallinnan tutkijoiden tuotannosta käsin. Nykyisten Suomessa käytettyjen ajattelutapojen ja näiden pohjalta toteutettujen toimien muutos vastaa uusliberaalin rationaliteetin aikaansaamaa kehitystä. Tämän kehityksen pohjalta määrittyy myös ideaaliyksilön luonne. Suomen rooli osana globaalia taloutta on luotu paikallisten ja globaalien poliittisten sekä taloudellisten vaikutteiden yhteisvaikutuksesta. Tutkimuskysymysteni pohjalta tekemiäni löydökset tukivat toisiaan. Käyttämäni kirjallisuus tuki opetussuunnitelmasta tekemiäni löydöksiä.

Tutkimuksen monipuolisuutta olisi ollut mahdollista lisätä, jos olisin liittänyt tarkasteluuni haastatteluja opetussuunnitelmaa suunnittelemassa olleilta tahoilta. Näin minun olisi ollut mahdollista päästä käsiksi vielä syvemmin käytettyihin puhetapoihin. Olisi voinut olla mielenkiintoista saada selville kuinka puhe opetussuunnitelmasta ja siitä löytyvä sisältö eroavat toisistaan. Olisivatko jotkin teemat korostuneet toisten kustannuksella ja olisivatko toiset piiloutuneet jopa kokonaan? Kuinka paljon puhe opetussuunnitelmasta olisi eronnut sen sisällöistä ja kuinka suuresti haastattelutilanne olisi muokannut vastausten luonnetta? Vai olisiko uudistuksen toteuttamisen jälkeen käyty yhteiskunnallinen keskustelu uudistukseen liittyen vaikuttanut opetussuunnitelmaa valmistelemassa olleiden ihmisten puheeseen suunnitelmasta?

Tulevaisuudessa on kiinnostavaa seurata, kuinka yhteiskunnallisen keskustelun diskurssit ja uudistustoimia rajoittavat ja mahdollistavat yhteiskunnan rakenteet sekä poliittinen toiminta ohjaavat opetuksen uudistamisprosessia ja sitä millaiseksi tulevaisuuden koulutus tulee kehittymään. Kuinka esimerkiksi Suomessa koulutukselle osoitetut säästöpainet ja koulutukselle asetetut tavoitteet sopivat yhteen käytännössä? Kuinka voimakkaasti koko koulutusjärjestelmää tullaan muokkaamaan hallitsevan arvomaailman pohjalta? Meneillään oleva kehitys on antanut tästä jo viitteitä, mutta käytännön yhteiskunnalliset seuraukset tulevat ilmi voimakkaammin vasta pidemmällä aikavälillä.

Opetussuunnitelman sisältöjä sekä teoriasta esiin nostamiani teemoja voidaan tarkastella tulevaisuudessa monista eri lähtökohdista ja eri tieteenaloilta käsin. Tutkimiani asioita on mahdollista käsitellä keskittymällä tarkemmin esimerkiksi tiettyyn aihealueeseen tai johonkin ajankohtaiseen kysymykseen. Tulevaisuudessa koulutusta tullaan muokkaamaan jälleen uusien tavoitteiden pohjalta. Toteuttamalla samantyylinen tarkastelu myöhemmin päästään käsiksi aivan eri teemoihin ja sen hetkisiin diskursseihin.

Tulevaisuuden ongelmat ja kehityskulut määritetään usein globaaleiksi ja yhteisiksi. Kansallisia valtiotieteen identiteetin tuotannon tapoja ja yhteiskunnallisia rakenteita ohjataan tällä hetkellä suurelta osin OECD:n esittämien globaalien trendien mukaisesti. Nämä globaalit trendit ja niiden pohjalta muokattu kansallinen politiikka ohjaavat tulevaisuuden hallinnan suuntaviivoja. Onkin selvää että globaalit ongelmat ja haasteet pysyvät yhteiskuntien hallinnan päämäärissä keskeisinä myös tulevaisuudessa. Vallan, ajatusten ja tavoitteiden muodostuminen yhteisiksi, eikä valtiokohtaisesti määrittyviksi, ohjaa myös tulevaa kansainvälistä kehitystä. Tutkimuksen edetessä paikantamani trendit yhdistyvät mainiosti myös Suomen valtiotilan kehitykseen. Myös valtiotilan muutos on seurannut muuttuvia globaaleja trendejä.

Nykyaikana tarvittavaksi yksilöksi määrittyy malli globaalisti orientoituneesta talousvetoisesta yksilöstä, jonka tavoitteet määrittyvät yksilöllisten ja kansainvälisten päämäärien topologiseksi sidokseksi. Tämä kuvaa mainiosti nykymaailman globaalia ja sidoksissa olevaa luonnetta. Esittelemäni taloussubjekti kuvaa millaista yksilöä tänä aikana pyritään luomaan. Taustoitettuna eri diskurssien pohjalta taloussubjekti määrittyy nykyaikaa kuvaavan kertomuksen päähenkilöksi, joka osaa vastata myös tulevaisuuden haasteisiin.

KIRJALLISUUS

- Allen, J. (2003). *Lost geographies of power*. 217 s. Blackwell publishing, Malden.
- Allen, J. (2009). Three spaces of power: territory, networks, plus a topological in the tale of domination and authority. *Journal of power* 2: 2, 197–212.
- Allen, J. (2016). *Topologies of power. Beyond territory and networks*. 178 s. Routledge, Lontoo.
- Amin, A. & N. Thrift (2005). *Cities. Reimagining the urban*. 184 s. Polity, Cambridge.
- Amin, A. (2012). *Land of strangers*. 205 s. Polity, Cambridge.
- Arendt, H. (1993). *The human condition*. 2. p. 370 s. The university of Chicago press, Chicago.
- Arendt, H. (1961). *Between past and future. Eight exercises in political thought*. 306 s. Penguin books, New York.
- Bachelard, G. (1964). *The poetics of space*. 241 s. Beacon press, Boston.
- Barry, A., T. Osborne & N. Rose (1996). *Foucault and political reason. Liberalism, neo-liberalism and rationalities of government* 278 s. The university of Chicago press, Chicago.
- Biebricher, T. (2014). Power in neoliberal thought. *Journal of political power* 7: 2, 193–210.
- Brown, W. (2015). *Undoing the demos: neoliberalism's stealth revolution*. 295 s. Zone books, New York.
- Castells, M. (2010a). *The power of identity. Economy, society and culture* 2. p. 584 s. Wiley Blackwell, Chichester.
- Castells, M. (2010b). *The rise of the network society*. 2. p. 597 s. Wiley-Blackwell, Chichester.
- de Certeau, M. (1984). *The practice of everyday life*. 229 s. University of California press, Berkeley.
- Chell, E. (2008). *The entrepreneurial personality. A social construction*. 2. p. 300 s. Routledge, Lontoo.

- Collier, S. J. (2005). Budgets and biopolitics. *Teoksessa* Ong, A. & S. J. Collier (toim.): *Global assemblages. Technology, politics and ethics as antropological problems*. 373–390. Blackwell publishing, Malden.
- Dahl, R. A. (1961). *Who governs? Democracy and power in an American city*. 355 s. Yale University Press, New Haven.
- Dean, M. (1991). *The constitution of powerty. Towards a genealogy of liberal governance*. 248 s. Routledge, Lontoo
- Dean, M. (2010). *Governmentality. Power and rule in modern society*. 2. p. 294 s. SAGE publications Ltd, London.
- Duncan, J. & D. Ley (1993). *Place/culture/representation*. 341 s. Routledge, Lontoo.
- Elinkeinoelämän keskusliitto (2016). Pisa-tulokset havahduttavat pohtimaan perusopetuksen tulevaisuutta. 30.8.2017. <https://ek.fi/ajankohtaista/uutiset/2016/12/07/pisa-tulokset-havahduttavat-pohtimaan-perusopetuksen-tulevaisuutta/>
- Eräsaari, R. (2009). Open-context expertise. *Teoksessa* Peters, M. A., A. C. Besley, M. Olssen, S. Maurier & S. Weber (toim.): *Governmentality studies in education*. 55–76. Sense publishers, Rotterdam.
- Finlex (1998a) Perusopetusasetus. 9.10.2017. <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1998/19980852>
- Finlex (1998b) Perusopetuslaki. 9.10.2017. <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1998/19980628>
- Finlex (2012). Valtioneuvoston asetus perusopetuslaissa tarkoitetun opetuksen valtakunnallisista tavoitteista ja perusopetuksen tuntijaosta. 9.10.2017. <http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2012/20120422>
- Giddens, A. (1985). *A contemporary critique of historical materialism. The nation-state and violence* 399s. Polity press, Cambridge.
- Graham, S. (2002). Communication grids: cities and infrastructure. *Teoksessa* Sassen, S. (toim.): *Global networks, linked cities* 71–91. Routledge, New York.
- Harvey, D. (1989). *The condition of postmodernity. An enquiry into the origin of cultural change*. 378 s. Basil Blackwell, Oxford.

- Hindess, B. (1996). *Discourses of power from Hobbes to Foucault*. 183 s. Blackwell publishers, Oxford.
- Hubbard, P. & T. Hall (1998). *Teoksessa* Hall, T. & P. Hubbard (toim.): *The entrepreneurial city geographies of politics, regime and representation*. 1–23. John Wiley & sons, Chichester.
- Hänninen, S. & J. Karjalainen (1997). Johdanto. *Teoksessa* Hänninen S. & J. Karjalainen (toim.): *Biovallan kysymyksiä. Kirjoituksia köyhyyden ja sosiaalisen hallinnoimisesta*. 7–27. Gaudeamus kirja / Oy Yliopistokustannus University Press Finland Ltd., Helsinki.
- Isin, E. F. & P. Wood (1999). *Citizenship and identity*. 175 s. SAGE publications, Lontoo
- Jones, M. (2009). Phase space: geography, relational thinking and beyond. *Progress in human geography* 33: 4, 487-506.
- Kallio, K. P. & K. Mitchell (2016). Introduction to the special issue on transnational lived citizenship. *Global Networks* 16: 4, 1–20.
- Kantola, A., I. Moring & E. Väliaverronen: (1998; toim.). *Media-analyysi. Tekstistä tulkintaan* 259 s. Helsingin yliopiston tutkimus- ja koulutuskeskus, Helsinki.
- Kansakoulun opetussuunnitelmakomitea (1952). *Kansakoulun opetussuunnitelmakomitean mietintö II Varsinaisen kansakoulun opetussuunnitelma* 359 s. Valtioneuvoston kirjapaino, Helsinki.
- Keeley, B. (2007). *OECD Insights: Human capital. How what you know shapes your life*. 150 s. OECD.
- Latour, B. (2005). *Reassembling the social: an introduction to actor-network-theory*. 301 s. Oxford University Press, Oxford.
- Lefebvre, H. (1991). *The Production of space*. 454 s. Blackwell, Oxford.
- Lemke, T. (2002). Foucault, governmentality and critique. *Rethinking Marxism* 14: 3, 49–64.
- Lemke, T. (2011). *Biopolitics. An advanced introduction*. 145 s. New York University Press, New York.
- Lukes, S. (2005). *Power. A radical view*. 2. p. 192. Palgrave Macmillan, Basingstoke.
- Mann, M. (2012). *The Sources of Social Power: Volume 4, Globalizations, 1945-2011*. 496 s. Cambridge University Press, Cambridge.

- Massey, D. (2005). *For space*. 222 s. Sage, Lontoo.
- Massey, D. (2008). *Samanaikainen tila*. 240 s. Vastapaino, Tampere.
- Marston, S. A. & K. Mitchell (2004). Citizens and state: citizenship formations in space and time. *Teoksessa* Barnett, C. & M. Low (toim.): *Spaces of Democracy: Geographical perspectives on citizenship, participation and representation*. 93–112. Sage publications ltd, Lontoo.
- Miller, P. & N. Rose (1997). Köyhiä ohjelmoimassa: köyhyyslaskelma ja asiantuntijatieto. *Teoksessa* Hänninen, S. & J. Karjalainen (toim.): *Biovallan kysymyksiä. Kirjoituksia köyhyyden ja sosiaalisen hallinnoimisesta*. 111–149. Gaudeamus kirja / Oy Yliopistokustannus University Press Finland ltd., Helsinki.
- Miller, P. & N. Rose (2008). *Governing the present. Administering economic, social and personal life* 246 s. Polity, Cambridge.
- Mitchell, K. (2003). Educating the national citizen in neoliberal times: from multicultural self to strategic cosmopolitan. *Transactions of the institute of British geographers* 28: 4, 387–403.
- Mitchell, K. (2003). Cultural geographies of transnationality. *Teoksessa* Anderson, K., M. Domosh, S. Pile & N. Thrift (toim.): *Handbook of cultural geography* 74–87. SAGE publications, Lontoo.
- Moisio, S. (2013). *Valtio, alue, politiikka. Suomen tilasuhteiden sääntely toisesta maailmansodasta nykypäivään*. 357 s. Vastapaino, Tampere.
- Moisio, S. & A. Kangas (2016). Reterritorializing the global knowledge economy: an analysis of geopolitical assemblages of higher education. *Global Networks* 16: 3, 268–287.
- OECD (2016). *Trends Shaping Education 2016* 116 s. OECD.
- Olds, K. & N. Thrift (2005). Cultures on the brink: Re-engineering the soul of capitalism – on a global scale. *Teoksessa* Ong, A. & S. J. Collier (toim.): *Global assemblages. Technology, politics and ethics as antropological problems*. 270–290. Blackwell publishing, Malden.
- Ong, A. (2005). (Re)articulations of citizenship. *Ps: political science politics* 38: 4, 697–699
- Ong, A. (2006). Mutations in citizenship. *Theory, culture & Society* 23: 3, 499–505

- Opetushallitus (2014). Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2014. 8.11.2016.
www.oph.fi/.../163777_perusopetuksen_opetussuunnitelman_perusteet_2014.pdf
- Paasi, A. (2009). Bounded spaces in a "borderless world": border studies, power and the anatomy of territory. *Journal of power* 2: 2, 213–234.
- Peruskoulun opetussuunnitelmakomitea (1971). *Peruskoulun opetussuunnitelmakomitean mietintö I. Opetussuunnitelman perusteet* 264 s. Valtion painatuskeskus, Helsinki.
- Pongratz, L. A. (2007). Voluntary self-control: education reform as a governmental strategy. *Teoksessa* Masschelein, J., M. Simons, U. Bröckling & L Pongratz (toim.): *The Learning society from the perspective of governmentality*. 57–68. Blackwell publishing, Malden.
- Popkewitz, T. S., U. Olsson & K. Petersson (2007). The learning society, the unfinished cosmopolitan, and governing education, public health and crime prevention at the beginning of twenty-first century. *Teoksessa* Masschelein, J., M. Simons, U. Bröckling & L Pongratz (toim.): *The Learning society from the perspective of governmentality*. 17–36. Blackwell publishing, Malden.
- Popkewitz, T. S. (2009). Why the university-school collaboration and the promise of pedagogical content knowledge may not matter as much as we think. *Teoksessa* Masschelein, J., M. Simons, U. Bröckling & L Pongratz (toim.): *The Learning society from the perspective of governmentality*. Sense publishers, Rotterdam.
- Pyykkönen, M. (2014). *Ylistetty yrittäjyys* 155 s. SoPhi, Jyväskylä.
- Quaghebeur, K. (2007). Participation for free. Exploring (limits of) participatory government. *Teoksessa* Masschelein, J., M. Simons, U. Bröckling & L Pongratz (toim.): *The Learning society from the perspective of governmentality*. 69–82. Blackwell publishing, Malden.
- Rose, N. (1996). *Inventing our selves. Psychology, power and personhood* 222 s. Cambridge University Press, Cambridge.
- Rose, N. (1999/1989). *Governing the soul. The shaping of the private self* second edition 320 s. Free association books, Lontoo.
- Rose, N. (1999). *Powers of freedom. Reframing political thought* 321 s. Cambridge university press, Cambridge.

- Rose, N. & C. Novas (2005). Biological citizenship. *Teoksessa Ong, A. & S. J. Collier (toim.): Global assemblages. Technology, politics and ethics as antropological problems.* 439-463. Blackwell publishing, Malden.
- Rye, D. (2015). The concept of power in analysis of organizations with social and political goals. *Journal of power* 8: 3, 301–320.
- Scott, J. C. (1998). *Seeing like a state. How certain schemes to improve the human condition have failed.* 445 s. Yale University Press, New Haven.
- Shields, R. (1991). Places on the margin. *Alternative geographies of modernity* 334 s. Routledge, Lontoo.
- Simons, M. (2007). Learning as investment: Notes on governmentality and biopolitics. *Teoksessa Masschelein, J., M. Simons, U. Bröckling & L Pongratz (toim.): The Learning society from the perspective of governmentality.* 109–126. Blackwell publishing, Malden.
- Simons, M. & J. Masschelein (2007). The learning society and governmentality: an introduction. *Teoksessa Masschelein, J., M. Simons, U. Bröckling & L Pongratz (toim.): The Learning society from the perspective of governmentality.* 3–16. Blackwell publishing, Malden.
- Smith, N. (1984). *Uneven development. Nature, capital and the production of space.* 198. Basil Blackwell Inc. New York.
- Sassen, S. (2007). *A sociology of globalization.* 308 s. W. W. Norton & company, New York.
- Soja, E. W. (1989). *Postmodern geographies.* 266 s. Verso, Lontoo.
- Tuschling, A. & C. Engemann (2007). From education to lifelong learning: The emerging regime of learning in the European Union. *Teoksessa Masschelein, J., M. Simons, U. Bröckling & L Pongratz (toim.): The Learning society from the perspective of governmentality.* 37–56. Blackwell publishing, Malden.
- Thrift, N. (2008). *Non-representational theory. Space, politics, affect.* 325 s. Routledge, Lontoo.
- Walker, R. B. J. (1993). *Inside/outside: international relations as political theory.* 233 s. Cambridge university press, Cambridge.
- Wylie, J. (2005). A single day`s walking. *Transactions of British geographers* 30: 2, 234–247

LIITE. Peruskoulun opetussuunnitelmasta löytyneet teemat.

<u>KANSAINVÄLISYYS</u>	TIEDOT KANSAINVÄLISYYDESTÄ	TALOUDEN GLOBALISAATIO PAIKALLISEN JA GLOBAALIN LIMITYMINEN ENGLANNIN KIELEN ASEMAN HAVAITSEMINEN
	VIERAIDEN KIELTEN TAITO	KIELITAITO KIELITAIIDON KEHITTYMINEN KIINNOSTUMINEN KIELESTÄ ROHKEUS VIERAIDEN KIELTEN KÄYTTÖÖN
	KANSAINVÄLISYYDEN KOKEMUKSET	KANSAINVÄLINEN YHTEISTYÖ VERKOSTOITUMINEN POHJOISMAISSA YHTEYDENPITO POHJOISMAISSA MAAILMANKUVAN LAAJENTAMINEN KOKEMUKSIA KANSAINVÄLISYYDESTÄ KANSAINVÄLISYYS KOTIKANSAINVÄLISYYS
	TYÖELÄMÄN TARPEET	VELVOLLISUUKSIEN JA VASTUUN YMMÄRTÄMINEN TYÖN MERKITYKSEN TUNNISTAMINEN YHTEISKUNNASSA HYVÄ ASENNE TYÖELÄMÄÄ VARTEN TYÖN MERKITYKSEN ARVOSTUS YRITTÄJYYDEN MERKITYKSEN TUNNISTAMINEN
<u>TYÖELÄMÄN TARPEET</u>	TYÖELÄMÄN ARVOSTUS	KIINNOSTUS TYÖTÄ KOHTAAN KIINNOSTUS TYÖELÄMÄÄ KOHTAAN KIINNOSTUS ERI AMMATTEJA KOHTAAN KIINNOSTUS YRITTÄJYYTTÄ KOHTAAN
	KIINNOSTUMINEN TYÖELÄMÄSTÄ	TUTUSTUMINEN AMMATTEIHIN OSALLISTUMINEN OSALLISTUMINEN LÄHIYMPÄRISTÖSSÄ VALMIUDET TYÖELÄMÄÄN TYÖELÄMÄYHTEISTYÖ LÄHIALUEEN ELINKEINOELÄMÄN TUNTEMUS KOKEMUKSET TYÖSTÄ KOULUN ULKOPUOLINEN YHTEISTYÖ YRITTÄMISEEN KANNUSTAMINEN TYÖELÄMÄÄN TUTUSTUMINEN TYÖELÄMÄN MUUTOS TULEVA TYÖELÄMÄ
	TYÖELÄMÄKOKEMUKSET	

TYÖELÄMÄTAIDOT

LUOVAAN TYÖSKENTELYYN VALMISTUMINEN
 ITSENSÄ TYÖLLISTÄMISEN TAIDOT
 TUTKIVA TYÖSKENTELYOTE
 PROJEKTIMAISUUS
 PROJEKTIT
 JÄRJESTELMÄLLISYYS

VIESTINTÄKULTTUURI

minä viestijänä

oman viestijäkuvan tuntemus

TIETOISUUS ITSESTÄ VIESTIJÄNÄ
 OMAN VIESTIJÄKUVAN TUNTEMUS
 TIETOISUUS ITSESTÄ KIELENKÄYTTÄJÄNÄ
 OMIEN MIELIPITEIDEN ESITTÄMINEN
 AJATUSTEN JA TUNTEIDEN ILMAISEMINEN
 ITSESÄÄNTELY VUOROVAIKUTUSTILANTEISSA
 ILMAISUTAIIDOT
 ILMAISUTAITOJEN KEHITTÄMINEN
 TERVE ÄÄNENKÄYTTÖ
 ILMAISUROHKEUS
 ITSEILMAISU
 KIELENKÄYTTÖ

aktiivisuus vuorovaikutustilanteessa

AVOIN JA KUNNIOITAVA SUHTAUTUMINEN MUIDEN KOKEMUKSIIN
 TUNNETAIDOT

Ilmaisutaidot

TOISIA KUNNIOITAVA VUOROVAIKUTUS
 RAKENTAVA KESKUSTELU
 ASIANMUKAINEN KÄYTÖS TYÖELÄMÄSSÄ
 SÄÄNTÖJEN NOUDATTAMINEN

ryhmätyötaidot

toisten kunnioitus vuorovaikutuksessa

VUOROVAIKUTUSTAITOJEN KEHITTÄMINEN
 VUOROVAIKUTUSTAIIDOT
 NEUVOTTELUTAITOJEN OPPIMINEN
 VASTAVUOROISUUS YHTEISSÄ TYÖSKENTELYTILANTEISSA

sääntöjen mukaan toimiminen

YHTEISTYÖTAIDOT
 KYKY TOIMIA MUIDEN KANSSA
 RYHMÄSSÄ TOIMIMINEN
 VUOROVAIKUTUSTAIIDOT

vuorovaikutustaitojen oppiminen

VUOROVAIKUTUS
 KESKUSTELU
 YHDESSÄ TOIMIMINEN
 KOKEMUKSET TIEDON YHTEISÖLLISESTÄ RAKENTAMISESTA

yhteistyötaidot

		ryhmätyötaidot	PARITYÖ RYHMÄVIESTINTÄ RYHMÄTOIMINTA PIENRYHMÄTYÖ YHTEISHENKI YHTEENKUULUVUUDEN TUNNE RYHMÄSSÄ OMA VASTUU RYHMÄSSÄ VASTUU TYÖYHTEISÖSSÄ VASTUUN OTTAMINEN YHTEISTOIMINNASTA VIESTINTÄTAIDOT VAIKUTTAMISEN KEINOJEN OPPIMINEN AKTIIVISEEN VAIKUTTAMISEEN OPPIMINEN KIELENKÄYTÖLLÄ TOISIIN VAIKUTTAMINEN PALAUTTEENANNON OPPIMINEN PALAUTTEENANTOKYKY KYKY ANTAA RAKENTAVAA PALAUTETTA MIELIPITEIDEN ILMAISEMINEN MIELIPITEIDEN ILMAISU NÄKEMYSTEN PERUSTELU OMAN OSAAMISEN OPETTAMINEN MUILLE
		kokemuksen yhteishengestä	
		vastuunotto ryhmässä	
	toisiin vaikuttaminen	toisiin vaikuttaminen viestinnällä	
		palautteenantokyky	
		mielipiteiden ilmaiseminen	
	lähiyhteisön merkitys	OPPILAIDEN OSALLISTUMINEN OPPIMISEN SUUNNITTELUUN OSALLISTUMINEN KOULUTYÖN SUUNNITTELUUN OSALLISUUDEN EDISTÄMINEN OSALLISUUS PAIKALLINEN TOIMIJUUS YHTEISTYÖ LÄHIYHTEISÖN TOIMIJOIDEN KANSSA VERKOSTOITUMINEN PAIKALLINEN YHTEISTYÖ YHTEISÖLLINEN TOIMINTA YHTEISÖLLISYYS SOSIAALINEN PÄÄOMA OSALLISTUMINEN OSALLISTAVUUS	
TYÖSKENTELYTAIDOT	työskentelytaidot yleensä	IMPROVISOINTI DOKUMENTOINTITAIDOT AJATTELUN KIELENTYMINEN	

ilmiökeskeisyys**TEKNOLOGIATAIDOT**

LASTEN ELINYMPÄRISTÖN DIGITALISOITUMINEN
 TVT OSAAMINEN
 TEKNOLOGIAN MERKITYS ARJESSA
 OHJELMISTOJEN KÄYTÖN OSAAMINEN
 MONIMEDIAISUUS
 TEKNISTEN LAITTEIDEN KÄYTÖN OPPIMINEN
 TIEDONHAUN TAIDOT
 KÄSITYS IHMISEN OSUUDESTA TEKNOLOGIAN TOIMINTAAN
 VIRTUAALIMAAILMAT
 TVTN VASTUULLINEN KÄYTTÖ
 TEKNOLOGIA TYÖELÄMÄSSÄ
 TEKNOLOGIAN KÄYTÖN OSAAMINEN
ohjelmointi

vuorovaikutus teknologian avulla

MONILUKUTAIDOT
 LOOGISEN AJATTELUN KEHITTÄMINEN
 MATEMATIIKAN TAITOJEN HYÖDYLLISYYDEN YMMÄRTÄMINEN
 PÄÄTTELYTAIDOT
 ONGELMANRATKAISUTAIDOT
 LUKEMISEN STRATEGIOIDEN KEHITTÄMINEN
 TEKSTIEN TUOTTAMISEN STRATEGIOIDEN KEHITTÄMINEN
 TOIMINNALLISUUS
 MONIAISTILLISUUS
 KOKONAISVALTAISUUS
 TUTKIVA TYÖSKENTELY
 PROJEKTIN TOTEUTTAMINEN
 MONIMEDIAISUUS
 LAAJA ALAINEN OSAAMINEN
 LAAJA-ALAISTEN TEEMOJEN TARKASTELU
 OPPIAINERAJOJEN RIKKOMINEN
 OPPIAINERAJOJEN YLITTÄMINEN

INNOSTAA OPPILAITA OHJELMOIMAAN
 KOODAUS
 TEKNOLOGISTEN SOVELLUSTEN TUOTTAMINEN
 OHJELMOINNIN ALKEIDEN OPPIMINEN
 TIETOTEKNISEN VUOROVAIKUTUKSEN OPPIMINEN
 TVT VUOROVAIKUTUSVÄLINEENÄ KOULUN ULKOPUOLELLE
 TVT KANSAINVÄLISENÄ

VASTUU ITSESTÄ	vastuu terveydestä	VASTUU ITSESTÄ YKSILÖLLINEN KEHITYS LIIKUNTAAN LIITTYVÄT POSITIIVISET KOKEMUKSET LIIKUNNALLISEN ELÄMÄNTAVAN OPPIMINEN TERVEYDEN JA HYVINVOINNIN MERKITYKSEN YMMÄRTÄMINEN AKTIIVINEN ELÄMÄNTAPA YKSILÖLLINEN HYVINVOINTI TERVEYDEN EDISTÄMINEN HYVINVOINTIA TUKEVAN OSAAMISEN OPPIMINEN
	vastuu taloudesta	VASTUU OMISTA TEKEMISISTÄ VASTUULLINEN SUHTAUTUMINEN TULEVAAN TALOUDELLINEN VASTUULLISUUS OMA-ALOITTEISUUS TALOUDELLISESSA TOIMINNASSA OMIEN TEKOEEN MERKITYKSEN YMMÄRTÄMINEN TALOUDEN SUUNNITTELU RAHANKÄYTÖN SUUNNITTELU TALOUDELLISUUS VASTUULLISUUS JA ITSESÄÄNTELY VASTUULLINEN KULUTTAMINEN KRIITTINEN KULUTTAJUUS KOHTUULLISUUS TALOUDELLINEN KESTÄVYYS VASTUULLISUUS KULUTTAJANA
YKSILÖN LUONTEENPIIRTEET	minäkuva	MINÄKUVAN KEHITTYMINEN MYÖNTEISEN MINÄKÄSITYKSEN KEHITTYMINEN ITSETUNNON VAHVISTUMINEN ITSEARVOSTUS OMAN IDENTITEETIN MUODOSTUMINEN KASVU IHMISENÄ MYÖNTEINEN MINÄKUVA ITSENSÄ TUNTEMINEN
	kiinnostuksenkohteiden ja vahvuuksien löytäminen	VALINTOJEN TEKO KIIINNOSTUSTEN MUKAAN "MITÄ VOISIN TEHDÄ MAAILMAN HYVÄKSI, MISSÄ OLEN HYVÄ?" PÄÄTÖSIEN TEKEMINEN OMIEN VAHVUUKSIEN PERUSTEELLA VAHVUUKSIEN TUNNISTAMINEN
	luottamus	MAHDOLLISUUS OMAAN ELÄMÄÄNSÄ VAIKUTTAMISEEN LUOTTAMUS OMIIN VAIKUTUSMAHDOLLISUUKSIIN

	LUOTTAMUS TULEVAAN LUOTTAMUKSEN RAKENTUMINEN
oppimaan oppiminen	
elinikäinen oppiminen	
omiin tunteisiin ja toimintaan vaikuttaminen	KYKY VAIKUTTAO OMAAN TOIMINTAANSA OMAN TYÖN SÄÄNTELY TUNTEIDEN SÄÄNTELY TUNTEIDEN TUNNISTAMINEN
elämäntallintataidot	OMAN KASVUN JA KEHITYKSEN TUNNISTAMINEN TOIMINTAKYVYN TUKEMINEN ELÄMÄNHALLINTATAITOJEN OPPIMINEN MAHDOLLISUUS AKTIIVISEEN TOIMIJUUTEEN SYRJÄYTYMISEN EHKÄISEMINEN
vastuu omista tekemisistä	VASTUUNOTTO OPISKELUSTA VASTUUNTUNTOISUUS VASTUULLISUUS KASVAMINEN VASTUUN KANTAMISEEN
asioista kiinnostuminen ja nauttiminen	ELÄMYKSET MIELIHYVÄ ITSENSÄ KEHITTÄMISESTÄ TYÖN TULOSTEN ARVOSTAMINEN ELÄMYKSET KIELESTÄ KIINNOSTUMINEN KIRJALLISUUDESTA KIINNOSTUMINEN KULTTUURISTA UTELIAISUUS KEKSIMISEEN JA KOKEILUUN UTELIAISUUS MIELIHYVÄ TYÖSKENTELYPROSESSISTA KIINNOSTUS UUSIA ASIOITA KOHTAAN UUSISTA HAASTEISTA NAUTTIMINEN UUDEN KOKEILU UUDEN HARJOITTELEMINEEN
kiinnostuminen uuden oppimisesta	PONNISTELU PARHAANSA YRITTÄMINEN YRITTELIJÄISYYS PITKÄJÄNTEISYYS SISUKKUUS PITKÄJÄNTEISYYDEN OPPIMINEN
parhaansa tekeminen	

		PITKÄJÄNTEINEN ITSENSÄ KEHITTÄMINEN KEKSELIÄIDEN RATKAISUJEN OPPIMINEN LUOVA AJATTELU LUOVUUDEN KEHITTYMINEN LUOVUUS UUSIEN IDEOIDEN KEHITTÄMINEN LUOVA TUOTTAMINEN
	omaehtoisuus	ITSEOHJAUTUVUUS AKTIIVISUUS ALOITTEELLISUUS KIINNOSTUS ASIOIHIN YRITTÄJYYS OMATOIMISUUS OMAEHTOINEN OSALLISTUMINEN AKTIIVINEN TOIMIJUUS MOTIVAATIO ITSEOHJAUTUVUUS ITSENÄISET VALINNAT
	tavoitteellisuus	TAVOITTEELLISEN TOIMINNAN OPPIMINEN OMIEN IDEOIDEN KEHITTÄMINEN IDEOIDEN TOTEUTTAMINEN EHEÄ OPPIMISPOLKU TYÖN SUUNNITTELU SUUNNITELMALLISUUS SUUNNITTELUTAITO TAITOJEN TAVOITTEELLINEN KEHITTÄMINEN SUUNNITELMALLISEN TYÖSKENTELYN OPPIMINEN OSALLISUUS OPISKELUSSA OPPILAIKEN TOIMIJUUS VASTUUN OTTO OPPIMISESTA VASTUUNOTTO
KRIITTISYYS: ARVOT	KRIITTINEN AJATTELU KRIITTISEN AJATTELUN OPPIMINEN LÄHDEKRIITTISYYS TÄSSÄ AJASSA TARVITTAVA YLEISSIVISTYS KULTTUURISTEN MERKITYSTEN TUNNISTAMINEN	

		KRIITTISEN AJATTELUN KEHITTYMINEN	
		ARVOJEN TUNNISTAMINEN	
		ARVOT JA TARKOITUSPERÄT YHTEISKUNNALLISESSA TIEDOSSA	
		TEKSTIEN TAVOITTEIDEN TUNNISTAMINEN	
KRIITTISYYS : MEDIA		MEDIAKULTTUURIIN TUTUSTUMINEN	
		MEDIA VAIKUTTAMISEN VÄLINEENÄ	
		MEDIAN KRITTINEN TARKASTELU	
		KRIITTISYYS RISTIRIITÄISEN JA EPÄSELVÄN TIEDON EDESSÄ	
		MAINONNAN JA MEDIAN KRIITTINEN TRAKASTELU	
		KRIITTISYYS MAINONTAA KOHTAAN	
<u>OSALLISUUS</u>	YHTEISKUNNALLINEN OSALLISUUS	vastuu	VASTUU YHTEISKUNNAN JA YHTEISÖN JÄSENIÄ VASTUU YHTEISÖSTÄ VASTUU OSANA YHTEISKUNTA YHTEISKUNNALLISESTA HYVINVOINNISTA HUOLEHTIMINEN YHTEISKUNNALLISEN KEHITYKSEN EDISTÄMINEN KOKEMUKSET TOISTEN HYVÄKSI TOIMIMISESTA YHTEISKUNNAN JÄSENYYS OSALLISUUS PONNISTELU YHTEISTEN TAVOITTEIDEN SAAVUTTAMISEKSI ELINYMPÄRISTÖÖN JA YHTEISKUNTAAN VAIKUTTAMINEN OPPILAS OSANA KANSALAIKYHTEISKUNTA YHTEISKUNNAN RAKENTAMISEEN ROHKaisu OMA-ALOITTEISUUS YHTEISKUNNALLISESSA TOIMINNASSA YHTEISKUNNALLINEN OSALLISTUMINEN TYÖSKENTELYN YHTEISKUNNALLINEN MERKITTÄVYYS KOULUN JA YHTEISKUNNAN YHTEISTYÖ YHTEISTYÖ YRITYSTEN KANSSA YHTEISTYÖ JÄRJESTÖJEN KANSSA
		yhteiskunnallinen osallistuminen	
		koulun yhteistyö	
KULTTUURINEN OSALLISUUS		oman kulttuurin arvostus	PAIKALLISEN KULTTUURIPERINNÖN ARVOSTUS KIELEN MERKITYS MONIKULTTUURISESSA YHTEISKUNNASSA KULTTUURIN MERKITYS JA MONIKULTTUURISUUS KULTTUURIPERINNÖN ARVOSTAMINEN KOTISEUDUN KULTTUURIIN TUTUSTUMINEN KULTTUURIIDENTITEETIN TUKEMINEN OMIEN JUURTEN ARVOSTAMINEN TRADITION UUDENTAMINEN
		kulttuurin tuottaminen	

<u>KESTÄVÄ KEHITYS</u>	KESTÄVÄ KEHITYS: YMPÄRISTÖ	tiedot ympäristöstä	KULTTUURITUOTTEIDEN TEKEMINEN KULTTUURIN TUOTTAMINEN MUIDEN KANSSA TIEDOT YMPÄRÖIVÄN MAAILMAN MUUTOKSESTA IHMISTOIMINAN VAIKUTUSTEN YMMÄRTÄMINEN LUONNON TUNTEMUS
		YMPÄRISTÖSUHTEEN RAKENTUMINEN	OPPILAAT OSANA YMPÄRISTÖÄ LUONNON KUNNIOITTAMINEN VASTUU YMPÄRISTÖSTÄ VASTUU LUONNOSTA
	KESTÄVÄ KEHITYS: IHMINEN	tiedot	KIINNOSTUS YMPÄRISTÖÄ KOHTAAN MONIMUTKAISTUVA ELÄMÄ GLOBAALIKASVATUS OPITUN MERKITYS MAAILMANKUVAN KEHITTYMINEN KULUTUS JA TUOTANTOTAPOJEN KRIITTINEN TARKASTELU
		vastuu	VASTUU OSANA IHMISKUNTAA EETTINEN TIEDOSTAVUUS IHMISOIKEUKSIEN ARVOSTUS IHMISOIKEUKSIEN KUNNIOITTAMINEN GLOBAALI VASTUU
<u>ARVOT</u>	ARVOPOHJA	KESTÄVÄ ELÄMÄNTAPA	KESTÄVÄ ELÄMÄNTAPA KESTÄVÄN ELÄMÄNTAVAN OPPIMINEN YMPÄRISTÖN HUOMIOON OTTAMINEN KESTÄVYYS EKOLOGISUUS KESTÄVÄN ELÄMÄN VÄLTTÄMÄTTÖMYYS GLOBAALI TOIMIJUUS VAIKUTTAMINEN KESTÄVÄN KEHITYKSEN HYVÄKSI
		KESTÄVÄ KULUTTAMINEN	
		arvojen oppiminen	ARVOKASVATUS TASA-ARVO SIVISTYS KYKY ETSIÄ HYVÄÄ ELÄMÄÄ
		tunnetaidot	TUNNETAITOJEN KEHITYS HYVÄT TAVAT TOISTEN KUNNIOITUS

		MUIDEN IHMISTEN ELÄMÄN YMMÄRRYS
		TOISTEN ARVOSTUS
	vastuullisuus	VASTUULLISUUS
		OIKEUDENMUKAISUUS
		EETTISYYS
	ihmisoikeudet	IHMISOIKEUDET
		IHMISOIKEUKSIEN KUNNIOITUS
		IHMISOIKEUKSIEN MERKITYKSEN TUNTEMINEN
	sukupuolten tasa-arvo	SUKUPUOLITIE TOISUUS
		SUKUPUOLITTUMISEN MURTAMINEN
		SUKUPUOLTEN TASA-ARVO
KULTTUURINEN MONINAISUUS	avoimuus	AVOIMUUS
		YHDENVERTAISUUS
		SUVAITSEVAISUUS
		OLLA KOHTAAMATTA IHMISIÄ ILMAN ENNAKKO-OLETUKSIA
	kulttuurinen moninaisuus	INKLUUSIO
		YHTEISÖN KULTTURINEN MONINAISUUS
		KIINNOSTUS KULTTUURISTA MONINAISUUTTA KOHTAAN
		KULTTUURIEN MONINAISUUDEN YMMÄRRYS
		MONIKULTTUURISUUS
		KULTTUURIN YMMÄRRYS

